

ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ

ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:

ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਧਾਨ,

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ(ਰਜਿ.)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਮਈ 2019 ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਪੀ 10,000

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

1. ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਦਾਨ ਉੱਪਰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਐਕਟ, 1961 ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 80-ਜੀ ਅਧੀਨ ਟੈਕਸ ਤੋਂ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
2. ਕੈਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਦਾਨ ਉੱਪਰ ਇਹ ਛੋਟ ਸਿਰਫ 2000/- ਰੁਪਏ ਤਕ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ ।
1. The donations made to Pingalwara are exempted from Income Tax U/S 80-G, of I.T. Act 1961.
2. In the case of donations made in cash, such exemption would be available on Rs. 2000/- only.

ਮੁਫਤ ਭੇਟਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਧਾਨ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਫੋਨ: 0183-2584586, 2584713

website:www. pingalwara.org E-mail: pingalwara57@gmail.com

ਛਾਪਕ: ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ,

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਬਿਲਡਿੰਗਜ (ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ) ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਤਤਕਰਾ

ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ		ਪੰਨਾ
1.	ਭੂਮਿਕਾ -ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	5
2.	ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਸੰਦੇਸ਼ -ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੇਦਾਂਤੀ	8
3.	ਤੀਜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਖਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ -ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ	11
4.	ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ -ਡਾ. ਟੀ. ਆਰ. ਸ਼ਰਮਾ	22
5.	ਪੰਜਾਬੀ ਅਪਣਾਉਣਾ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ -ਸ੍ਰ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਰਾਹੀ'	27
6.	ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? -ਸ੍ਰ: ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਵੀ	31
7.	ਆਖਿਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ? -ਜਗਤਾਰ ਸਮਾਲਸਰ	34
8.	ਮਸਲਾ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਨ ਦਾ -ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ	37
9.	ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ ?	42
10.	ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਗੌਰਵ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ -ਸ੍ਰ:ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ	45
11.	ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੁਖਾਵਾਂ ਮਾਰੋਲ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ -ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ 'ਭੰਡਾਲ'	52
12.	ਆਓ ! ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੀਏ -ਡਾ: ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਗਾਸੋ	54
13.	ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ 'ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ' -ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮੀਰੀਆ	58

14.	ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ -ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢੀਂਗਰਾ	65
15.	ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ -ਭਾਈ ਅਸ਼ੋਕ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆ	69
16.	ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਘਾਤਕ -ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ	71
17.	ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	74
18.	ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਭਾਸ਼ਾ -ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਐਮ.ਡੀ.	77
19.	ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭਾਬੀ -ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ	80
20.	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ -ਪ੍ਰੋ. ਅੱਛਰੂ ਸਿੰਘ	110
21.	ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹਿਲੂ -ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਕਾਂਗ	120
22.	ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ -ਡਾ. ਜਲੋਰ ਸਿੰਘ 'ਖੀਵਾ'	124
31.	ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ (ਕਵਿਤਾ) -ਡਾ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਚਕ	128
36.	ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ (ਕਵਿਤਾ) -ਜੈ ਸਿੰਘ 'ਜੱਸਾ'	130
31.	ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ (ਕਵਿਤਾ) -ਏ. ਐਸ. ਦਲੇਰ	132
36.	ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ (ਕਵਿਤਾ) -ਲੈ: ਕਰਨਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ	133
37.	ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਰਜ	135

ਭੂਮਿਕਾ

ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਜੀਵ ਵਾਂਝੇ ਹਨ। ਹਾਵ-ਭਾਵ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਸਭ ਜੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਛੋੜੇ ਕਾਰਨ ਉਦਾਸ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪਾਲਦੇ ਹਨ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦੇ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬੋਲ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਬੋਲ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਲੋਰੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਸੁਖ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਝ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਾ: ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇੰਝ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, “ਕੋਈ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਗੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਰਵਉੱਤਮ ਕਿਤਾਬ ਗੀਤਾਂਜਲੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ।

ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ, ਸੁਹਿਰਦ ਅਤੇ ਸੱਚ ਆਚਾਰ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਨਿਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਬਲਕਿ ਹਰਦਮ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਯਰ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਇੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਗੁਜਰਾਲ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਯਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿਤਾਵਨੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

‘ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਓਗੇ, ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੁਲ ਜਾਓਗੇ।’

ਕੁਝ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ+ਮਜ਼ਹਬ

ਦਾ ਗਠਜੋੜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ+ਹਿੰਦੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ+ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ+ਪੰਜਾਬੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ” ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੈਂਤ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਚਟਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਵਾਣੇ ਆਪਣੀ ਰਿਆਇਆ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਠੋਸਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਰੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਲਕਿ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਬਦੋਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਫਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ।”

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵਿਲੱਖਣ ਵੇਖੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿਰਕੱਢ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਜਦ ਕਿ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ? ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।” ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਦੋੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ 20,000 ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਦਾਖਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਗਪਗ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ ਨੰਬਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਹਨ। ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਇੰਝ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਇਹੋ ਜ਼ਿੰਦ ਜਾਨ ਸਾਡੀ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਖਾਨ ਸਾਡੀ,

ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣੀ, ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲ ਜੀ ਬਹੁਗੁਣਾ ਜਦ ਕਦੇ ਵੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ

ਗਿਆਨ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਯਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ ਬੜਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਬੇਹਦ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਉਂ ਵਰਤਿਆ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਦ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੀ ਚੋਖਾ ਗਿਆਨ ਸੀ।

ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਤਕਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਾਲ ਹਿੰਮਤ ਵਿਖਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਵਰਤਣ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੇਦਨਾ ਆਪ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਸ਼ਨੋਈਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਚਿਪਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡਾ.ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਮੁੱਖ ਸੇਵਕਾ,

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਉਂ

“ਸੰਦੇਸ਼”

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਲਿੱਪੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਭੰਡਾਰ ਅਸੀਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਧਾਵਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਵਕਤ ਦੇ ਬਦਲਾਉ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਲਈ ਇਕ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਕ ਅੱਜ ਤੋਂ ੫੦ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕਾਲਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਮੰਥਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰਿਤ ਹੋਣਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਦਮ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੱਗੋਂ ਜੱਗ ਅਟੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ (ਉਚਾਰਨ) ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ (ਅਰਥ ਬੋਧ) ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਨੂੰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣੀ ਤਰੱਦਦ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ, ਫਿਲਾਸਫੀ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਪੰਜਾਬੀ ਗਿਆਤਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ, ਹੋਰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੇ ਮਾਂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਵਾਰਸਾਂ ਉੱਪਰ ਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਣ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਕਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਚਾਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾ ਵਰਗ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੋਹ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੱਚਾ ਜਦ ਤੋਤਲੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਬੋਲਣਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਲ

ਸ਼ਬਦ ਦਾਦਾ, ਨਾਨਾ, ਮਾਮਾ, ਆਦਿ ਸਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲੋਚੀਆਂ, ਬਾਤਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਗੀਤ, ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗ, ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਆਦਿ ਸਭ ਖੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਪੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਪਕ ਵਰਗ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕੋਲ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਭਾਵਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤਕ ਅਧਿਆਪਕ ਜਨ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਜਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ ਅਤੇ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਅਵੇਸਲੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜਾ ਵਰਗ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਚੇਤ ਵਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਬਿਜਲਈ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭਾ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਆਦਿ, ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਵਰਗ ਦਾ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ, ਰਿਹਾ ਵੀ ਅਤੇ ਰਹੇਗਾ ਵੀ। ਇਹ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਰਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀਆ ਹੀ ਨਾ ਕਰੇ।

ਚੌਥਾ ਵਰਗ ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸੂਬੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਵਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਇੰਞ ਕਹੋ ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਬਿਠਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ੧੯੬੭ ਈ: ਵਿੱਚ ਵਕਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ: ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ “ਪੰਜਾਬੀ” ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਸਥਾਪਿਤ ਮਾਣ ਨਾ ਪਾ ਸਕੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਉਸਾਰੂ ਕਾਰਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦਾ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ੨੫ ਮਾਰਚ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਸੰਬੰਧੀ ਦੋ ਮਤੇ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ

ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਏਗੀ ਤਦ ਇਸ ਦੇ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਰਘ ਅਧਿਐਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਪਰ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਤੀ ਸਾਹਿਤ ਰਾਹੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰਿਤੀ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਵੰਡਦੇ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਖ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਪਸਾਰ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਸਮਾਧਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਹਥਲਾ ਟਰੈਕਟ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਡਾ.ਬੀਬੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਹਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਾਰਜ ਦੀ ਹਾਰਦਿਕ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਟਰੈਕਟ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰੇ ਸਮੂਹ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਟਰੈਕਟ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਬਣੇਗਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਪਰ ਮਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ ਬਣੇਗਾ।

ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ,

ਜਥੇਦਾਰ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

(4-8-2008)

ਤੀਜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਖਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ

-ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ

ਮੈਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਬਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮੌਕਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਵਰਗੀ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸੰਗਤ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਬੈਠਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤਿਫਲ-ਤਸੱਲੀਆਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਬਿਤਾ ਦਿਆਂ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਗਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤਕ ਟਾਲ ਦਿਆਂ। ਜੇ ਮਸਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਧਿਆਨ ਝਟਪਟ ਮੰਗਦੇ ਨੇ, ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਯਤਨਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿਆਂ, ਤਾਂ ਜੋ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਸਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਿਆਂ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਰੜਕਦੇ ਰਹਿਣ।

* * * * *

ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ :

ਪਹਿਲੀ ਇਹ ਕਿ ਲਗਪਗ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਤੇਰਵੀਂ ਕੁਰਸੀ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵਡਿਆਈ ਇਸ ਦੇ ਫੈਲਾਉ ਦੀ ਹੈ। ਸੁਲੇਮਾਨ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਤਟ ਤਕ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਿੰਨੀ ਭੋਇੰ ਬਣਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਰੀਬ-ਕਰੀਬ ਸਾਰੀ ਇਸ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਨੇ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਜਾਗੀਰ ਦੀਆਂ ਮਾਲਕ ?

ਤੀਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੈ। ਅੱਦਹਮਾਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਤੋਂ ਲੈ ਲਓ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਬੋਲੀਆਂ ਨੇ ਏਨੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ? ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕਵੀ ਚਾਸਰ (੧੩੪੦-੧੪੦੦) ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਾਇਰ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ (੧੧੭੮-੧੨੭੧) ਦੇ ਪੜਪੋਤਰਿਆਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ, ਇਸ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ-ਚੌੜੀ ਜਾਗੀਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਲੱਛਣ ਗਿਣਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਨਤਕਾਰੀ (ਵਡਿਆਈ) ਕਰਦਿਆਂ ਖੱਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਉਸ

ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਆਪਣਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਿੜਾਂ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਰੀਆਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਜ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਚਿੱਥੇ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ, ਤਿਬਾਰਾ ਚਿੱਥਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੁਖਿਆਰੀ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਸੁਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੀ ਸੁਣ ਲਓ, ਉਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਦਰਦੀਲੀ ਵਿਥਿਆ :

“ਮੇਰੇ ਜਿਉਣ ਜੋਗੇ ਬੱਚਿਓ! ਜਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਓ ਮੇਰੀਆਂ ਝੱਲ-ਵਲੱਲੀਆਂ। ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਜੇ ਮੈਂ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਏਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲੀਆਂ, ਓਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਾਂ। ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਰਬੀ ਰੱਖੀ; ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸਾਂਭਦੀ ਗਈ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ। ਮੇਰੇ ਮਜ਼੍ਹਰ, ਕਿਰਸਾਨ ਤੇ ਹਟਵਾਣੀਏ ਬੱਚੇ, ਘਰਾਂ, ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਮੰਡੀਆਂ ਜਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ, ਹੱਡ-ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ, ਦੁਪਹਿਰ ਬਾਰਾਂ-ਟੈਣੀ ਵਰਗੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡ ਕੇ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਤੰਗਾਂ ਉਡਾਉਂਦੇ ਤੇ ਖਿੱਦੋ-ਖੁੰਡੀ ਖੇਡਦੇ, ਮੇਲਿਆਂ ਮੁਸਾਹਿਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਦਾਰੂ-ਸਿੱਕਾ ਛਕ-ਛਕਾ ਬਾਘੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਪੂਰਦੀ ਰਹੀ। ਕੀਰਤਨਾਂ, ਗੀਤਾਂ, ਬਾਤਾਂ, ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਭ ਦਾ ਜੀ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਤੇ ਅਖਾਣਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ—ਪਰ ਨਾ ਫ਼ੌਜ, ਨਾ ਨਿਆਂ, ਨਾ ਹਕੂਮਤ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੈਸੇ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ ਤੇ ਨਾ ਮੈਂ ਉਹ ਲਫਜ਼ ਸਿੱਖ ਸਕੀ। ਸੋ ਮੈਂ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸੌਖਣੀ ਰਹੀ। ਮੇਰੇ ਸੁਲੱਖਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਿੱਖ ਲਈ ਤੇ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਜਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਹੰਭਲਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮਾਰਨਾ ਸੀ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਮੇਰੀ ਅਜੀਬ ਹਾਲਤ ਸੀ। ਧਰਤੀ ਮੇਰੀ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਜੀਆ-ਜੰਤ ਮੇਰਾ; ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ, ਨਾ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਝਾੜੂ-ਪੋਚੇ, ਝਾੜ-ਪੁੰਝ ਤੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਦਾਸੀ ਦਾ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨਾਇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਭੱਜੀ। ਕੰਮ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਹਿਰਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਦ ਮੇਰੇ ਲਾਡਲੇ ਆਪ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ

ਨਾ ਲੈ ਗਏ? ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਫੜੀ। ਪੁੱਤਰ ਗੁਲਫ਼ਰੇ ਉਡਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਮਾਂ ਲਿੰਦ ਵੌਂਦੀ ਰਹੀ। ਹੋਣ ਮੇਰੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚਲੀ ਵਿੱਥ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਰੜਕੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਸੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪੁਣਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ?

“ਮੈਂ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸੁੱਖਾਂ-ਲੱਧੀ ਔਲਾਦ ਰਾਜ ਪਲਟਾਏਗੀ, ਉਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਵੇਗੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਹਾਲ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਏਨੇ ਘੁਕ ਸੌਂ ਗਏ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖੱਲੇ (Shoes) ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ: ‘ਓਏ ਬੇਸ਼ਰਮੇ ! ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ-ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਦੇ’ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਨਾ ਹਿੱਲੇ। ਰਾਜ ਤਾਂ ਕਈ ਬਦਲੇ, ਅਰਬ ਆਏ, ਤੁਰਕ ਆਏ, ਅਫਗਾਨ ਆਏ, ਮੁਗਲ ਆਏ, ਈਰਾਨੀ ਆਏ, ਸਿੱਖ ਆਏ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਏ; ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਹਰ ਨਵੇਂ ਜਰਵਾਣੇ ਦੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਰਨ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਸੌਣ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਗਏ ਸਨ, ਸੋ ਮੇਰੇ ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰੋ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕੌੜਾ ਲਫ਼ਜ਼ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁੱਢੜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦੇਣਾ।

“੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬੜਾ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਭਾਗ ਜਾਗਣਗੇ ਹੀ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਮਾਰੀ ਇਸ ਦੁਖਿਆਰੀ ਨਾਲ ਜੋ ਸਲੂਕ ਮੇਰੇ ਸੱਕੇ ਪੁੱਤਰਾਂ-ਪੋਤਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਚੱਲਦੀ ਹਾਂ, ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੜ੍ਹ ਹੈ।

“ਯਾ ਅੱਲਾਹ! ਮੇਰੇ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਕਿਸੇ ਜਰਵਾਣੇ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਏਨੀ ਦੁਰਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿੰਨੀ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਸਲਨ:

੧. ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨ-ਘੜਨੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਸਪੀਕਰ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਤਕਰੀਰ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ।
੨. ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉਰਦੂ ਹੈ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ।
੩. ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਪੌੜੀ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਤੰਡੇ ਤਕ, ਸਾਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ।
੪. ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਛਪਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ।

“ਗੱਲ ਕੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸੀ ਸਰਕਾਰ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਰੇਆ ਸਲੂਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਰਦੂ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਗਠਜੋੜ ਨੂੰ ਪੀਡਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਿੰਧ, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਸੂਬਾ ਸਰਹੱਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸਿੰਧ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇਸਲਾਮ, ਸਿੰਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਨੇਹੀ ਹੈ, ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ। ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਇਸਲਾਮ ਵੀ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗ਼ੈਰਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕੱਲਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੂਬਾ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਆਪ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦਗਾ ਕਮਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੁਰਕਾਰੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਅਵਾਮ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਲੋੜਾਂ ਬਾਕਾਇਦਾ ਪੂਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਭਾਗਣ ਅੱਜ ਵੀ ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਗੁਮਰਾਹ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੌ ਰੱਖਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ। ਸੁਹੰਢਣੀ ਹੋਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ, ਜੁਗ ਜੁਗ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ।

“ਹੁਣ ਚੱਲੀਏ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੇ ਵੇਖੀਏ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਝੱਟ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ+ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਮਸਨੂਈ ਗੰਢ-ਚਿਤਰਾਵੇ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀ ਸ਼ਕਲ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।

“ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਫਿਰਕੂ ਨੀਤੀ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਫਿਰਕੂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਮੁਹਾਜ਼ ਉੱਤੇ ਸਾਂਝਾ ਮੋਰਚਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਕੋ ਮਜ਼ਹਬ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਜ਼ਹਬ ਆ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਫਿਰਕੂ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਜ਼ਹਬੀ ਧੜੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਧੜੇ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਫੁੰਡਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਝੱਟ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਸਾਂਝਾ ਮੁਹਾਜ਼ ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਾਂ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਦੀ, ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਹਥਿਆਰ ਪਾਰੋਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਨ ਖਿਲਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਨੇ ਜਲੂਸਬਾਜ਼ੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰੀ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੀ ਉਪਜਾਈ ਨਫ਼ਰਤ ਨੇ ਅਖ਼ੀਰ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਘਾਤਕ ਹਿੰਸਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਭਾਸ਼ਾ+ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ‘ਮਾਦਰੀ’ ਜ਼ਬਾਨ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੰਜਾਬੀ। ਚੁਆਤੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸੁਲ੍ਹਾ-ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ‘ਫ਼ਾਰਮੂਲੇ’ ਘੜਨ-ਤੋੜਨ ਦੇ ਸ਼ੁਗਲ ਨਾਲ ਜੀਅ ਪਰਚਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਖ਼ੀਰ, ਇਸ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਦਾ ਅਮਲ ਮੁੱਕਿਆ; ੧੯੬੬ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੰਸੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਤਿੰਨ ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ ਗਏ—ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ—ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਭਾਗ ਜਾਗਣ ਲੱਗੇ ਨੇ। ਉੱਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ। ਓਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ। ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗਰਾਈਂ ਸਨ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਦੋਹੀ ਫਿਰ ਗਈ ਕਿ ‘ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਚਪੜਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਸਕੱਤਰ ਤਕ ਹਰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਸਭ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਪਰ ਤਕ ਹਰ ਮਜ਼ਮੂਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।’

“ਇਉਂ ਖ਼ਬਰੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸਲਤਨਤ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮੇਰੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ ਗਏ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਸੀ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਘਿਉ ਦੇ ਦੀਵੇ ਜਗਾਏ। ਪਰ ਗਿੱਲ-ਗਿਆਨੀ ਰਾਜ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਤਖ਼ਤਾ ਉਲਟਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣਾਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਾਤਬੰਦੀ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਤੇ ਸਕੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਲੰਘਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰੀਬ-ਕਰੀਬ ਸਾਰੀ ਉਚੇਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਜਿਸ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਕ-ਭਾਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਮਿਲਦੇ ਸਾਰ ਉਸਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਨੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉੱਚ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਨਕਲ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਭੇਡ-ਚਾਲ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧ ਗਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਨੌਬਤ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਕਿ ਇਕ-ਭਾਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਬੰਦੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਲ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਹਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸੌਂਕਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ-ਭਾਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪਣੀ ਚੀਫ਼ ਮਨਿਸਟਰੀ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬ ਬਣਾ ਗਏ ਸਨ; ਪਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਕੱਤਰੇਤ ਤੇ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੋਂਦੀ; ਪਰ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਦੇ ਤ੍ਰਿਭਾਸ਼ੀ ਸੂਬਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਸਕੱਤਰੇਤ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵਧ ਗਈ। ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ-ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਿਤਾਈ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਾਲਤ ਇਹ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਨਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫਾਡੀ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਇਹ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿਆਂ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਵੀ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਰੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਤਾ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਹਿੰਸਕ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਉਰੇ-ਉਰੇ, ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤ ਚੁੱਕੇ ਨੇ, ਪਰ ‘ਕੰਨੀ ਬੁੱਜੇ ਦੇ ਰਹਾਂ ਕਿਤੇ ਵਗੇ ਪੌਣ’। ਜਿਵੇਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਓਵੇਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਬੋਲਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਦੋਵੇਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਫੱਫੇ ਕੁੱਟਣੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੋਜਲੀ ਮੰਨੀ ਬੈਠੀਆਂ ਨੇ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਜਮਾਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਸੇ ਫੁੱਟ-ਪੈਡ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਮੇਰਾ ਹਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੇਣ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਵਾਂਗੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪੇ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬੇਰੁਖੀ ਦੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸੁਰ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸਮਝ ਲਓ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਰਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

“ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੀ ਹੈ। ਮਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਗਰਮਜੋਸ਼ ਹਮਾਇਤੀ ਮੌਜੂਦ ਨੇ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। ਮੈਥੋਂ ਕੀ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਐ? ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਬੜੇ ਤੇਜ਼-ਤਰਾਰ ਹਮਾਇਤੀ ਇੱਥੇ ਵੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦਰਜਨਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵੀ ਨੇ ਤੇ ਖੋਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵੀ ਨੇ, ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਛਪਦੀਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮਾਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਯਰਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਜੋ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਰਾਖੇ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਹੀਰਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਜੁਗ-ਜੁਗ ਜੀਓ! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸੱਚੇ ਹੋ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਹੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਓਦੋਂ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਾਰਿਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਲਹਿਰ-ਬਹਿਰ ਹੈ, ਐਵੇਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮਰੂੰ-ਮਰੂੰ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

“ਜਿਉਣ ਜੋਗਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਸਿਵੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਮੇਰਾ ਲੜ ਛੱਡ ਗਏ ਨੇ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ, ਉੱਚੇ

ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਇਕੋ ਰਟ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਨ ਦੀ ਨਾ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਨਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਾਓ ਬਣੀ ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਤਕਨੀਕੀ, ਗ਼ੈਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਰਹੀ ਜਾਏ। ਇਹ ਨਾ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਨਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਨਾ ਗੰਭੀਰ ਪੇਸ਼ਾਵਰਾਨਾ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਜੋਗੀ ਹੈ। ਗਲੀਆਂ-ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮ-ਜੰਮ ਬੁਲੀਂਦੀ ਰਹੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕੇਗਾ।

“ਮੇਰੇ ਅਜ਼ੀਜ਼ੋ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਵੈਸ਼ਵੀਕਰਨ (Globalization) ਦੀ ਜਿਸ ਤੇਜ਼ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਕੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ, ਉਚੇਰੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਤਬਕੇ ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੁਰਕਾਰੀ ਹੋਈ ਭਾਸ਼ਾ, ਦੁਖ-ਸੁਖ ਤੇ ਇਸ਼ਕ-ਮੁਸ਼ਕ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਨਿਵਾਲ ਖੋਹ ਸਕਦੀ ਹੈ?”

“ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਲੱਭਦੇ ਰਹਿਉ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਹਮਦਰਦੋ! ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਡਕਾਰ ਜਾਣ ਦੇ ਭੋਖੜੇ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣ ਲਓ:

“ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਇਕ ਬੜੇ ਸਿੱਕੇਬੰਦ ਰਿਸਾਲੇ ਦੇ ਇਕੋਨੋਮਿਸਟ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ ੨੦੦੫ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਘਿਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ ਛਪੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ:

Babel run backwards ਤੇ

ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ:

The World's languages are disappearing at the rate of one a fortnight.

“ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਮੇਰੀ ਚਿਰਜੀਵਤਾ ਦੇ ਇੱਛਕ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ ਜਿੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਵੇਸਲੇ ਜਾਪ ਰਹੇ ਨੇ। ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੱਲ ੬,੮੦੦ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੪੦੦ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਪਈਆਂ ਨੇ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਬੋਲੀਆਂ ਚਟਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਵਾਣੇ, ਆਪਣੀ ਰਿਆਇਆ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਦੋਬਦੀ ਠੋਸਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਰੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ, ਬਲਕਿ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ, ਬਦੋਬਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ। ਹਾਏ

ਓਏ, ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰੋ! ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਕਲਚਰ ਵੀ ਗਿਆ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਵੀ ਗਈ।

“ਜਿਉਣ ਜੋਗਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੜਪ ਕਰਨ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕੀ ਹਸ਼ਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ? ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ, ਇਹ ਸੱਚੇ-ਸੱਚ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਸਕੋਗੇ? ਸੁਣੋ:

੧. ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤੁਹਾਡੇ ਧਿਆਨ ਗੋਚਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਰਥ-ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲਫਜ਼ੀ ਭਾਂਡੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਾ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਲਫਜ਼ ਘੜ ਕੇ ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਚੇਰੀਆਂ ਲਫਜ਼ੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਪਛੜੇਵਾਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿਓ ਤੇ ਫਿਰ ਵੇਖੋ ਕਿ ਮੈਂ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਪੂਰਦੀ ਹਾਂ! ਪਰ ਅਫਸੋਸ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੁਹਲਤ ਲੈ ਕੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਦਿੱਸ ਨਹੀਂ ਚਿਹਾ।

੨. ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਬਰ ਪੜ੍ਹੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸ਼ਿਰਾਕ ਹੁਰਾਂ ਜਦੋਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ—ਹੋਵੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬੰਦਾ ਤੇ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਬੋਲੇ? ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਣਖ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਜੋਧਾ ਪੁੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸ ਚਿਹਾ ।

੩. ਅੱਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੇ ਕੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੁਸ਼ਤੈਨੀ ਸਾਕ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣ ਦਾ ਮਿਹਣਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹੋਣਾ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਨਿਖਸਮੀਆਂ ਛੁੱਟੜਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਤਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

੪. ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿੱਤੋਂ ਬਾਹਰ

ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ।

“ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਅੱਜ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਜਿਸ ਤਕ, ਮੈਨੂੰ ਖਿਆ ਕਰਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਬੁੱਢੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਰਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ। ਤੁਸੀਂ ਜੁਗ-ਜੁਗ ਜੀਓ! ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਉਹ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਨੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਨਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਰਾਹ ਸੁਭ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅੱਟਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।’ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸੁਭ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਪਰ ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਟਰੂ ਕਿਸ ਕੰਮ?

ਮੈਂ ਦੇ ਇਕੋਨੋਮਿਸਟਸ ਅਨੁਸਾਰ ਘੱਟ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਕਾਰਨ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਨ ਉੱਤੇ ਹੰਢਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਜੇ ਉਹ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸੁਲੱਖਣੇ ਪੁੱਤਰੋ! ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਪੜਪੜਤ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਬਰਸੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸ ਆਈ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖ ਸਕੀ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਰਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਹਟਵਾਣੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ। ਜੇ ਵੀ ਰਚਨਾ, ਚੰਗੀ-ਮਾੜੀ, ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਉਹ ਓਸ ਨਿੱਘੇ ਸਾਕ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਗ਼ਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗ਼ਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਉੱਤੋਂ ਆ ਪਿਆ ਹੈ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਦੈਂਤ। ਰਹਿੰਦੀ-ਖੂੰਦੀ ਕਸਰ ਇਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀਆਂ-ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ, ਸਰਕਾਰਾਂ-ਦਰਬਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੋਕੀ ਹੋਈ, ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਅਸਲੋਂ ਲਾਵਾਰਸ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਪੜਦੈਂਤ ਕੀ ਸਲੂਕ ਕਰੇਗਾ? ਸੱਚ ਬੋਲਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਖੁੱਸਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਵਰਨਾ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਪਏ ਹੋਵੋ, ਬੇਪਛਾਣ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੇ ਖਾਲੀ ਖੋਖੇ ਹੋ। ਇਹ ਮਹਿਕਮੇ, ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਇਹ ਛਾਪੇਖਾਨੇ, ਇਹ ਮਹਾਨ-ਕੋਸ਼, ਇਹ ਹਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ, ਇਹ ਇਨਾਮੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਭ ਧਰੀਆਂ-ਧਰਾਈਆਂ ਰਹਿ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ।”

* * * * *

ਭੈਣੋ ਤੇ ਭਰਾਵੋ! ਮਾਂ ਦੀ ਹੰਝੂਆਂ ਭਰੀ ਗਿਲੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਲਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਬੇਰੁਖੀ ਤੇ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਪਰਿਆਰੇ ਹਾਲਾਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਉੱਤੇ ਮਰਨ-ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਲੇਪ ਹੋਇਆ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਅਜੇ ਉਸ ਦਾ ਬੋ-ਕਾਟਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ

ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਤਕ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਰਹੇ ਬੱਚੇ, ਪੰਚ-ਤੰਤਰੀ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਰਲ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਇਸ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਦੀ ਪੜੰਗ ਦੇ ਬੋ-ਕਾਟੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਟਾਲ ਸਕਾਂਗੇ—ਤੇ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਹੀ ਲਈਏ। ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ, ਆਪਣੇ ਹਮ-ਭਾਸ਼ੀ ਭੈਣਾਂ-ਭਰਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਬਾਤ ਵੱਡੀ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। “ਰਲ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨ” ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਸੌਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨੀ ਬੇਹੱਦ ਔਖੀ ਹੈ। ਅਸੰਭਵ ਮੈਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਰਾਈਲੀ ਇਕਮੁੱਠਤਾ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਤਕਰੀਬਨ ਮੋਈ ਹੋਈ ਇਬਰਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਉਹ ਹੀ ਬੋਲੀਆਂ ਬਚ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਰ ਬੁਲਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰੱਖੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਤੇ ਦਿਲਕਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਵੇ। ਜੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਜੋੜ ਲਏ ਤਾਂ ਯਕੀਨ ਜਾਣੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕੇਗਾ। ਕੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਜਵਾਬ ਹੈ ‘ਹਾਂ’ ਤਾਂ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਓ, ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਏਗੀ, ਜੇ ਜਵਾਬ ਹੋਵੇ ‘ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ’ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੀ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ‘ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ’ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਸੋਗਮਈ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਹੈ।

* * * * *

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਾਨ ਸੋਗੀ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ, ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦੁਆ-ਗੋ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ, ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗੀਆਂ-ਭਲੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਦਰੜੀ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੈਂਤ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਈਏ? ਸੌਖਾ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਰਾਸਸਥਾਨ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਜੰਬੋਸ਼ਵਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬਿਸ਼ਨੋਈਆਂ ਨੇ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੌਣੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਟੀ ਸੀ:

ਸੰਨ ੧੭੩੦ ਈ: ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਅਭੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੋਧਪੁਰ ਵਾਲੇ ਮਹਿਲਾਂ ਲਈ ਵਧੀਆ ਲੱਕੜ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੁੱਖ ਕੱਟ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਝਿੜੀ ਬੜੀ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਉਹ ਰੁੱਖ ਕੱਟਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀ

ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਸਰਕਾਰ”! ਅਸੀਂ ਜੰਬੋ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਰੁੱਖ ਕੱਟਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਕੱਟਣਾ ਤੇ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ। ਏਥੋਂ ਅਸੀਂ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵੱਢਣ ਦੇਣੇ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਨੇ।”

ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗੁਮਾਸਤੇ ਹੋਣ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਹਾੜੇ ਸੂਤ ਕੇ ਲਲਕਾਰੇ, “ਕੋਈ ਹੈ ਮਾਈ ਦਾ ਲਾਲ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹੁਕਮ-ਅਦੂਲੀ ਕਰੇ? ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਟੱਲ ਹੈ।”

ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਦਾ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ। ਕਰਿੰਦੇ ਲਾ ਜ਼ੋਰ ਥੱਕੇ, ਪਰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੱਫੀਆਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਸਾਈ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੰਬੜੇ ਹੋਏ ਪੇਂਡੂਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੁਹਾੜੇ ਚਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਕਤਲੇਆਮ ਓਦੋਂ ਬੰਦ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ੩੭੧ ਪੇਂਡੂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਿੱਤਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਓ! ਬਿਸ਼ਨੋਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਚਿਪਕ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਨਾ ਸਾਡੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੋਖੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਗਾੜ ਸਕਣਗੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਵਿਕਰਾਲ ਦੈਂਤ ਹੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫਟਕ ਸਕੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਣ; ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਸਕੂਲੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਵੇ। ਚੌਥੀ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਓ, ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਆਪ ਕਰੀ ਜਾਏਗੀ।

ਜੈ ਪੰਜਾਬ ! ਜੈ ਪੰਜਾਬੀ !! ਜੈ ਪੰਜਾਬੀਅਤ !!!

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ

-(ਡਾ.) ਟੀ. ਆਰ. ਸ਼ਰਮਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਿਰ-ਵਿਵਾਦ ਤੱਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ: ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਆਦਿ-ਕਵੀ ਚੌਸਰ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਦਿ-ਕਵੀ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਗਿਆਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਚੌਸਰ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਵਿਕਸਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ੧੨-੧੩ ਸੌ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪਾਲੀ, ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼, ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਲਾਤੀਨੀ ਤੇ ਹੈਬਰਿਊ ਆਦਿ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਬਦ ਹਨ, ਜੋ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਾਜ਼ਮਾ ਤੇਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੂਜੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਰੀਕ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਸਹੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਆਕਰਣ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਅਸੀਮ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਲਿੱਪੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ੬੫੦੦ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ੧੩ਵਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਹੇਠਾਂ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਅੱਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ) ਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅੱਡ ਵਿਭਾਗ (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਕਈ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦਾ ਥੀਸਿਸ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਛਪਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਇਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉਜਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ੧੫ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ੪੦੦ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਮ ਤੋੜ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਹੁੰਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹਰਦਿਲ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਘੇਰਾ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਚੌੜਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਪੇ ਹੀ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਜਾਂ ਸਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸਟੇਟਸ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਣ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਪਰ ਦੁੱਖ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਪਮਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਝੁਕਾਅ ਹੁਣ ਹਰ ਥਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਜਾਂ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਗੁਹਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕੱਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ੨੪,੦੦੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਖੌਤੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ

ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ (ਗੇਟ) 'ਤੇ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ English Medium, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਣ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਕਸੁਰ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਣਦਾ ਕੌਣ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੇ ਨਫ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਖਦਸ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਰੇਖਾ ਵੀ ਕਿਤੇ ਛੋਟੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਡਰਾਮਾ, ਕਵਿਤਾ, ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਾਹਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਕਵੀ ਜਾਂ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਨਮਾਨਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਜ਼ਿਕਸ, ਕੈਮਿਸਟਰੀ ਜਾਂ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸਨਮਾਨਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਵਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਜਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀਆਂ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿੱਧਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਜੇ ਮੋਹ ਰੂਸੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਾਂ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਫਰੈਂਚ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਾਂ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੋਲਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੈ ਤੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਕ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮੋਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ) ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਮੀਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਤਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਪਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਧਵਨੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਪ੍ਰਗਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਚਿੰਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਦਕੀਆਨੂਸੀ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ

ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿਖਾਉਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ (੧) ਸਮਾਂ (੨) ਟਰੇਂਡ ਟੀਚਰ (੩) ਚੰਗੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ (੪) ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਟੀਚਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਨਾ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੋਧੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟੀਚਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਦੁਰਭਾਗ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਰੰਭਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ੧੧-੧੨ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਹੀ ਗਤੀ ਕੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ ੧੯੨੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ੨੦੦੭ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਐੱਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਐੱਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇਰੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਵੀ ੨੦੦੭ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜੇ ਵੀ ਅੱਧਾ ਪੰਜਾਬ ਨਿਰਖਰ (illiterate) ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਰੱਬ ਆਸਰੇ ਹੀ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਜ! ਜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ। ਜੇ ਨਤੀਜੇ ਵੇਖੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ੯੭-੯੮% ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੀ.ਏ. ਪਾਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਰਿਜਨਲ ਅਦਾਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਟੀਚਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਅੱਡਰੀ

ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਜਦੋਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਜਾਂ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਵਧੀਆ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੀ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਬੈਂਕਾਂ, ਡਾਕਖ਼ਾਨਿਆਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਟੀਚਰ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਟੀਚਰ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ਖ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਦੱਸ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਟੀਚਰ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਡੀ. ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਪਟਿਆਲਾ

ਮੋਬਾ: 98155-61211

(ਨਵਾਂ ਜਮਾਨਾ, 21 ਫ਼ਰਵਰੀ, 2008 'ਚੋਂ ਪੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

“ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇੜੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਣਗੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਦੂਸਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡਣ।”

—ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਪਣਾਉਣਾ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ, ਬਹਾਦਰੀ, ਸੰਜੀਦਗੀ, ਮਿਹਨਤ, ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁਣ, ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ਤਾ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਰੱਖਦਿਆਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਇਸ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਲੋਚੀਆਂ, ਘੋੜੀਆਂ, ਟੱਪਿਆਂ, ਗੀਤਾਂ, ਸੁਹਾਗ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਾਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਵਾਰਸ, ਦਮੋਦਰ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸੁਹਜਤਾ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਅਮੀਰੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿੱਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ, ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਗੁਰੂਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਮੀ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਤੇ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦੇਣ ਹਿੱਤ ਖਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜਾਉਂਦਿਆਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਓ, ਸੰਭਲੋ! ਇਸ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਨਾ ਵਿਸਾਰੋ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਹਿੱਤ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰੋ। ਜੇਕਰ ਵੇਲਾ ਨਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਦਰਪਣ 'ਤੇ ਅੰਤਮ ਸਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਜਿਹੜੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰੀ ਦਰਦ ਰੱਖਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ, ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨ, ਵੇਲਾ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜਤਾਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਸ.ਪ. ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਜੈਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਟੀ.ਆਰ. ਸ਼ਰਮਾ, ਡਾ. ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਕਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਡਾ. ਐਨ.ਐਸ. ਕਪੂਰ, ਡਾ. ਦਿਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਸ਼ੰਗਾਰਾ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ, ਸ੍ਰ. ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ, ਸ੍ਰ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮਾਣਕ, ਸ੍ਰ. ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਲੀ, ਸ੍ਰ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਚਾਉ ਮੰਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਮੰਚ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ

ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ ਮੌਜੂਦਾ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ੨੫ ਮਾਰਚ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਾਉਣ ਹਿੱਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਸੰਬੰਧੀ ਦੋ ਮਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਹੀ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਐਕਟ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੌਜੂਦਾ ਮੰਤਰੀ, ਐਮ. ਐਲ. ਏ., ਚੇਅਰਮੈਨ, ਸਕੱਤਰੇਤ ਅਫ਼ਸਰ, ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸੰਜੀਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ; ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਐਕਟ ੧੯੬੭ ਵਿੱਚ ਸ. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ' ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪਾਸ ਹੋਏ ਐਕਟ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ੁਰਮਾਨੇ, ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਰਿਆਇਤਾਂ ਖੋਹ ਲੈਣ ਤਕ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾਵੇ। ਐਕਟ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਕੰਜਾ ਕੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਣੇ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ, ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਆਰਡੀਨੈਂਸ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਤੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਬੀਬੀ ਉਪਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਜਿਹੜੇ ਅਕਾਲੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਪੰਥਕ ਤੇ ਚੰਗੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਸਵਰਗੀ ਸ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ), ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਅਗੇਰੇ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸੰਜੀਦਾ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਬਲਾਕ ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਫੌਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ।

ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਜੀਦਾ ਹੋਣ ਤਾਂ। ਬੀਤੇ ੪੦ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਯੂ.ਐਨ.ਓ. ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਬਾਰੇ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਕਿ ਅਗਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਘਾਤਕ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਹਿੱਤ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਤਰਜਮਾ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਵੰਡਦੇ ਤੇ ਵੰਡਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਭਾਰੀ ਫਿਕਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਕੇਡਰ ਦੇ ਆਈ.ਏ.ਐਸ. (ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ) ਤੇ ਆਈ. ਪੀ. ਐਸ. (ਭਾਰਤੀ ਪੁਲਿਸ ਸੇਵਾਵਾਂ) ਅਫ਼ਸਰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੈਨਾਤ ਬਹੁਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਫ਼ਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤੈਨਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਣਦੇ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਣ।

ਵਰਣਮਾਲਾ				
ੳ	ਅ	ੲ	ਸ	ਹ
ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ
ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ
ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ੜ
ਸ਼	ਖ਼	ਗ਼	ਜ਼	ਫ਼

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ੧੩੭ ਵਿਭਾਗਾਂ ਤੇ ਅਰਧ-ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ੩੦ ਦੇ ਲਗਪਗ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਮਹਿਕਮੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੧ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ “ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ” ਕਿਤਾਬਚਾ ਛਾਪ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਭੇਜਿਆ ਸੀ; ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਕੀ ਕਰੇ ਉਸ ਪਾਸ ਲਾਗੂ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਜੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਕੋਈ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤੇ ਕਾਇਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹੀ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਵੇ

ਪਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਭਾਵ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਮਾਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ । ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੀ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵਿਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਮੋਮ, ਡੈਡ, ਆਂਟੀ, ਅੰਕਲ, ਕਜ਼ਨ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਵਕਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪਛਤਾਉਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਣੱਤ, ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤ, ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ, ਭੈਣ, ਵੀਰ, ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ, ਮਾਸੀ-ਮਾਸੜ, ਤਾਏ-ਤਾਈਆਂ, ਭੂਆ-ਫੁੱਫੜ, ਮਿੱਤਰ, ਦਿਉਰ, ਜਠਾਣੀ ਤੇ ਭਰਜਾਈ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦੂਜੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਸਾਗ, ਪਨੀਰ, ਮੱਕੀ, ਦਾਲ, ਆਲੂ-ਟਿੱਕੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ; ਜਿਵੇਂ: ਟੀ.ਵੀ., ਟੈਲੀਫੋਨ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਟਰੇਨ, ਸਟੇਸ਼ਨ, ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ, ਸਿਟੀ ਬੱਸ, ਰੇਡੀਓ, ਮੂਵੀ ਕੈਮਰਾ, ਗਲਾਸ ਆਦਿ ਅਣਗਿਣਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਂਦਾ ਰਹੇ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤੋੜੋ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਣਮੱਤਾ ਤੇ ਗੌਰਵਮਈ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਦਾ ਸ਼ੇਅਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ—

“ਤੁਮਹਾਰੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖੰਜਰ ਸੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰੇਗੀ

ਸ਼ਾਖੋਂ ਨਾਜ਼ਕ ਪੇ ਬਣੇਗਾ ਜੇ ਆਸ਼ਿਆਨਾ ਵੇਹ ਨਾ ਪਾਇਦਾਰ ਹੋਗਾ।”

ਲੇਖਕ—ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਰਾਹੀ’

ਮਕਾਨ ਨੰ: 10140, ਗਲੀ ਨੰ:7,

ਕੋਟ ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ, ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ?

—ਦਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਵੀ

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵੀ ਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੱਘਾਪਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਬੋਝਿਜਕ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ।

ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ, ਜੋ ਵੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਇੱਜ਼ਤ-ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਕਈ ਜਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਇਕ ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸਿਰਮੌਰ ਕਵੀਆਂ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਸਾਫ਼-ਸੁੱਥਰੀ ਸੂਫੀ ਗਾਇਕੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਿਆਂ, ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਆਂ, ਸੂਫੀਆਂ, ਕਵੀਆਂ, ਸ਼ਾਇਰਾਂ, ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵਰਣਨਯੋਗ ਨਾਂਅ ਇਹ ਹਨ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ, ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇਪਾਣੀ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ, ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ, ਆਦਿ। ਹੁਣ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ, ਫਰਾਂਸ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਕੈਨੇਡਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਵਾਰਤਕ ਵੀ ਲਿਖੀ, ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ। ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕੰਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

“ਏਹੋ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਸਾਡੀ,
ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਖਾਨ ਸਾਡੀ,
ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣੀ,
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ।”

“ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਉਗੇ,
ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੁਲ ਜਾਉਗੇ।” (ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ)

ਡਾ. ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਕੋਈ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਗ਼ੈਰ-ਮਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।” ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਅਤੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਭਾਵ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।

ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਅਹਿਮਦ ਬਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਮਿਹਰਾਤੁਲ ਅਹਿਲਵਾਲ-ਏ-ਜਹਾਂ ਨੁਮਾਂ’ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਇਸ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਾਂਅ ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਸ ਲਈ ਪਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।”

ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਸਿੱਧਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੀਡੀਆ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਦੇਣ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਬੋਰਡ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤੀਸਰਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਰੋਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਉਹ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚਿੱਠੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਫਤਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਨਾਲਾ ਉੱਥੇ ਦਾ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕਰੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ, ਫਰਾਂਸ, ਜਰਮਨ, ਇਟਲੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਝਾਅ ਇਹ ਹਨ:

- * ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਸਕਣ।
- * ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤਕ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਧਾਨ ਪਾਲਿਕਾ ਤੇ ਨਿਆਂ ਪਾਲਿਕਾ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਹਰ ਵਰਗ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।
- * ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।
- * ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਣ।
- * ਪੁਸਤਕ ਮੇਲੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਗਾਏ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕੇ।
- * ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਰਾਵੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਬਾਰੇ ਯੋਗ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕੇ।
- * ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਾਲੇ ਆਦਿ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕੇ।
- * ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ।
- * ਜੇ ਅਸੀਂ ਏਨੀਆਂ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਕੱਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸਾ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਿਨ ਦੁੱਗਣੀ ਤੇ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹੋਰ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇਗਾ।

*402-ਈ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਪੱਖੋਵਾਲ ਰੋਡ,
ਲੁਧਿਆਣਾ, 94170-01983

ਆਖ਼ਿਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ?

—ਜਗਤਾਰ ਸਮਾਲਸਰ

ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਲਕਿਆਂ 'ਚ ਆਮ ਹੀ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਦੀ ਹਰੇਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਅਹਿਮ ਮਸਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ-ਸਭਾ ਜਾਂ ਵਿਧਾਨ-ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸੇਕੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ।

ਸੰਨ ੧੯੬੬ 'ਚ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ 'ਚ ਚਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੱਸੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਰਾਜ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਉਠਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੋਟ ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਹੱਕ 'ਚ ਭੁਗਤਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਵੇਂ ਵਾਅਦੇ ਤਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਵਫ਼ਾ ਇਕ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਅੱਜ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ੧੩ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ੧੯੯੪ 'ਚ ਸਿਰਸਾ ਵਿਖੇ ਹਰਿਆਣਾ ਤੋਂ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਹੁਲ ਸੇਤੀਆ ਨੇ ਸਿਰਸਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਭਜਨ ਲਾਲ ਤੋਂ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ 'ਚ ਪੂਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਉਮੀਦ ਬੱਝੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ 'ਚ ਜ਼ਰੂਰ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ 'ਚ ਵੀ ਭਜਨ ਲਾਲ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਪੱਲਾ ਝਾੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਐਲਾਨ ਕਰਨਗੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹੈਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਚੌਧਰੀ ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੌਟਾਲਾ ਨੇ ਸਿਰਸਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰਾਣੀਆਂ ਕਸਬੇ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਪਰ ਇਹ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਬਦਨਸੀਬੀ ਹੀ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ

ਸੀ ਅਤੇ ਚੋਟਾਲਾ ਨੇ ਇਸ ਹਲਕੇ 'ਚ ਬਹੁਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵੋਟ ਬੈਂਕ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਚੋਣਾਵੀ ਤੀਰ ਹੀ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਐਨੀ ਵੱਸੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਮਸਲਾ ਅਜੇ ਤਕ ਕਿਉਂ ਲਟਕਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਕਜੁੱਟਤਾ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਨ 'ਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਘੋਰ ਨਾ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇਤਾ ਅਜਿਹੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤਾਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ 'ਫਿਰ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ' ਵਾਲਾ ਰਵੱਈਆ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਹਰਿਆਣਾ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲੋਕ ਦਲ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ 'ਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਰਹੀ; ਜਿਵੇਂ ਇਨੈਲੋ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਸਮੇਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਅਰੋੜਾ ਆਵਾਜਾਈ ਮੰਤਰੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਜਨ ਲਾਲ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੇ ਹੁੱਡਾ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦਾ ਘੜਮੱਸਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਨਅਤ ਮੰਤਰੀ ਲਛਮਣ ਦਾਸ ਅਰੋੜਾ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ ਹਰਮੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਠਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ। ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦਾ ਹੇਜ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੇਵਲ ਵੋਟਾਂ ਸਮੇਂ ਹੀ ਜਾਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਅਜਿਹੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਵੋਟਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਹੁਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦਗਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇੰਝ ਮੌਨ ਧਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਪ ਸੁੰਘ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਆ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਅੱਜ ਤਕ ਇਕ ਯੋਗ ਨੇਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਂਝੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ 'ਚ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਨਾਂਅ 'ਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸੰਗਠਨ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਙ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਸੇਕਣ ਦੀ ਤਾਕ 'ਚ ਹਨ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ

ਹਰਿਆਣਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗ ਵੀ ਓਨਾ ਸੰਜੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿੰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੂਬੇ 'ਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਤਾ ਹਥਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦੇ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਯਾਦ ਕਰਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾਓ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਾਂਅ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਆਪਣਾ ਤੋਰੀ-ਫੁਲਕਾ ਤਾਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚੋਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਛੇਵੀਂ ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ 'ਚ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਐਨਾ ਅਵੇਸਲਾ ਹੋਣਾ ਅਤਿਅੰਤ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਬੜੀ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚ ਤੇਲਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਭਾਲਿਆਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅੱਜ ਚਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਸੂਬੇ 'ਚ ਤੇਲਗੂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੀ ਤਰੱਕੀ 'ਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਤੋਰਨ 'ਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਪਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਰਵੱਈਆ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਧਰੋਹ ਕਮਾਇਆ ਹੈ।

ਜਗਤਾਰ ਸਮਾਲਸਰ
ਆਦਿੱਤਿਆ ਸਕੂਲ, ਵਾਰਡ ਨੰਬਰ ੧੧
ਏਲਨਾਬਾਦ ਸਿਰਸਾ, ਹਰਿਆਣਾ—093154-90568

ਮਸਲਾ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਨ ਦਾ

ਕੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਮਲਾ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ
ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ?

-ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਹਰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਲੋਕ ਲਿਖਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੀਕ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਅੰਦਰੋਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਕੋਲੋਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੋਈ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਕ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜਿਸ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੂਬੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੂਬਾ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖੋਂ ਅਧੂਰਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਹੀ ਦੇ ਦੇਈਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਹਿੰਦੀ ਸਾਡੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਹਾਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ੧੯੬੬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਇਕੱਠੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਉਠਾਈ। ਫਲਸਰੂਪ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੬ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੇ

ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸੂਬੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸੂਬੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੇਜ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਸੂ: ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ੧੯੬੭ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦਫਤਰ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮਾਂ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆਂ ਅੱਜ ੪੦ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਕਰ ਕਦੀ-ਕਦਾਈਂ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਥੱਲੇ ਦੱਬ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸੂ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੂੰ ਇਸ ੪੦ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੂ: ਬਾਦਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਸਿਵਲ ਸਕੱਤਰੇਤ, ਜਿੱਥੇ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀ ਖੁਦ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਜਨਾਜਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿੱਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹੀ ਦੁਰਲੱਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੋਸ਼ਟੀ-ਪੱਤਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਆਪਣੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ (ਪੰਜਾਬ ਸਿਵਲ ਸਕੱਤਰੇਤ) ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਨਵਾਸ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਉਹ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੇਜ ਜਾਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਉਸ ਨੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਅੰਦਰ ਇਹ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ

ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਬੋਰਡਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਦੇਰ ਆਏ ਦਰੁੱਸਤ ਆਏ' ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੀਡੀਏ ਵੱਲੋਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਹਿਣਾ ਵਾਜ਼ਬ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਬਿਠਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝੋਗੇ? ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਕਦਾਚਿਤ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਸਲੂਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਹੱਦੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਨੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸੀ? ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵੱਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਬਲਕਿ ਦੁੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ ਸ੍ਰ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ੪੦ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਕਿਉਂ ਆਇਆ?

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਵਾ ਕੇ ਜੈਂਟਲਮੈਨ ਬਣਿਆ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਜ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ-ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਗਾਲਾਂ ਦੇਣ ਲਈ

ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਗ਼ਾਇਬ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਖੁਦ ਸਾਡੇ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੇਖ ਲਵੋ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਚਾਟੜੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੱਖਰ ਵੀ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਇਕ ਆਪਣੀ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਆਪਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇੱਥੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਅੰਦਰ ਅਜੇ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬ-ਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬ ਤਬਕੇ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਤਬਕੇ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਮਾਸੀ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਘਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇਖੋ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅੱਖਰ 'A' ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਬ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'A for Apple' ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁੰਦਰ ਫਲ ਦੀ ਵੀ ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ 'ਉੜਾ' ਨੂੰ ਉੱਲੂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਾਪ ਕੇ 'ਉੜਾ ਉੱਲੂ' ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉੱਲੂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੱਸ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਵੀ ਉੱਲੂ ਹੀ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਕੀ ਉੱਲੂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਘਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ 'ਉੜਾ' ਹੋਵੇ?

ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਅਕਾਲੀ-ਭਾਜਪਾ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ/ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ/ਬੋਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਫੋਕੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਖੁੱਕੀ ਵੜੇ ਪਕਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ/ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ/ਬੋਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੈਨੋਗ੍ਰਾਫਰਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਸਾਮੀਆਂ ਖ਼ਾਲੀ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਸਿਵਲ ਸਕੱਤਰੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਆਸਾਮੀਆਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲੀ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਆਈ.ਟੀ.ਆਈ. (ਜ) ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ੧੯੯੬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੨ ਸਾਲ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੈਨੋਗ੍ਰਾਫਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਟੈਨੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲੈਣ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਝਾਨ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਰਟਹੈਂਡ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ?

ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਕੰਮਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਥਪਥਪਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਐਲਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਜਾਣਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਿਨ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ/ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ/ਬੋਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਮਲਾ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਲੈਕਚਰਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਲੀ ਅਸਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਆਈ.ਏ.ਐਸ. ਅਤੇ ਆਈ. ਪੀ. ਐਸ. ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਐਮ.ਬੀ.ਬੀ.ਐਸ. ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕੋਰਸਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਚੰਦ ਗਿਣੇ-ਚੁਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਜਾਂ ਗੰਦੇ ਗੀਤ ਗਾ-ਗਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਲੱਚਰ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਿਆਂਦ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਸੌਂਪਣ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ-ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਅਤੇ ਨਕਦ ਇਨਾਮ-ਕਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂਆਂ-ਪੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੇ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਹੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡ/ਡਾਕਘਰ/ (ਕੰਗਣਾ ਪੁਲ) / ਤਹਿਸੀਲ ਬਲਾਚੌਰ,
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, 94171-40562

(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅੱਜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 2008 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ?

ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਚਰਚਾ 'ਚ ਹੈ। ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਕ ਹੁਣ ਤੋਂ ੫੦ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਜੋਂ ਲਗਭਗ ਅਲੋਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਿੰਤਾ ਪੱਤਰਕਾਰ ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਨੇ ਜਿਤਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਦੁਖੀ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਦੋ ਸੈਮੀਨਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਾਰਚ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਯਾਨੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਧਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨਗੇ। ਇਸ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ 'ਚ 'ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ', ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਨੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋਹਤੇ-ਦੋਹਤੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਣਗੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ।

ਇੱਥੇ ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਿਆਸਤ ਨਹੀਂ ਖੇਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਲ ਕੇ ਬਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਧਣੀ ਫੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਪੀ 'ਚ ਹੋਵੇ।

ਕੁਲਦੀਪ ਨਈਅਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬਚਾਓ ਮੰਚ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਸਾਂਝੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲੰਬੇ ਭਾਸ਼ਣ 'ਚ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ੩੦-੩੫ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਫ਼ਦ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੀਮਾਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ੧੯੬੭ 'ਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ: ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ 'ਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਧਰਨੇ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ੧੯੬੭ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਅੱਠ ਵਾਰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਰਹੀ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅੱਠਵੀਂ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਜੇ ਤਕ ਇਕ ਵੀ ਵੱਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਦੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬਚਾਓ ਮੰਚ ਨੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇਵੇ। ੧੯੬੬ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਦਲ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜ ਕੇ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਬਣਾਈ ਗਈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਨਹੀਂ

ਹੋ ਸਕਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਛਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੁਖੀ ਜਸਵੀਰ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਬਾਦਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਖਵੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਿੱਖਾਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਖੁਦ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਲੋਕ ਹੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਮਿਆਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਛਪ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਚੰਗੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵੀ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਡਾ. ਐਨ. ਐਸ. ਕਪੂਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸੂਖਮ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ 'ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਖੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ; ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਜੋਂ ਹੀ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ ਤਿਆਗਣੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਗੌਰਵ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ

-ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਲੋਕ ਜੀਵਨ 'ਚੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੇ ਲੰਬਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਪੈਂਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੋਲੀਆਂ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਜੋ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਦਰਿਆ ਜਮਨਾ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇਹ ਧਰਤੀ ਪਿਛਲੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਟੱਪ ਕੇ ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ੧੮੪੯ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰਾਜ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਸ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦਰਿਆ ਜਮਨਾ ਸੀ, ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆ ਜਿਹਲਮ, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡਾ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮ ਲੀਗ ਮੁਸਲਮ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੜੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁਲਕ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਇਲਾਕਾ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਅੱਧੋ-ਅੱਧ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਦਹਾਕਿਆਂ ਤਕ ਇਸ ਮਹਾਨ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਖਿੱਚੀ ਸਰਹੱਦੀ ਲਕੀਰ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਵੱਲ ਝਾਕਣ 'ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚਾਰੀ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਈ। ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ, ਦਾ ਸਮਾਂ

੧੧੭੩ ਈ: ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਮਿਠਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਤਾ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤਾਂ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਠ-ਨੌ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਦਰਭ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਹ ਹਮਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਨ ੧੭੯੯ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਣ ਤਕ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਦੱਰਾ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ੧੧੯੨ ਈ: ਵਿੱਚ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਤੈਮੂਰ ਨੇ ਈਰਾਨ (ਪਰਸ਼ੀਆ) ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਸਤਿਓਂ ਆ ਕੇ ੧੩੯੯ ਈ: ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਇਸੇ ਰਸਤਿਓਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ੧੫੨੬ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਫਤਹਿ ਕਰਕੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਰਸਤਿਓਂ ਹੀ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਜਿਹੇ ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਹਮਲੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅਰਬੀ ਜਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਦਫਤਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ (ਲਸ਼ਕਰਾਂ) ਦੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਕੰਮਕਾਜ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿੱਚੋਂ ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ ਈਜਾਦ ਹੋਈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਜ਼ਬਾਨ ਲਈ ਲਿਪੀ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਲੰਬੇ ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚਾਹੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਚਾਹੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ (੧੭੯੯-੧੮੩੯) ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ 'ਸਰਕਾਰ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਫਤਰੀ ਕੰਮ ਫ਼ਾਰਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ੧੮੪੯ ਵਿੱਚ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ੧੦੦ ਸਾਲ ਭਾਵ ੧੯੪੭ ਤਕ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮਕਾਜ ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਦੇਸ਼ ਦੀ

ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛਮੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਬੋਲੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਪੂਰਬੀ (ਭਾਰਤੀ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ। ਅੱਜ ਪੱਛਮੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਚਾਹੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਛਮੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਯਤਨ ਅਤੇ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਪੂਰੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਗ਼ਲਬਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੀ ਜੱਦ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਤਕ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰਸਾਈ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਚਰਮਸੀਮਾ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਣਾ 'ਸਟੇਟਸ ਸਿੰਬਲ' ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਵਧਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਪੜ੍ਹ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਟੁੱਟੀ-ਫੁੱਟੀ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲ ਕੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਦੀਆਂ ਆਮ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗੁਲਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਲਈ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਮਾਰੂ ਹਮਲਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰੇਪਨ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹਾਂ।

੧੯੫੬ ਵਿੱਚ ਪੈਪਸੂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਨ, ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੈਪਸੂ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਠੁੱਕ ਸੀ। ੧੯੬੬ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇਖੀਆਂ ਨੇ ਰਹਿੰਦੇ-ਖੂੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਾਂਗ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਛਾਂਗੇ ਗਏ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਐਲਾਨੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਨਾ ਚੁੱਕੇ ਗਏ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ

ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ ਫਾਡੀ ਦੀ ਫਾਡੀ ਬਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਲਮਕਾਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸੂਫੀ ਰੰਗਤ ਭਰੀ। ਸੂਫੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਸਾਂਝੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਮਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੯ਵੀਂ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ। ਅੱਜ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਪੌੜੇ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਡੋਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਈ ਸੀ। ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਇਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਹਿੰਦੀ ਵੱਲ ਝੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ੧੯੧੪-੧੫ ਈ: ਵਿੱਚ ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਖੋਜੀ, ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਹੰਸ-ਚੋਗ' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬੋਲੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਅਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਦੁਲੱਤੇ ਖਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।”

ਬਾਵਾ ਜੀ ਸੌ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਬੋਲੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਂਝਾ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣੇ ਭੁੱਲ ਗਏ। ਹੰਸ ਦੀ ਤੋਰ ਸਿੱਖਦੇ ਆਪਣੀ ਵੀ ਭੁੱਲੇ। ਆਓ ਮੁੜੋ, ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ਭੁੱਲੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਗੁਆਚਾ, ਛੇਤੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।”

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੇਤਨਤਾ

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤੇ।

ਇਹ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅੰਦਰ “ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗਯੋ। ਤਬੈ ਰੋਸ ਜਾਗਯੋ।” ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹਰ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਤਤਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਈ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਸੌ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਸਨ, ਅੱਜ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਭਾਵ ੨੦੧੧ ਤਕ ਇੰਗਲਿਸ਼, ਫਰੈਂਚ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਚੌਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸੂਬੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੌਥਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਹਸਪਤਾਲਾਂ, ਹਵਾਈ ਅੱਡਿਆਂ, ਕਾਨਫਰੰਸ ਹਾਲਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਤਖ਼ਤੀਆਂ (ਸਾਈਨ ਬੋਰਡ) ਆਮ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ ‘ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ’ ਦੀਆਂ ਤਖ਼ਤੀਆਂ ਲਟਕੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੁਮਾਰ (Calculation) ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ 6000 ਬੋਲੀਆਂ ‘ਚੋਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ 10 ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। 150 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਹੋਏ 15 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗਿਣਤੀ ਪੱਛਮੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਿੱਥੇ 8 ਕਰੋੜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕੜੀ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਤੁਰੰਤ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤੁਰੰਤ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਅੱਜ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਬੈਠੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੋਲ ਤੁਰੰਤ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਹਾਕਾ ਭਰ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਸੀਮਿਤ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤਕ ਹੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪਹੁੰਚਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਖੋਚਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਸ਼ਾਨੀ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਨੇ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਅੱਜ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਯੂਰਪ, ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮੰਨਵਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਿੱਟੇ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੁੰਬਈ, ਕੋਲਕਾਤਾ ਅਤੇ ਚੇਨਈ ਵਰਗੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਰਗਰਮੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕੜੀ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਕੜੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਬਣੇ। ਉਹ ਸੰਕਲਪ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ।

ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ

ਅੱਜ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦੀ ਇਕ ਉੱਤਮ ਭਾਵਨਾ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਭਾਵਨਾ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਇਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੜੀ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨਾ ਅੱਜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੋੜ ਹੈ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਜੀ ਦੀ ਪਸੰਸਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਅਰੰਭੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਕੜੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕੰਮਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ।

(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ 4 ਮਈ 2008 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੁਖਾਵਾਂ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ

-ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ 'ਚ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ 'ਚ ਸਿਰਕੱਢ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਵਾਇਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖਣ 'ਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੬੬ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਕਾਜਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰ ਕੇ ਸ. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ. ਗਿੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਗਹਿਲੀਆਂ ਕਾਰਨ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾਇਆ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਦੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਬੋਲ ਆਏ, 'ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ', 'ਪੰਜਾਬੀਏ ਜ਼ਬਾਨੇ ਨੀ ਰਕਾਨੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਏ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਗਈ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਨੁਹਾਰ' ਵਰਗੇ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਗਏ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਦਰਦ ਭਰੀਆਂ ਦਾਸਤਾਨਾਂ ਵੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸਾਹ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ੨੫ ਮਾਰਚ ੨੦੦੮ ਦਾ ਦਿਨ ਫਿਰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਦਰਦੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਆਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਸੁੱਟ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਤਰੀ ਬੀਬੀ ਉਪਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ। ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਚੁਫੇਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਏ ਸ. ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਬੜਾ ਲੱਗਾ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਜਿਹੇ ਕੋੜੇ ਸੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਘੂਕ ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਜਦ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਵਕੀਲਾਂ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਛਪਵਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਲਾਲਚ ਹੋ ਕੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਉੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਜਿਹੇ

ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਤੀ ਨੋਟਿਸ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਭੇਜਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਸੂਬਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਅਦਾਰੇ 'ਚ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਆਇਤ ਦੇਣਾ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ। ਸੈਂਸਰ ਬੋਰਡ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕ ਬੋਰਡ ਦਾ ਬਣਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਮੈਂਬਰ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮੌਤ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਬਣ ਕੇ ਚੱਲੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਦਮ ਇਹ ਚੁੱਕਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਹਰ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬਣ ਜਾਵੇ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਅਜਿਹੀ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਹਰ ਔਖੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸੌਖੀ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇ। ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਵੰਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜਦ ਦੂਜੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਵਾਇਆ। ਜਦ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਹੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਟੈਗੋਰ ਜੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਗਾਰਗੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ। ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਜਦ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਾਈਆਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਸਰਕਾਰ, ਲੇਖਕ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਬੈਠੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਜੋ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਤੇ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੀ-ਕਲਾ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣ 'ਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਮਨ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਕਹਾਉਣ 'ਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ।

-ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ: ਕਨੇਚ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ : ਲੁਧਿਆਣਾ। ਮੋਬਾ: 98152-67963

ਆਓ! ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੀਏ

-ਡਾ. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਗਾਸੇ

ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਦੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਮਾਖਿਓਂ ਮਿੱਠੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅਨੋਖੇ ਤੇ ਅਨਮੋਲ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਿਲਣ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਪੌਣ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਚਾਵਾਂ ਤੇ ਮਲੂਰਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ, ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਬਰਤ (Moral instructions) ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਪੌਣਾਂ ਦੀ ਬੰਸਰੀ ਦਾ ਮਧੁਰ ਰਾਗ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਦਾ ਸੁਰੀਲਾ ਸਾਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੁੱਬੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ/ਅਣਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਰਾਗ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਖਿੜੇ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਬਹਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਣਗਿਣਤ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੱਚਦਿਆਂ, ਗਾਉਂਦਿਆਂ, ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ, ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਉਂਦੀਆਂ ਅਦਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚ ਲਈ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅੰਬਰਾਂ ਦੀ ਉਡਾਣ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਕਿੱਸਾਕਾਰਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ, ਸੂਰਬੀਰਾਂ, ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਪਛਾਣ ਹੈ।

ਪੰਜਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰਲੀਆਂ ਤਿਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਖਾੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹਰਿਆਣਾ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਵਜੂਹੀ ਹੀ ਭੁਗਤਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਇਕ ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੬ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਸੌੜੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਨਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਡੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਬੋਣੀ ਅਤੇ ਸੁਆਰਥੀ ਸੋਚ ਓਨੀ ਉੱਚੀ ਤੇ ਸੁੱਚੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੌੜੀ ਸੋਚ ਦੇ ਮਾੜੇ ਨਤੀਜੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਚੰਦ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥਾਂ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦੇ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਹੱਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ, ਮਾਨਵੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤਾ ਲਈ

ਨਾਸ਼ਾਬ ਤੋਹੜਾ ਹੈ। ਰੂਹ ਦੇ ਖੇੜੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ, ਬਿਹਤਰੀ ਅਤੇ ਬਹਿਬੁਦੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕਰੀਬਨ ੬੯੦੯ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ। ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ੧੨੦ ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੀਸਰੇ ਨੰਬਰ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ੩੨.੮ ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੀ ਧਾਰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਨੰਬਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਗੁਲਾਮ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਉੱਪਰ ਸੰਪੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਪਲੜਾ ਭਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਬਸਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਇਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਰਵ-ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਵੀ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰੋਕਣ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ, ਅਮਰੀਕਾ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਇਕ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਇਕ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਇਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇਕ ਸੋਚ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੇਸਤੋਨਾਸ਼ੁਦ (to eliminate) ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਦਿਲ ਨਾਲ ਅਪਣਾਉਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਾ ਜਿਸ ਵੀ ਅਦਾਰੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ (ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ) ਸਮਾਰੋਹ ਕਰਨੇ/ਕਰਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ-ਦੋਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗਜ਼ਟ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਸਲਾਨਾ ਬਜਟ ਵਧਾ ਕੇ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੫੦੦ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਰਸਾਲਾ 'ਸੰਵਾਦ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਕੱਤਰੇਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਖ਼ਤੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੀਲ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੋਰਡ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਹ ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਤਿਉਂ ਬੋਝੋਕ ਬਰਕਰਾਰ ਨਾ ਵੀ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੌਖਲੇ ਤੇ ਫਿਕਰ ਤਾਂ ਫਿਕਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਦਤਰ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਤਰਕ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਆਈ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਦੂਸਰਾ ਤਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਪਰਾਲੇ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਹਨ। ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੂਬੇ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਅਬਾਹ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤਾ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਾਂਗੇ। ਹਨੇਰੇ ਮੌਸਮਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਢਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ੨੩ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਅਤੇ ਡੀਮਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ੨੮ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਤਕਰੀਬਨ ੧੦੦ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਾਲਜ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਬੀ.ਐੱਡ. ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੪੪੮ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਧੜਾਧੜ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਉੱਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਨਾਮਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ,

ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਬੀ.ਐੱਡ. ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਣਗਿਣਤ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੇਡੀਓ, ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਅਨੁਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਾਲੇ 'ਸੰਵਾਦ' ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪੁਲ ਬਣ ਸਕੇ। ਲੇਖਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਹਾਇਤਾ ਫੰਡ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਹਰਿਆਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੇਧ ਲਈ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਉਪਰਾਲਿਆਂ, ਹੰਭਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀਆਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਆਓ ! ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਈਏ:-

ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਹਮਰਾਜ ਪੰਜਾਬੀ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ
ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਸਿਰਤਾਜ ਪੰਜਾਬੀ
ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਸਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ
'ਨਾਨਕ' ਦੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ
ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਧਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬੀ
ਕਰਦੀ ਜਾਏ ਵਿਕਾਸ ਪੰਜਾਬੀ
ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਹੈ ਖ਼ਾਸ ਪੰਜਾਬੀ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਪੰਜਾਬੀ
ਮਾਖਿਓਂ ਮਿੱਠੀ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਚਿੱਟੀ
ਸੋਹਣੀ ਬੋਲੀ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ
ਪਰ! ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ
ਕੁਮਲਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ।

ਆਓ! ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਕੁਮਲਾਏ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਰੌਣਕ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਜਾਈਏ।

ਮੋਬਾਇਲ: 098962-01036

(ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ 30 ਸਤੰਬਰ 2012 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ 'ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ'

-ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮੀਰੀਆ

ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ' ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਹੋਇਆ ਇੰਝ ਕਿ ਦਾਗਿਸਤਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਬੜਾ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਬਾ-ਖ਼ੂਬ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਵੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਉਸ ਲੇਖਕ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਮਾਂ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਉਸ ਨੇ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਸ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਾਤਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ 'ਅਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ? ਕਿਉਂਕਿ 'ਅਵਾਰ' ਭਾਸ਼ਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੈ। ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਅਵਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜਵਾਬ ਫ਼ਰੈਂਚ ਵਿੱਚ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਇਕਦਮ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਪੱਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਾਗਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਪੱਲਾ ਉਦੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਮਰ ਹੀ ਗਿਆ। ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਦੇ ਲਿਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਗਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁਰਅਸੀਸ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਾਹ ਉਏ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ।' ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੁਰਅਸੀਸ (ਬਦਸੀਸ) ਕਿਸ ਕੁਲਹਿਣੇ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ?

ਹੁਣ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਪੂਤ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਫਿਲਮ 'ਦੋ ਬੀਘਾ ਜ਼ਮੀਨ' ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਮੁੰਡਿਆਂ-ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨਾਲ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਿਤਮ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਸਵਾਲ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਹੱਸ ਕੇ ਜਵਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਤ ਇਕ ਕੁੜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਏਨੇ

ਵੱਡੇ ਫਿਲਮ ਸਿਤਾਰੇ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ? ਤਾਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਬੜਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਜੋ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਮਾਂ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਦੱਸਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਵਾਸਤੇ ਦੁਕਾਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਕੋਈ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਆਦਿ ਹੋਰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬੰਦਾ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ‘ਮੇਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ’ ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਕਿ ਏਨੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਏਨੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮੂਲ, ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ, ਸ਼ੋਹਰਤ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ; ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਗਏ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਜਿੰਨੇ ਨਾਸ਼ਕਰੇ, ਫੁਕਰੇ, ਅਹਿਸਾਨਫ਼ਰਾਮੋਸ਼, ਲਾਈਲੱਗ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸੋ। ਕੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਗੁੱਤ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘੜੀਸਿਆ ਹੈ? ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ, ਕਰਨਾਟਕ, ਬੰਗਾਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿੰਨੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਾਲਾ ਲਾਣਾ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪੁੱਠ ਚਾੜ੍ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਰੂਹ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਉਰਦੂ, ਅਰਬੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਲਿਆਉਣੇ ਪਏ; ਜਿਵੇਂ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਸਕੂਲ ਫ਼ਰਨੀਚਰ ਆਦਿ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਭ ਕੁਝ ਮਿਥ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਪੂਰੀ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਾਨੀ, ਬੋਤੇ ਨੂੰ ਉਠ, ਪਰ ਨੂੰ ਲੋਕਿਨ, ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ, ਡਾਂਗ ਨੂੰ ਲਾਠੀ, ਸਾਫ਼-ਸੁੱਥਰੇ ਨੂੰ ਸਵੱਛ, ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾ, ਮਰਦ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼, ਲਸਣ ਨੂੰ ਲਸੂਨ, ‘ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ’ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ,

ਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਓਲੇ, ਸਾਵਣ ਨੂੰ ਸਾਵਨ, ਡਿੱਗਣ ਨੂੰ ਗਿਰ ਗਿਆ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਕੀਮ ਹੇਠ ਵਾੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਦ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਖਾਲਸ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਅੱਧ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ।

ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਲੜੀਵਾਰ ਲੇਖ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਕਿਸੇ ਆਪ ਬਣੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ‘ਜੋਸ਼’ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਧੀਆ ਨਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਆ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮੜ੍ਹ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ।

ਜੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫ਼ਤਹਿ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼, ਸੁਬੋਗ, ਸ਼ਾਹਬੋਗ ਆਦਿ ਨਾਂ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਿਮ ਨਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਠੁੱਕਦਾਰ ਅਤੇ ਰੋਹਬਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਸੁਬੋਗ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬੋਗ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ‘ਫ਼ਤਹਿ’ ਨਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਵੀ ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਖਾੜਕੂ ਗਰੁੱਪ ਹੈ ਜੋ ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਵੀ ਕਿੰਤੂ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਰਾਮ, ਸ਼ਾਮ, ਇੰਦਰਜੀਤ, ਅਵਤਾਰ ਆਦਿ ਨਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਵਤਾਰ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਆਇਆ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਵਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੇਘਨਾਥ ਦਾ ਨਾਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੰਦਰ ਨਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਨਾਂ ਆਮ ਹੀ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਇਹ ਸਭ ਨਾਂ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਰਚਮਿਚ ਗਏ। ਪਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਂ ਜੋ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਚੰਗੇ ਲੱਗੇ ਅਸੀਂ ਲੈ ਲਏ। ਪਰ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਉੱਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

(ਹਿੰਦੀ) : ਤਰਬੂਜ ਕੇ ਕਾਟ ਲੋ
 (ਪੰਜਾਬੀ) : ਮਤੀਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਲਉ
 (ਹਿੰਦੀ) : ਮੁਝੇ ਸਾਂਪ ਨੇ ਕਾਟ ਲੀਆ
 (ਪੰਜਾਬੀ) : ਮੈਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜ ਗਿਆ ਜਾਂ ਡੰਗ ਗਿਆ
 (ਹਿੰਦੀ) : ਮੁਝੇ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਕਾਟ ਲੀਆ
 (ਪੰਜਾਬੀ) : ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਵੱਢ ਲਿਆ
 (ਹਿੰਦੀ) : ਮੁਝੇ ਉਠ ਨੇ ਕਾਟ ਲੀਆ
 (ਪੰਜਾਬੀ) : ਮੇਰੇ ਬੋਤੇ ਨੇ ਚੱਭਾ ਭਰ ਲਿਆ

ਬਿਲਕੁਲ ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ Live ਦਾ ਮਤਲਬ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ Live ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। Watch ਦਾ ਮਤਲਬ ਘੜੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ Watch ਦਾ ਮਤਲਬ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ‘ੜ’ ਅੱਖਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਘੋੜਾ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ‘ਘੋਰਾ’ ਕਹੇਗਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ੨-੩ ਅੱਖਰ ਜੋੜ ਕੇ ਕਈ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਡੰਗ ਸਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ Ch-ਚ, Chh-ਛ, Kh-ਖ, Bh-ਭ, Sh-ਸ਼, Dh-ਢ ਜਾਂ ਧ, C-ਕਿਤੇ ‘ਸ’ ਦੀ ਧੁਨੀ ਕੱਢਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ‘ਕ’ ਦੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਿੱਖਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀ ਬੰਦੇ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ?

ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਹਾਵਤ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਚਾਹੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਸੱਜਣ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਮਰਾਠੀ ਨੂੰ ਏਨੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਾਲ ਹੈ ਕੋਈ ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਲਿਖੇ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ‘ਨੇਮ ਪਲੇਟ’ ’ਤੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਾਠੀ ਫਿਰ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੀ, ਫਿਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਫਿਰ ‘ਫੁੱਲ ਸਟਾਪ’ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੱਬ ਸਬੱਬੀ ਤੀਜੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਹੀ ਬੰਗਾਲੀਆਂ ਨੇ ੧੯੭੧ ਵਿੱਚ ੩੦ ਲੱਖ ਬੰਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਬਣਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਉਰਦੂ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ। ਆਜ਼ਾਦ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ

ਪ੍ਰਤੀ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਇਸੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ੨੧ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੇ।

ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਬੇਟੀ ਅਵਰੀਨ ਕੌਰ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਮਾਊਟ ਲਿਟਰਾ ਜੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਕਾਨਵੈਂਟ ਸਕੂਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਹੀ ਝੰਡੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹਾਂ; ਜਿਵੇਂ ਘਾਣੀ, ਠਠੰਬਰ, ਬੁੱਚ, ਗਾਰਾ, ਟਿੱਬਾ, ਗਹੀਰੇ, ਰੂੜੀ, ਫੁਲਕਾਰੀ, ਕਲੀਰੇ, ਚੱਕੀ, ਟਿੱਡਾਂ, ਬੱਕੀ, ਢਾਬ, ਡੀਕਾਂ ਆਦਿ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ। ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿਹਨੀਅਤ ’ਚ ਇਹ ਗੱਲ ਘਰ ਕਰ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਚਿਟਰ-ਪਿਟਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਟੌਹਰ ਰਹੇਗੀ? ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵਧੀਆ ਤਹਿਜੀਬ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਬੇਟੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਫੀਸ ਭਰਨ ਲਈ ਬਠਿੰਡੇ ’ਚ ਇਕ ਬੈਂਕ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ੧੦-੧੨ ਮਿੰਟ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਂਕ ਦਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਖੁਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਕ ਬੰਦਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦਾ ਝੱਟ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ‘ਅੱਜ ਕੋਈ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੜ੍ਹਨਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਇਹ ਬਾਈ ਤਾਂ ਬਾਰ ਵੜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬੁੱਚ ਲੈਂਦੈ।’ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਗੁੱਲੀ-ਡੰਡਾ ਖੇਡਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ੧੫-੨੦ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ‘ਬੁੱਚ ਲੈਣਾ’ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਿਆ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦੇ ਸੀ। ‘ਬਾਈ ਦੱਸੋ ਬੱਘ ਬੁੱਚਣੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਬੁੱਚਣਾ।’ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਰੇਸ਼ ਸੀ। ਏਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਏਨੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਲੱਗਾ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨਾ ਕੱਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਮੰਗਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਮਿਲਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਸਰਦਾਰ ਆਦਮੀ, ਐਨ ਪੋਚਵੀਆਂ ਪੱਗਾਂ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਾਹੜੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਕਰਨਗੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਤਾਂ ‘ਜੀ, ਹਮ ਤੋ ਘਰ ਮੇ ਭੀ ਇਸ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਯਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੇ ਹੀ ਬਾਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਤੋ ਜੋ ਹਮਾਰੇ ਨੇਬਰ ਕੇ ਬੱਚੇ ਹੈਂ, ਵੇ ਬੋਲਤੇ ਹੈਂ। ਲੇਕਿਨ ਅਬ ਹਮ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿਗੜਨੇ ਕੇ ਡਰ ਸੇ ਉਨ ਬੱਚੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਇਸ ਕਾ ਖੇਲਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੀਆ ਹੈ।’ ਕਰ ਲਉ ਘਿਉ ਨੂੰ ਭਾਂਡਾ। ਅਸੀਂ ਪੱਗਾਂ ਵੀ ਸਿਰਫ ਟੌਹਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ

ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ, ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਖ਼ਾਤਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਦੂਜੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਅਵਰੀਨ ਕੌਰ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬਿਲਕੁਲ ਗਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਕਦੇ ਵੀ ਅਵਰੀਨ ਕੌਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਲਗਭਗ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਿਲਗੋਭੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰੋਲਾ ਬੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਮਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ; ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਇਕ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰੋ। ਪਰ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਏਨੇ ਖੋਖਲੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਟੁੱਟੀ-ਫੁੱਟੀ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬੀਓ! ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ ਨੇ ‘ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ’ ਆਪਣੀ ਅਵਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਸੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ। ਲੀਓ ਤਾਲਸਤਾਏ ਨੇ ‘ਮੋਇਆਂ ਦੀ ਜਾਗ’ ਅਤੇ ‘ਜੰਗ ਅਤੇ ਅਮਨ’ ਵਰਗੇ ਨਾਵਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚ ਲਿਖੇ ਸਨ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ‘ਚ? ਮੈਕਸਿਮ ਗੋਰਕੀ, ਖ਼ਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ, ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਆਦਿ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ? ਜੇ ਗੱਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ, ਫਰਜ਼ੰਦ ਅਲੀ, ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਅਹਿਸਨ ਰੰਧਾਵਾ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ, ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਆਦਿ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ? ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਹਾਨ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਟੱਪੇ, ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਹੀਏ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਰਗ ਦੇ ਵੈਣ ਪਾਏ ਜਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੁਦਾਈਆਂ ਦੇ ਦਰਦ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਖੁਦ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ੪-੫ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵੀ ਟਿਊਸ਼ਨ ਰੱਖਣੀ ਪਿਆ ਕਰੇਗੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਰੱਖਣੀ ਪਵੇ।

ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸਫ਼ਾ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿ ੮-੯ ਸਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੫-੧੬ ਸਾਲ ਤਕ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੁਝ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਛਾਪੋ, ਤਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਪਹਿਲ ਕਰਨਗੇ। ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਤੀਜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਧੀਆ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸੱਚ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ‘ਜੂਠੀ ਰੋਟੀ’ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਾਤਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਲੇਖਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਬਣਦੇ ਨਹੀਂ।’ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਲੇਖਿਕਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਜਾਂ ਫ਼ਰਖੰਦਾ ਲੋਧੀ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਖੁਦ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ, ਠੀਕ ਜਾਂ ਗਲਤ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੇ:

‘ਜਦ ਮੈਂ ਨਾਨਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਨਾਨਕੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡੀ। ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨਾਲ ਖਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹਾਤੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੀ ਨਾਨੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਰ ਕੀਸੀ ਦੀ ਉੱਥੇ ਗੱਲ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੀ ਇਕ ਘਰ ਤੇ ਇਕ ਕੋਠੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੀ ਤਿੰਨ ਪਾਲੀ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਮਾਮਾਜੀਆਂ ਤੇ ਮਾਮੀਜੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮੰਮਾ ਜੀ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮਨਾਯਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਾਨਕੀ ਮੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਖੜੋਂਦੀ ਸੀ।’

ਸੰਪਰਕ: 94785-22228, 98775-85127
(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ 3-12-2017 'ਚੋਂ ਪੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨਾ?

-ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢੀਂਗਰਾ

ਬੋਲੀ ਕੇਵਲ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਣੀ ਤੇ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਾਢ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਖੋਜ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਤਾਂ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੋਹ ਸਕਦਾ ਸੀ ਨਾ ਪਸ਼ੂ ਜਗਤ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚਾਂਗਰਾਂ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਫ਼ਤਹਿ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੂਕਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦੁੱਖ ਵੇਲੇ ਆਹਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦੁੱਖ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵੀ ਦਾਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਬੋਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ—‘ਮਾਂ-ਬੋਲੀ’ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬਾਂ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਕ ਅਮੁੱਕ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਔਖ-ਸੌਖ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੜੋਣ ਵਾਲਾ ਸੁਹਿਰਦ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਾਥਣ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਓਨੀ ਹੀ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਮਜ਼ਹਰ ਤਿਰਮਜ਼ੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਜੌਹਨ ਬਰਜਰ ਦੀ ਟੂਕ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲੀ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੀ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲਿਖਿਆਰ ਨਾਲ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆਰ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨਾਲ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਹ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਹਨ। ਅੱਠ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਉਸ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜੋ ਜਿੰਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ

ਓਨੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵੀ ਸਨ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਲਾਹੁਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ— ‘ਹਰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਤਬੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਉਸਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਤਮਾ ਤੇ ਤਬੀਅਤ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪੈਲੀਆਂ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡੀ ਤੇ ਪਲੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਦਰਬਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅੜਕ-ਮੜਕ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ। ਇਹ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੰਡਤਾਂ ਵਾਲੀ ਪੰਡਤਾਈ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਬੇਮੁਹਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਲੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਆਏ ਹਨ।’

ਏਨੀ ਸਿਫਤੀ ਬੋਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ’ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖਤਰੇ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਬੇਗਾਨੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੱਚੇ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਖੋਹਣਾ ਘੋਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਅਤੇ ਚੱਜ-ਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਛੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਹ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ ਕਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਹਿੱਤ ਪਾਲਣ ਦੀ ਡਰਾਮੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ’ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬੁੱਧੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਅਧਿਆਪਕ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹਨ? ਜਿਹੜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੈਸਟ ਲੈ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ, ਅਖੇ ਜਿਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿੱਥੇ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਨੀਤੀ ਘਾੜਿਆਂ ਦੀ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਸੋਚ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪੰਜਵੀਂ ਜਾਂ ਛੇਵੀਂ ਤੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਂਗ

ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇੰਵ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਇਕ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੌਕਾ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਦਬਾਅ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੌਖ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਭਾਵ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਵਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲੇਖਕ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੋਵ 'ਮੇਰਾ ਦਾਗਿਸਤਾਨ' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—'ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਿਓ ਕਿ ਸਾਡੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਗ਼ਰੀਬ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਚਾਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚਲੇ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਿਤਾਰੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਸਿਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਧਾ ਅਸਮਾਨ ਘੇਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੂਰਜ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿਤਾਰੇ ਵੀ ਚਮਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਿਤਾਰਾ ਰੱਖਣ ਦਿਓ।'

ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਥੱਪੜ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਘਰ ਵਿੱਚ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਵੜਦਿਆਂ ਕੀ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਫਿੱਟ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਜਿਹੜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਬੁਲੱਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ—

'ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਘਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਬੋਲੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਘਰ ਬਿਲਕੁਲ

ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਅਨਸਰਾਂ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਸਨਾਖਤ, ਗਿਆਨ ਤੇ ਤਜਰਬਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਏਨੀ ਬਰੀਕਬੀਨੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡ-ਖੰਡ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉਸਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਹੋਂਦ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੋ ਭਾਸ਼ੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ।

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਵ ਐਡਵਰਡਜ਼ ਦਾ ਕਥਨ ਬੜਾ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਹੈ— 'ਜ਼ਬਾਨ ਅਤੇ ਸਨਾਖਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਏਨੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੋਲਣ ਵੰਗ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹਮਲਾ ਸਾਡੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਨੇਕਨੀਤੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਚੁੱਪ-ਗੜੁੱਪ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਹੁਕਮ-ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਹਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਬੂਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।'

ਆਓ, ਪੰਜਾਬੀਓ! ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦਿਵਸ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕੋਈ ਗੀਤ ਗਾਈਏ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਮਰਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਢੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਪਰਾਈ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇਣਗੀਆਂ, ਨਾ ਉਹ ਸੱਚੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਅਖਵਾਣਗੀਆਂ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਵਣਗੇ। ਅਵੇਸਲੇਪਨ ਵਿੱਚ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਦਰਿਆ ਸੁੱਕ ਚੱਲੇ ਨੇ, ਦੁੱਖ ਪੁੱਤ ਫਿਟ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਹਵਾਵਾਂ, ਮਿੱਟੀ, ਰੁੱਖ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲ, ਪਾਣੀ ਸਭ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ; ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚਣਗੇ ਜੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਾਂਗੇ।

-ਮੋ: 94173-58120

ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ

-ਭਾਈ ਅਸ਼ੋਕ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ ਮੰਚ ਨੇ ਜੋ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਜਾਗ ਲਗਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਪੰਡਿਤ ਰਾਓ ਧਰੇਨਵਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਾਬਿਲ-ਏ-ਤਾਰੀਫ਼ ਹਨ। ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਬੇਘਰ ਕਰ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਸਭ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਧੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹੱਦਬੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸੂਬਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਸਮੇਂ ਮਰਹੂਮ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਕੇਤਨ ਵਿੱਚ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਗੁਰੂਦੇਵ ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਕੋਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਮੰਗੀ। ਇਸ 'ਤੇ ਗੁਰੂਦੇਵ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ (ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ) ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਇਹ ਕਹਿ ਬੈਠੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅਜੇ ਏਨੀ ਉੱਨਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਰਤੀ ਉਚਾਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਵੇਂ ਘੱਟ ਉੱਨਤ ਗਿਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਉੱਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂਦੇਵ ਨੇ ਇਕ ਐਸਾ ਕਟਾਖ਼ਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਲਿਖਾਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਰਿੱਤਰਹੀਣ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੌਲਤ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਫ਼ੈਜ਼ ਅਹਿਮਦ ਫ਼ੈਜ਼ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਗ਼ਾਲਿਬ ਤਾਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ, ਬੀ.ਸੀ. ਬੇਕਲ, ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੜਫ਼ਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਦੇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਵਿੱਚ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਉਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣੀ ਦਰਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਤਾਮਿਲ, ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬਾਂਗਲਾ, ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕੰਨੜ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤੀ ਨੂੰ

ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹਨ ਜੋ ਅੱਜ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਧਾਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ, ਜੋ ਮਥੁਰਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਿੱਬਤ (ਚੀਨ) ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਕੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਧੁੱਕ ਕਮਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿਆ। ਇਸ 'ਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਸਦੀਕ ਕਰਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲਾਤ ਹੈਂਡਵਰਕਸ, ਉਦਯੋਗ ਆਦਿ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਇਕ ਨਾਕਾਬਿਲੇ-ਫਰਾਮੋਸ਼ ਧੱਕਾ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇਸ ਕੁੱਜੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਬਣਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਬਣਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੇ ਤਿੰਨੇ ਰਾਜ-ਕਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਪੱਖੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ, ਇਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ—ਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ...?

ਜੇ ਵੀਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਣਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ੇ। ਅੱਜ ਵੀ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਸਾਈਨ ਬੋਰਡ ਜਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਕਈ ਸਰਕਾਰੀ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ) ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਇਹ ਧੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਸੰਪਰਕ: 98140-95308

(ਪੰ: ਟ੍ਰਿ: 29-10-2017 'ਚੋਂ ਪੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਘਾਤਕ -ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ

ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਜਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕਿੱਤੇ 'ਚ ਪਰਪੱਕ ਤੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਚੰਡੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੌਰ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ।

੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੱਧ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ 'ਚ ਕਾਫੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਾਈਆਂ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕਲਮਾਂ ਘੜ ਕੇ ਦੇਣ, ਸਵੇਰੇ-ਸ਼ਾਮ ਓਵਰਟਾਈਮ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿਊਸ਼ਨ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾ-ਬਣਾ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਦਲ ਰਹੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬਣੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਾਨਵੈਂਟ ਤੇ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਕਸਬਿਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡਾਂ ਤਕ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ, ਚਾਰਦੀਵਾਰੀਆਂ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਾਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਹੋੜ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਾਡਲ ਕਾਨਵੈਂਟ ਅਦਾਰੇ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਨਹੀਂ ਵਪਾਰਕ ਧਨਾਢ ਘਰਾਣੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਆਏ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਵਪਾਰ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਾਸੂਮ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ 'ਚੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਧੀਆ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣਾ

ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ ਵੰਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚੰਗਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਨਾਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਕੀ ਦਿਖਾਵੇਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ, ਵਿਰਾਸਤ, ਪਹਿਰਾਵੇ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਧੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਕਈ-ਕਈ ਮੀਲ ਦੂਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਸਵੇਰੇ ਸੁਵੱਖਤੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਗਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੌਦੇ ਤੇ ਮੁਰਝਾਏ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਰੇਵੇਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ 'ਚ ਉਸ ਮਾਸੂਮ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਉਸ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਭੂਆ ਤੋਂ ਲੋਰੀਆਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਕੂਲ 'ਚ ਪੇਂਡੂਆਂ ਜਾਂ ਗਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਿ ਕੇ ਛੁਟਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਰਤਾਰੇ 'ਚ ਬੱਚੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ, ਵਿਰਾਸਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਅਦਾਰਿਆਂ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਗਲੀ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਹਾਸੇ-ਠੱਠਿਆਂ ਤੇ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਫਰਾਟੇਦਾਰ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਨਵੈਂਟ ਤੇ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਅਕ ਮਾਹਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪੱਖੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਨਵੀਂ ਬੋਲੀ ਸਿੱਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ 'ਚ ਸਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅੱਖਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਪਰਪੱਕਤਾ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ 'ਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉੱਘੀ ਲੇਖਿਕਾ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਹਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਸਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਇਕ ਡਾਕਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ' 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਮੁਲਕ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਅਮਰੀਕੀ ਟੱਬਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਣ

ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰ ਗ਼ੈਰ-ਅਮਰੀਕੀ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘਰ 'ਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਬੋਲਣ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ 'ਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਸਕੇ। ਚੀਨ, ਜਰਮਨੀ ਜਾਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਰਗੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਮੁਲਕਾਂ 'ਚ ਅੱਜ ਵੀ ਨਰਸਰੀ 'ਚ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਤਾਲੀਮ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਨ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵੱਲ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੰਸਥਾ ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ ਉਸ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ 'ਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤੈਅ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੁਣ 'ਰੱਬਾ-ਰੱਬਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ, ਸਾਡੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ ਪਾ' ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਰੇਨ-ਰੇਨ ਗੋ ਅਵੇ, ਲਿਟਲ ਜੌਨੀ ਵਾਂਟਸ ਟੂ ਪਲੇਅ', 'ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਜੌਨੀ ਜੌਨੀ ਜੈੱਸ ਪਾਪਾ', 'ਜੈਕ ਐਂਡ ਜਿੱਲ ਵੈੱਟ ਅੱਪ ਦਾ ਹਿੱਲ' ਦੇ ਰੱਟੇ ਲੁਆਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਚੌਗਿਰਦੇ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਘੁੰਗੀਆਂ, ਕਬੂਤਰ ਤੇ ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਰਫਾਂ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੈਂਗੂਇਨ ਤੇ ਯਾਕ, ਗੋਂਦੇ, ਗੁਲਦਾਉਦੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਖਿੜੀ, ਟਾਹਲੀ ਤੂਤ ਤੇ ਅੰਬ ਦੀ ਥਾਂ ਗਲੇਡੀਅਸ, ਸਵੀਟ ਵਿਲੀਅਮ, ਸਿਲਵਰ ਓਕ ਤੇ ਪਾਲਮ ਟਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪੌਰ ਦਸੰਬਰ 'ਚ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵੇਲੇ ਹੱਲਤਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਉਤਾਵਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਵੈਲੇਨਟਾਈਨ ਡੇਅ ਲਈ ਗੁਲਾਬ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕਾਹਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ੨੩ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਅਣਖ ਲਈ ਫ਼ਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦੇ ਆਜ਼ਮ ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਗੁਰੂ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਤੇ ਦੂਣ ਸਵਾਏ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਾੜੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੋਬਾਇਲ : 98554-41787

(ਪੰ: ਟ੍ਰਿ: 30-05-2015 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਤੇ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਕਾਵਿਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁਜੱਸਮੇ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ, ਗਿਆਤਾ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸਮਾਜਿਕ ਨੀਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਧਾਰਾ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਕਭਾਂਤੀ ਭਾਵਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਜਿੰਦਾਂ ਤਤਕਾਲ 'ਚ ਆਪ ਦੀ ਸਪਰਸ਼ੀ ਛੂਹ ਦੇ ਸਦਕੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਛੂਹ ਦੇ ਸਦਕੇ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਦੇ ਇਸ ਯੁਗ 'ਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਸ ਰਹੱਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

“ਹਰਿ ਪੜ ਹਰਿ ਲਿਖੁ ਹਰਿ ਜਪਿ ਹਰਿ

ਗਾਉ ਹਰਿ ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ॥” (ਅੰਗ ੬੬੯)

੧੮੭੨ 'ਚ ਜਨਮੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਦਾ ਯੁੱਗ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪੈਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਵ ਕਿ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ 'ਚ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਾਲੀਮ ਵੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸਕੂਲ 'ਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਪ੍ਰਥਮ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਮਗਜਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਜ਼ਹੀਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਈਸਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮਹਾਨੁਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਬਾਲਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਈਸਾਈ ਸਕੂਲ 'ਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਵਿਰਸੇ ਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਚ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਨਿਘਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਆਲ੍ਹਾ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਫ਼ਰਮਾਇਸ਼ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਪਰ ਜ਼ਹੀਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ

ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮਾਹੌਲ 'ਚ ਪਸਰਿਆ ਜਦ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਕ ਚੌਗਿਰਦੇ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ (ਪੰਜਾਬੀ) ਸੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੀ, ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਸੀ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵੀ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਜਿਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਪਾਵਨ-ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਪਸਰਿਆ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਢੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ? ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵੱਡਾ ਸੁਆਲ ਸੀ—ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜੁੜ ਗਏ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਕਲਮ ਨੇ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਨੂੰ ਛੰਡਣ ਦਾ ਠੋਸ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਚੋਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ-ਬ੍ਰਿਜੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ (ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ) ਸੀ, ਪਰ ਕਲਮ ਇਸ ਗਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ 'ਤੇ ਰੀਝ ਗਈ। ਕਲਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਹੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਤੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਅਵਾਮ ਜਿਸ 'ਚ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਹੀਣਤਾ ਸਮਝ ਰਿਹਾ! ਆਖਰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਹੱਕ 'ਚ ਹੋ ਗਿਆ—ਫਿਰ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕੰਟਕ ਬਹੁਵਿਧ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਵਿਰਸੇ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਨਵੇਂ ਰੂਪਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉੜ੍ਹਨਾ ਪਹਿਰਿਆ। ਚਮਤਕਾਰ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਨਿੱਕੀ, ਕਵਿਤਾ, ਲੇਖ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਗਰਜ਼ ਕਿ ਹਨੇਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਏ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਵੇਗ ਅੱਗੇ ਗੁਬਾਰ ਛੰਡੀਣ ਲੱਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਹੁੰਦੀ ਅਗਲੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦੀ, ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਏ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈੱਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਸੇ ਟ੍ਰੈਕਟ, ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾ ਦੀ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਜਗਤ 'ਚ ਇਕ ਥੰਮ੍ਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉੱਭਰੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ 'ਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾਠਕੀ ਜਗਤ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਹੁ ਵਿਰਸਾ ਮੁੜ ਮੌਲ ਪਿਆ। ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ 'ਚ ਭਟਕਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਕੂਨ, ਇਕ ਟਿਕਾਓ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਇਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਗੜਾਈ ਨੇ ਵੀ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਚਮਤਕਾਰਾਂ, ਟੀਕਿਆਂ, ਸੰਪਾਦਨਾਵਾਂ ਤੇ ਹਲੂਣਿਆਂ ਭਰੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਘੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕੌਮੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮਸ਼ਾਲ ਨੂੰ ਮਘਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਖਰ ਮੁਲਕ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਾਹੀਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਧ ਵਿੱਦਿਆਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪਰਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਆਦਿ) ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਚੋਖਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਪਾਇਆ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ।

ਸੁਆਲ ਹੈ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਹੈ? ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਜਾਂ ਹਵਾ 'ਚ ਪਸਰਿਆ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਮੀਂਹ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਛੱਟੇ ਦੀ ਜਾਂ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਦੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਛੰਡ ਸਕੇ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ 'ਚ ਇਹ ਕੰਮ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਤਕਾਲ 'ਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ 'ਚ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਬਾਕਮਾਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਫ਼ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹਵਾ ਦਾ ਉਹ ਬੁੱਲਾ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਦੇ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਨੂੰ ਛੰਡਣ ਦੀ ਬੇਓੜਕ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਟਿਕਾਓ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਸਕੂਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਸਗੋਂ ਉਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਢ ਬੱਧਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਵਾ 'ਚ ਪਸਰਿਆ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਸਭ ਛਾਈਂ-ਮਾਈਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਰੂਹਾਨੀ ਤਰਾਨਿਆਂ ਦਾ ਜੈਘੋਸ਼ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤਕ ਘਾਲਣਾ ਦਾ ਟੀਚਾ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਤੋਂ ਸਵੱਛਤਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ, ਆਓ ਇਸ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੀਏ ਤਾਂ ਜੋ ਮਨਾਂ 'ਚ ਪਸਰਿਆ ਗਰਦ-ਗੁਬਾਰ ਛੰਡ ਜਾਏ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਫ਼ ਹੋ ਜਾਏ।

(ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

7-20 ਦਸੰਬਰ 2017 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਮਾਂ ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

-ਡਾ. ਹਰਸਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਐਮ.ਡੀ.

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਉਂਦੀ ਮੌਤ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—‘ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਕਦੋਂ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੰਘ ਗਈ।’ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਾਰੂ ਰੋਗ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸੇ, ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਉਸ ਬੰਦੇ ਲਈ ਬਚੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਾ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਜੇ ਜਾਇਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿੰਨੇ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਪਲ ਅਜਾਈਂ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਸਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਪਲ-ਪਲ ਖਿਸਕਦੀ ਜਾਂਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕੋਈ ਬਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੌਤ ਟਲਦੀ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਇੰਝ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆ ਰਹੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬੇਫਿਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਰਫ ਆਖਰੀ ਪੁਸ਼ਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਉਂਗਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਤ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਦੋਂ ਇਹ ਮੌਤ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਹੁੰਦੀ।

ਮੇਰੀ ਇਸ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸੋਚ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਉਹ ਮਾਵਾਂ ਕਦੇ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਲਾਡਲੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ‘ਓਏ ਹੈਰੀ’, ‘ਡਿੱਕ ਪੁੱਤਰ’, ‘ਸਨੀ ਡੀਅਰ’ ਆਦਿ ਕਹਿ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਘ ਭਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲੇਜੇ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਦਫ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਚੇਤੇ ਕਰਵਾ ਰਹੀ ਹਾਂ। ‘ਮਾਂ ਸਦਕੇ, ਆ ਖਾਂ ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ’, ‘ਆ ਮੇਰੇ ਹੀਰੇ ਪੁੱਤਰ’, ‘ਵੇ ਤੈਨੂੰ ਤੱਤੀ ਵਾ ਨਾ ਲੱਗੇ’, ‘ਤੇਰੀ ਆਈ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਮਰ ਜੇ’, ‘ਓਏ ਮੇਰਿਆ ਲਾਡਲਿਆ, ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲੱਗ ਜਾ ਵੇ, ਮੈਨੂੰ ਠੰਢ ਪੈ ਜਾਏ’, ‘ਮੇਰਿਆ ਸੋਹਣਿਆ, ਆ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਉਤਾਰ ਲਵਾਂ’ ਵਾਲੇ ਮੋਹ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ‘ਚੋਂ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਦੱਸੇ ਖਾਂ, ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਘਰ ਬਚੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰੀ ਦਾਦੀ ਦੀ, ਮੋਹ ਦੀ ਮਾਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ‘ਵੇ ਮਰ ਜਾਣਿਆ, ਔਂਤਰਿਆ, ਇੱਧਰ ਆ ਤੇਰੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਭੰਨਾਂ। ਚੰਦਰਿਆ, ਮੇਰੀ ਚਾਸ਼ਨੀ ਰੋੜ੍ਹ ਗਿਆਂ। ਠਹਿਰ ਜਾ, ਹੁਣੇ ਦੱਸਦੀ ਆਂ!’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਲੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਾਏ ਡੈਡ, ਡੈਡਾ, ਮੌਮ, ਮੰਮੀ,

ਆਂਟ ਦੇ ਥੱਲੇ ਦਫ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਭਾਪਾ ਜੀ, ਬਾਪੂ ਜੀ, ਬੇਬੇ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਜੀ, ਚਾਚੀ ਜੀ, ਫੁੱਫੜ ਜੀ, ਝਾਈ ਜੀ, ਅੰਮੀ ਜੀ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ‘ਸੋਹਣਿਆਂ ਪੁੱਤਰ’, ‘ਲਾਡਲਿਆ’, ‘ਚੰਨਾ’ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਮੰਨੀ, ਪਿੰਟੂ, ਚੈਨੀ, ਫੈਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਮੋਹ ਭਰੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸੁਖਦ ਅਹਿਸਾਸ ਜਦੋਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨ ਹੇਠ ਦਫ਼ਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਚੀ-ਖੁਚੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣੀ ਖਿਚੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਜੀ ਪੁਸ਼ਤ ਤਕ ਲੰਗੜੀ ਹੋ ਕੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਖ਼ਤਰੇ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਜਤਾਏ ਤਾਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਆਮ ਲੋਕ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੀ-ਭਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀ ਲੰਗੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੀਆਂ ਤ੍ਰੇਤਾਂ ਦਰਅਸਲ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਮੌਤ ਵੱਲ ਧੱਕ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲ ਮੌਤ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਮੰਡਰਾਉਂਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਉਦੋਂ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੀਆਂ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਵੀ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨ ਮੱਲ ਲਵੇ। ਉਦੋਂ ਤੀਜੀ ਪੁਸ਼ਤ ਦੇ ਗਿਣੇ-ਚੁਣੇ ਬੱਚੇ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਣੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਰਚਿਆ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਸਿਰਫ ਉਂਗਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ‘ਚੋਂ ਵਿਰਲੇ ਟਾਵੇਂ ਨੂੰ ਹੀ ਧਰੇਕ, ਧਤੂਰਾ, ਪਤਿਓਆਰਾ, ਮਮਿਓਹਰਾ, ਦੰਦਾਸਾ, ਛਿੱਝ, ਤਿੰਵਣ, ਛਿੱਕੂ, ਪੂਣੀ, ਖੱਡੀ, ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗ, ਬੁੱਕ, ਮੁੱਠ, ਮਰੱਬੇ, ਨਮੋਲੀਆਂ, ਲੋਈ, ਖੇਸੀ, ਦੁਹਾਜੂ, ਸ਼ਰੀਕਾ, ਟੋਭਾ, ਤਿਕਾਲਾਂ, ਲੋਢਾ ਵੇਲਾ, ਮੂੰਹ ਹਨੇਰਾ, ਪੌਣ, ਭਖੜਾ, ਸੂਲਾਂ, ਦਹਾੜ, ਕਿਲਕਾਰੀ, ਚੋਜ, ਪਸੇਰਾ, ਭਲਕ, ਜੰਡ, ਅਖੌਤੀ, ਬੀਹੀ, ਪੱਲਾ, ਸੂਹਾ, ਪਪੋਲ, ਚਿੱਥ, ਚੱਬ, ਖੁਰਦਰਾ, ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲਾ, ਛਾਹ ਵੇਲਾ, ਵੱਡਾ ਤਤਕਾ, ਲੋਏ-ਲੋਏ, ਤਾਰੇ ਦਾ ਚੜਾਅ, ਸਰਘੀ ਵੇਲਾ, ਢਲਦੀਆਂ ਖਿੱਤੀਆਂ, ਪਲ-ਛਿਣ, ਚਕਲੀਆਂ, ਹੂਟਾ, ਖੂਹ ਦੀਆਂ ਟਿੰਡਾਂ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਅਣਗਿਣਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਅੱਧਕਾਂ, ਟਿੱਪੀਆਂ, ਬਿੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਫੇਸਬੁੱਕਾਂ ਤੇ ਮੋਬਾਈਲਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀਆਂ ਨੇ ਕਦੋਂ ਦੀਆਂ ਚੱਬ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਫ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਅੱਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਅਨੇਕ ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਵਾਕ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਬਥੇਰੇ ‘ਫੈਨ’ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਥੱਲੇ ਪੱਖਿਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਮਰ-ਖੱਪ ਗਈ ਹੈ। ਚਰਖੇ ਦੀ ਘੂਕਰ ‘ਮਸ਼ੀਨ’ ਥੱਲੇ ਦੱਬੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੌਤ ਹਾਲੇ ਦਿੱਸ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਤਿੰਨ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਡੇਰੀ ਪੁਸ਼ਤ ਹਾਲੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਪੁਸ਼ਤ

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਟਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਤੀਜੀ ਪੁਸ਼ਤ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਦਿਆਂ-ਨਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ 'ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਅਗਾਊਂ ਖ਼ਤਰੇ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮਰਨ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਚਮਤਕਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਰੂਹ ਫੂਕਣੀ ਸੌਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿੱਤਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਜੋਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਉੱਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਫੇਰ ਤਾਂ ਕਿਆ ਕਹਿਣੇ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮਤਰੇਆ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਤੇ ਧੋਰ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਲਈ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ- 'ਵੇ ਚੰਦਰਿਆ, ਰੁੜ੍ਹ-ਪੁੜ ਜਾਣਿਆ, ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੰਭਲ ਜਾ। ਮਾਂ ਸਦਕੇ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਊਂਦਾ ਰਹਿ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣ, ਲੰਮੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਭੋਗ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਲੈ; ਪਰ ਰਾਜਿਆ, ਸੋਹਣਿਆਂ-ਸੁਣੱਖਿਆ ਪੁੱਤਰਾ, ਏਨਾ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ, ਮੇਰੇ ਮਰ-ਖੱਪ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਤੇਰੀ ਪਛਾਣ 'ਪੰਜਾਬੀ' ਹੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ। ਪਰ, ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਅਫ਼ਸੋਸ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਪਛਾਣ ਲੰਗੜੀ ਰਹੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਬਾਨ ਤੇ ਨਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਰਹੇਗਾ! ਫਿਰ ਕਿਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਰੁਲਣ ਲਈ ਤੋਰੇਂਗਾ? ਬਸ ਏਨਾ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਕਿ ਮਾਂ, ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਰੱਬ ਰਾਖਾ!'

ਮੋਬਾਇਲ : 0175-2216783

(ਪੰ: ਜਾਗਰਣ 07-12-2017 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭਾਬੀ

-ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ

ਇਸ ਭਾਬੀ ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਸਭ ਜਾਣੂ ਹਨ, ਪਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਾਬੂਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜੇ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਕਰ ਕੇ ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਕਰ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਬਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਚੁਲੀ ਭਰ ਕੇ ਨਾ ਪੀ ਸਕੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਸਟਰੀਆਂ ਡਾਕਟਰੀਆਂ ਦੀ ਮੱਛੀ ਤਾਂ ਫੜ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਰਮਜ਼ ਨਾ ਪਛਾਣੀ ਗਈ ਤਾਂ ਫੂਕਣੈ ਨਿਰੇ ਕਿਤਾਬੀ ਇਲਮ ਨੂੰ! ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਸ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕੇ ਸੰਘਾੜਾ, ਕੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਉੱਗਦੇ ਨੇ, ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਰਿਉਂ ਲਹਿਣਾ, ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਉਣਾ, ਸਿੱਠਣੀਆਂ, ਵਾਗ ਫੜਾਈ, ਹੱਥ ਭਰੇ ਦਾ ਜੋੜਾ, ਗਾਨਾ ਖੇਡਣਾ, ਨਾਨਕੀ ਛੱਕ, ਕੋੜਾ, ਵੱਟਾ ਅਤੇ ਕੁੱਢਣ (a piece of wood burning at one end) ਦਾ ਲਾਗ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੱਝ, ਗਾਂ, ਬੱਕਰੀ, ਭੇਡ ਅਤੇ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਜੁਆਕ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਬਣ ਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਖਿਚੜੀ ਪਕਾ-ਪਕਾ ਕੇ ਖਵਾਂਦਾ ਰਹੇ? ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਸਿਵਾਏ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਲੈਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅੱਗ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਪੁੱਠੇ ਰਾਹ ਪਾਇਆ ਜਾਏ? ਬਸ ਇਹ ਹੀ ਇਲਮ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਅੱਜ ਤਕ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੁਹੱਲੇ ਲੂਣ ਮੰਡੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਮਕਮੰਡੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਇੰਦ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸੋਗਾਤਾਂ '੪੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਈਆਂ। ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੁੱਖੜੇ ਉੱਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਲੇਪ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਸੀਨੋ ਜ਼ਮੀਲ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਦੀ ਉਂਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਇੰਦ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਸ ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਬੋਗਾਨੀ ਖੇਵਟ ਲਾ ਕੇ ਅਖੌਤੀ ਹੁਸਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੀ ਦਿਲਕਸ਼ ਵਾਸ਼ਨਾ ਖੋਹ ਲਈ ਹੈ। '੪੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਮੇਰੇ ਪੇਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੱਬੇ ਨੂੰ ਵਾਵਾ ਅਤੇ ਵਾਵੇ ਨੂੰ ਬੱਬਾ ਆਖਣ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਲਿਆ। ਬੋਲੀ ਵੇਖ-ਸੁਣ ਕੇ ਪਿੱਟਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: 'ਆਈ ਐਮ ਬਰਕਿੰਗ (ਵਰਕਿੰਗ) ਮੇਰਾ ਬੀਜਾ (ਵੀਜਾ) ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੱਲ ਮੈਂ ਸੋਡਾ ਬਾਟਰ ਪੀਤਾ, ਅੱਜ ਹਬਾ (ਹਵਾ) ਚੱਲ ਰਹੀ ਏ।' ਵਾਲੀਵਾਲ ਨੂੰ 'ਬਾਲੀ ਬਾਲ' ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਬੱਬੇ ਨੂੰ ਵਾਵੇ ਦਾ ਕਫਨ ਕਿਵੇਂ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ, ਜਰਾ ਵੰਨਗੀ ਵੇਖ ਲਵੋ। 'ਅੱਜ ਵੱਦਲ ਛਾਇਆ ਹੋਇਐ, ਵਾਰਿਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਡਾਕਟਰ ਇਕਵਾਲ (ਇਕਬਾਲ) ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸਾਇਰ ਸੀ।

ਉਹ ਬੜਾ ਵੇਬਫਾ ਨਿਕਲਿਆ।' ਬਾਵਜੂਦ ਨੂੰ 'ਵਾਬਜੂਦ' ਆਖਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੰਗ ਝੱਕ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਮਖੌਲ ਤੇ ਹਾਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਜੱਜੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬਿੰਦੀ ਪਾ ਕੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਨੂੰ ਜੁਰਮਾਨਾ, ਮਜ਼ਾਲ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਆਖਣ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਰੋ-ਪਿੱਟ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਇੰਝ ਸਿਰ ਪਰਨੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬੋਲੀ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੱਸਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਵੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਦੀਆਂ ਲੁੱਤ-ਘੜੁੱਤੀਆਂ ਨੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਜੱਖਣਾ ਪੁੱਟ ਸੁੱਟੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਪੀਰਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਵਲੀਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾ ਜਾਣੇ ਕਿਸ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਫਕੀਰ ਜਿਹੀ ਮਾਸੂਮ ਬੋਲੀ ਦੇ ਤਣੇ ਹੋਏ ਰੋਸ਼ਮੀ ਤਾਣੇ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਦੇ ਧਾਗੇ ਦਾ ਪਟਾ ਵਾਹ ਕੇ ਇਸ ਸੁੱਚੇ ਰੋਸ਼ਮ ਨੂੰ ਤੱਪੜ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ?

ਇੰਝ ਦਾ ਵੈਦਾ ਪਿੱਟਣਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ੌਕ ਨਹੀਂ, ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਬੜੀ ਵੇਰਾਂ ਦੰਦਾਂ ਥੱਲੇ ਜੀਭ ਦੇ ਕੇ ਦੜ ਵੱਟੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਕੋਹਲੂ ਵਾਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਫਿਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਧੁਖਣੀ ਲਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਧੂਣੀ ਧੁਖਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਤ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੁੱਤ ਛੇੜਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰਾਂਗਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਕ ਜਿਊਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਉੱਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਉੱਚੇ ਹੋ ਗਏ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਠੇ-ਸਿੱਧੇ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕੇ ਨਾ ਸਿਖਾ ਸਕੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਯਾਦ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਜੰਮਣ ਭੋਇੰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਐਮ. ਏ. ਪਾਸ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੰਦਨ ਆਈ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਇਕ ਕੁੜੀ। ਸਪੋਕਨ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਅੱਖਰ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਤਮਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਅੱਜ ਇੰਝ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਮਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਲੰਦਨ 'ਚ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਤੇ ਵੀਹ-ਬਾਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਐਂਕਰ ਬਣ ਕੇ ਆ ਗਈ। ਉਹ ਵੀ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਵਿਆਹ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਿਧਰੋਂ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਦਿੱਤੀ। ਅਸੀਂ ਮੀਆਂ-ਬੀਵੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਹ ਬੀਬੀ ਅਕਲੋਂ, ਸ਼ਕਲੋਂ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕੋਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਨਿੱਘੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾੜੀ-ਮੋਟੀ ਅਕਲ ਮੁਜ਼ਬ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਉਹ ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ

ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਘਰ ਬੈਠੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਇਕ ਲੋੜਾ ਮਾਰ ਕੱਢਿਆ। ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਲੈ ਵਈ, ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਪੁੱਛਾਂਗੀ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਾਲ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸਿਓ।” ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਕਿ ‘ਖੱਸੀ’ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਸੁਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਪਾਣੀ-ਪਾਣੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਭੋਲੇਪਣ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪਈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਝ ਨਾ ਕਰਦੀ। ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੋਬਾਈਲ ਮਿਲਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਬੰਦ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਫੋਨ ਕਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “...ਕੌਰ ਐਂਕਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਖਰਾਬ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਲਵੇ।” ਪਰ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸਗੋਂ ਮੌਜ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ‘ਚੰਗਾ ਹੋਇਐ, ਹੁਣ ਭੰਡੀ ਪਵੇਗੀ।’ ਉਸ ਈਰਖਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ, “ਰਹਿਣ ਦਿਉ ਮਲਿਕ ਜੀ, ਇਹ ਵੀ ਬੜੀ ਮੱਛਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।” ਉਹ ਕਮੀਨਾ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਕਿੜ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਤਰਲਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਕੇ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸ ‘ਖੱਸੀ’ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਖਰਾਬੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੁੱਕਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਅੰਕਲ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਖੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਦਲ ਲਿਆ ਪਰ ਇਹ ਦੱਸੋ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਖੱਸੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਬੁਰਾਈ ਹੈ?” ਹੁਣ ਇਕ ਬੱਚੀ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਜਾਹਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਔਖਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਐਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ-ਘੱਪ ਕੇ ਗੋਲਮੇਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੱਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਈ ਏਨਾ ਹੀ ਆਖ ਸਕੀ, “ਓ ਮਾਈ ਗਾਡ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਹੀ ਅਰਥ ਸਮਝਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇਗਾ?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਵਹਿਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਐਮ.ਏ. ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਖੱਸੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਤੈਨੂੰ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਨੇ। ਇਸ ਟੀ.ਵੀ. ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੇਰਾ ਸੱਜਣ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅਸੀਲ ਨਹੀਂ, ਕਾਠਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਪੁੱਛ ਵੀ ਲਵੇ ਤਾਂ ਆਖੀਂ ਮੈਂ ਖੱਸੀ ਨਹੀਂ ਖੋਸੀ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਖੋਸ ਮੰਜੀ ਉੱਤੇ ਵਿਛਾਈਦਾ ਏ ਤੇ ਖੋਸੀ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰੀਦੀ ਏ।” ਕੁੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਹੱਸ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਜ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇੰਝ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਐਮ.ਏ. ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਖੱਸੀ ਦਾ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਸੱਸੀਆਂ ਦਾ ਕਿ ਕੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ '੪੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੀ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਪੁੱਠ ਕਿਵੇਂ ਚਾੜ੍ਹਨੀ ਹੈ। ਕਿਹੜੀ ਲੋੜ ਸੀ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਆਜ਼ਾਦੀ’ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਆਖਣ ਦੀ? ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਫ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ

ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਲਈ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਾੜਿਆ ਹੈ। ਵਰਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਸ ਡਾਕਟਰੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਕਿਹੜੀ ਲੋੜ ਹੈ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ? ਬੋਲੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਪਾੜ ਪੈ ਜਾਣਗੇ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸਦਕੇ ਜਾਵਾਂ, ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਗਤਾਵੇ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਫੱਕ ਵਾਲੀ ਖੁਰਲੀ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ। ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ, ਰੋਟੀ, ਮੰਜੀ ਅਤੇ ਧੋਤੀ-ਕੁੜਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ? ਇਸ ਐਮ.ਏ. ਪਾਸ ਕੁੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਪਾਠਕ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਾ ਆਖੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ, ਕੰਮੀਆਂ, ਮੁੰਜਰਾ, ਸੰਘਾੜੇ, ਖਾਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਵਾਗ ਫੜਾਈ ਜਾਂ ਕੱਟੀਆਂ, ਵੱਛੀਆਂ, ਵਛੇਰੇ-ਵਛੇਰੀਆਂ ਜਾਂ ਪੇਠਾ-ਪਠੂਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਤਅਲੱਕ ਵਾਸਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਜੇ ਨੀਅਤ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿੱਚ ਫਲਾ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਵਿੱਚ ਪਾਸਕੂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇੰਦਵ ਦਾ ਆਰਾ ਪਾਉਣਾ ਜਾਂ ਵੈਦਾ ਵਿੱਢਣਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ੌਕ ਨਹੀਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਧੁਖਣੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਦਵ ਦੀ ਸੜੀ-ਬਲੀ ਲਿਖਤ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਖੁੱਤ ਛੇੜਣ ਵਾਲੇ ਵੀਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਰਿਹਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕਹਾਂਗਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਐਂਕਰ ਕੁੜੀ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਿਲੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਰਗੇ ਸੱਜਣ ਦਾ ਇਸ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਐਮ.ਏ. ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਲਾਮ ਘੋਟ ਕੇ ਪਿਆ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਣਕ ਵਿੱਚ ਇੰਦਵ ਦਾ ਬਗਾਟ ਨਾ ਉੱਗਦਾ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਪਾਪੋਸ, ਚਿਮਟੇ ਨੂੰ ਦਸਤਪਨਾਹ ਅਤੇ ਥਾਲੀ ਨੂੰ ਤਸਤਰੀ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਾਲਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿਆਸੀ ਕੰਧਾਂ ਤਾਂ ਵੱਜ ਗਈਆਂ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਚੌਤਰਾ ਵੱਖਰਾ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇੰਦਵ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਰੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਵੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਚਾਅ ਵੀ ਮੁੱਕ ਜਾਏਗਾ। ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਉਹ ਉੱਚੇ ਖਨਵਾਦ ਦੇ ਲੋਕ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧੯੩੨ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਐਮ. ਏ. ਕੀਤੀ ਪਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜੀ ਰੱਖੀ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰਲਾਅ ਵੀ ਨਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਵਰਗੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਮਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਵਾਂਗ। ਜੇ ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਇੰਦਵ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਟੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਵਾਹਗੇ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਵਾਲੀ ਸਾਂਝ ਮੁੱਕ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖਿਉ, ਇਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੱਟ ਅਤੇ

ਘਾਟੇ ਦੀ ਡਾਂਗ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੱਜੇਗੀ। ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਤਾਂ ਲੁੱਡੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਚਿਰਾਗ ਬਾਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਲੋਕ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜੇ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਇਹ ਮਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨੈਣ-ਪ੍ਰੈਣ, ਰੰਗ-ਰੂਪ ਅਤੇ ਚਾਲ-ਢਾਲ ਜਾਂ ਮਾਣ-ਤਰਾਣ ਨਹੀਂ ਗਵਾਚਣ ਦੇਂਦਾ। ਜ਼ਰਾ ਝਾਤੀ ਮਾਰੋ ਕਿ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਕੈਸੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਐਮ.ਏ. ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਆਖ ਗਏ ਕਿ 'ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਆਖਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੰਗਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਝਨਾਅ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਿਉ ਤਾਂਕਿ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗਰਕ ਹੋਵਾਂ।' ਇਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਗੱਲਾਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਪਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਅਕਸਰ ਮੈਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਵ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕ ਅਤੇ ਮਹੀਨ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਚੌਭੜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਮੈਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਇਸ ਤਪਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਗਮ ਦਾ ਬਾਲਣ ਡਾਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਚਲੋ ! ਪਾਣੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਫਸਲ ਉੱਤੇ ਬੂਰ ਲੱਗੇ ਨਾ ਲੱਗੇ।

“ਮੰਗਤੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸੱਦਾ ਲਗਾਣਾ ਹਰ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਵੇ,
ਸਖੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬੈਰ ਹੈ ਪਾਣਾ, ਪਾਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਪਾਵੇ”

ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰੋ! ਵਾਹਗੇ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਲਕੀਰ ਤਾਂ ਵੱਜ ਗਈ, ਕਿਧਰੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਭਿਆਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾੜੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣ। ਰੱਬ ਕਰੇ ਮੇਰੀ ਇਸ ਸੋਹਲ ਜਿਹੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਠੇਡਾ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਏ। ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਇਕ ਕੁੰਜੀ ਹੈ, ਜੇ ਗਵਾਚ ਗਈ ਤਾਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਯਰਾਨੇ ਦੇ ਜਿੰਦਰੇ ਨੂੰ ਜੰਗਾਲ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ। ਦੋਸਤੋ! ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਰੱਬ ਕਰੇ ਦਿੱਲੀ ਹੱਸਦੀ ਰਹੇ, ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਵੱਸਦਾ ਰਹੇ। ਗੰਗਾ ਕਦੀ ਨਾ ਸੁੱਕੇ ਤੇ ਝਨਾਅ ਵਗਦਾ ਰਹੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੋਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਹੰਗੂਰਾ ਦੇਂਦਾ ਰਹੇ। ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਚਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਬਾਦ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਰਲ ਕੇ ਈਦ, ਦੀਵਾਲੀ, ਮੱਸਿਆ, ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਜਾਇਆ ਕਰਨ। ਇਹੀ ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੇ ਮੈਂ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕੁੜੀ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੇਕੇ ਘਰੇ ਉੱਧਲ ਨਾ ਸਕੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰੋਂ ਲਿਖਤ ਨਾ ਲੈ ਸਕੀ। ਕੀ ਕਰਾਂ! ਮੈਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਲੱਜ ਪਿਆਰੀ ਹੈ।

ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਵਿਆਹੀ ਵਿਰਜੀ ਗਈ। ਮੈਂ ੪੦ ਵਰ੍ਹੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਗ ਮਾਣਿਆ। ਮੇਰੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸੰਨ ਪੰਤਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਅਜਨਾਲੇ ਦੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ 'ਚੋਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਜੇ ਸਵਰਗੀ ਰਜੇਸ਼ਵਰੀ ਚਮਿਆਰੀ ਦੇ ਜਮਾਤੀ ਸਨ। ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵੀ ਅੱਜ ਦੀ ਅਧਰੰਗ ਹੋਈ ਜਾਂ ਪੋਲੀਉ ਮਾਰੀ ਇੰਦਵ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਸੰਤਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੜ੍ਹਦੇ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਾਬੂ ਡਾਕਟਰ ਬਾਬੇ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਹਸਰ ਨਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਦੁੱਖ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂਝ ਹੀ ਟੁੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਭਿਆਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਚੱਟ ਲਈਆਂ, ਪਰ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕੰਧ ਤਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ। ਅਸੀਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬੋਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ। ਬਾਕੀ ਜ਼ੁਲਮ ਤਾਂ ਚਲੇ ਰੱਬੇ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਸਾਡਾ ਮਿਲਣ-ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਕੂਣ-ਸੁਣਨ ਤਾਂ ਨਾ ਮੁੱਕੇ। ਵੀਜ਼ੇ ਲਈ ਹਾੜੇ ਕਰਨੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਗਏ ਪਰ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਅਸੀਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤਰਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਬਹਿਣਾ ਅਤੇ ਹੱਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਤਾਂ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਗਵਾਂਢ ਮੱਥਾ ਤਾਂ ਨਾ ਮੁਕਾਉ। ਬਾਂਹ ਨਾ ਫੜੋ, ਉਂਗਲੀ ਤਾਂ ਨਾ ਛੁਡਾਉ। ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਵਾਹਗੇ ਤੋਂ ਪਾਰ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਸਕੀਏ। ਪਰ ਦਿਨੋਂ-ਦਿਨੀਂ ਡਾਕਟਰ-ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਜਿਹੇ ਟੈਸਟ ਟਿਊਬ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਜਮਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਖੇ ਤੇਲੀ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਵੀ ਖਾਧੀ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, “ਅਮੀਨ! ਤੇਰੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਚੁਗੀਦੀਆਂ ਨੇ, ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਡਾਕਟਰੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮਝ ਲੈਂਦੈ ਜਾਂ ਐਵੇਂ ਗੂੰਗੇ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਗੂੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ ਹੀ ਜਾਣੇ।” ਮੈਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂ? ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਨੀਂਦ ਦਾ ਢੋਂਕਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੈਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਵਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਰ ਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਸੁਖਵੰਤ ਕੌਰ ਮਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਜਿਤ’ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਚੁੰਮ੍ਹਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਬਚਨ ਭੁੱਲਰ, ਸੰਤੋਖ ਧੀਰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਪੜ੍ਹੇ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਦੱਸਾਂ, ਧੜ ਜਨਾਨੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੱਛੀ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਲਵਾਂ? ਅੰਬ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਤਰਾਂ, ਖੀਰੇ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਵੇ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ ਗਲ ਵਿੱਚ ਕੋਟ ਤੇ ਟਾਈ, ਤੇੜ ਤਹਿਮਤ ਅਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੋਕਿਆਂ ਵਾਲਾ ਖੁੰਡਾ ਫੜ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਲੰਦਨ ਆਖਾਂ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣਾ? ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇੰਢ ਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਵਰਕ ਵਿੱਚ ਧਤੁਰਾ ਲਪੇਟ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਖਵਾਇਆ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਸ ਨੇ ਸੰਨ ਲਾਈ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਹੋਈਆਂ? ਮੰਗਵੇਂ ਗਹਿਣੇ ਨੇ ਰੂਪ ਹੀ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ? ਅਸੀਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਪੱਕੀ ਭੋਇੰ ਉੱਤੇ ਮੂਤਿਆ

ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਲੋਕ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਲਾਈ ਗੱਲੀਂ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਚੱਲੀ। ਖੁਦਾ ਜਾਣੇ ਇਸ ਘਾਟੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੂਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਗਵਾਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਧਰੋਂ ਹੋਰ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਉੱਜੜ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਥੇਹ ਵਿੱਚ ਠੀਕਰੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਈ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸੱਚੇ ਮੁਕੱਦਰ ਵਿੱਚ ਗਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੁਕੰਮਲ ਲਿਪੀ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਤੋਏ ਲਾਹਨਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜੂੜ ਪਤਾਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰੱਬ ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਹ ਲਿਪੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇੱਧਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਬੰਦਾ ਬੀਜ ਖਿਲਾਰਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਉੱਗ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਮਾਂ ਬਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੰਦਰੁਸਤ ਬਾਲ ਦੀ ਬਜਾਏ ਟੈਸਟ ਟਿਊਬ ਬੋਬੀ ਜੰਮ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਇਕ ਦਿਨ ‘ਸਪੋਕਸਮੈਨ’ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਜਨਾਬ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਹੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਕਿ “ਅਮੀਨ, ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ-ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਸੰਤਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮੁੱਕਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਬੋਲੀ ਵੀ ਮੁੱਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਏ।” ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਹੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਬਣਿਆ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਿਆ ਬਰਨਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਬੋਲਦਾ ਬਰੇਲੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬਿਲੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀ ਹਮਾਇਅਤ ਜਾਂ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਪੈਂਚਾ ਜਿਹਾ ਮੁਵਕਿਫ਼, ਸਟੈਂਡ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਜਾਂ ਭਾਵਕ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੀ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਵਿੱਚ ਤੋਲ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਿਉ। ਮੈਂ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਔਝੜ ਓਪਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਕ, ਖਾਲਿਸ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਤਜਰਬਾ ਅਤੇ ਵੇਲਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਵਾਤ ਵਿੱਚ ਡੱਬਾ ਲੈ ਕੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਅੱਜ ਤੀਕ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਉਹ ਮੁਕਾਮ ਜਾਂ ਅਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜੋ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਬੁੱਲ੍ਹਾ, ਬਾਹੂ, ਭਾਈ

ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਹੀਰਾ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਗਏ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਨੰਦ ਲਾਲ ਨੂਰਪੁਰੀ, ਫਿਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸਰਫ਼ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਵਰਗੇ ਵੀ ਇਸ ਖੂਬੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਅੱਜ ਤਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਥੀਮੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਨਾਂ ਹੋਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲੇ ਰੇਡੀਉ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਾਲੇ ਸਵਰਗੀ ਚੌਧਰੀ ਨਜ਼ਮਦੀਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਦੁਕਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹਰ ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਹੀ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ, ਆਲਮ ਲੋਹਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੇਕਾਂ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗਵੱਈਏ ਵੀ ਆਏ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਵਣ ਦੀ ਘਟਾ ਵਾਂਗ ਆਏ ਤੇ ਵੱਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਜੜ ਗਏ। ਇੰਝ ਦੇ ਮਾਣਯੋਗ ਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।

ਗੱਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇੰਝ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਿਲਮ ਦਾ ਅਦਾਕਾਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਅੰਦਾਜ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੋਵੇ; ਪਰ ਮੁਕਾਲਮਾ ਜਾਂ ਡਾਇਲਾਗ ਗ਼ਲਤ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਮਿਸਾਲ ਨੇ ਘਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਅਗਰ ਕੋਈ ਖ਼ਾਨਸਾਮਾ ਜਾਂ ਬਾਵਰਚੀ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਕਾਰੀਗਰ ਜਾਂ ਮਾਹਰ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਕੱਦੂ ਤੇ ਕਰੇਲੇ ਰਲਾ ਕੇ ਪਕਾ ਸੁੱਟੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਜਿਹੜੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਾਣ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਮੱਛਰੇ ਹੋਏ ਮੁਸ਼ਟੰਡੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਖੂਹ ਦੀ ਮਣ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਟੋਲੀ ਦੇ ਮਖੌਲ ਠੱਠੇ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਜਾਂਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਲਲਕਾਰੇ ਵਲਵਲੇ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਜਾਂ ਕਿੱਕਲੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਦਾ ਕੂਣ ਬੋਲਣ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਕੋਠੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਪਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਣ ਆਖੇਗਾ? ਜਿਸ ਉਸਾਰੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਛੱਪੜ ਦਾ ਬੋਝਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਉਹ ਕੰਧ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਉਂਦੀ। ਉਸ ਸੰਗਮਰਮਰ ਲੱਗੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੀਵਾਰ ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੰਧ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਹੀ ਆਖਾਂਗੇ।

ਕੋਈ ਇਲਮ, ਬੋਲੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਤਬਕੇ ਦਾ ਵਰਤ ਵਰਤਾਰਾ ਸਿੱਖਣਾ ਜਾਣਨਾ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਹੁਣ ਨਾੜ ਦੀ ਛਾਬੀ ਜਾਂ ਨਾਲੇ, ਖੇਸ, ਦਰੀਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਬਣਾਉਂਦਾ

ਹੈ ਤੇ ਕੌਣ ਡੋਰੇ ਵੱਟਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਐਮ.ਏ. ਜਾਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹਰ ਪੱਖ ਜਾਣ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹੁਣ ਛੋਲੇ ਜਾਂ ਕਣਕ ਦੇ ਗਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਖੂਹ ਤਾਂ ਸੁੱਕ ਕੇ ਖੱਡਲਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਨੇ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਮਾਲੂ, ਗਾਧੀ, ਢੋਲ, ਝਵੱਕਲੀ, ਆੜਾਂ, ਕਿਆਰੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਸੱਸੀਆਂ ਭੇਡਾਂ, ਚਾਮ ਚਿੱਠਾਂ, ਡੱਢੂ, ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਖੱਸੀ ਦਾਦ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਹੱਥੀਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੀਤੇ। ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਨੇ ਵੀ ਲੰਦਨ ਵਿੱਚ ਹੱਲ, ਪੰਜਾਲੀਆਂ ਜਾਂ ਕਪਾਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਗੋਡਣੀ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਜੇ ਡਾਕਟਰਾਂ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂ ਕਿ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹੈ:

ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਮੁੰਜਰਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਸੁੱਕਿਆ,
ਮੈਨੂੰ ਮੱਟੀ ਆਗ ਦੀ ਹੀ ਚੂਪਣੀ ਪਈ।
ਹੰਜੂ ਕਚਾਵੀਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਡਾਚੀਆਂ ਧੂੜੀ ਗਵਾਚੀਆਂ।
ਇਹ ਪੀਹਲੂ ਗਰਨੇ ਅਤੇ ਡੋਲੜੇ...

ਹੁਣ ਕਚਾਵਾ ਕੌਣ ਦੱਸੇ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਏ? ਇਹ ਗਰਨੇ, ਪੀਹਲੜੂ ਅਤੇ ਆਗ ਦੀ ਮੱਟੀ ਕੀ ਹੈ? ਜੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਹੀ ਘੋਟ ਕੇ ਪੀ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੰਦਾ। ਸਵਰਗੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਮ “ਇਕ ਥੋਹ” ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਨਾਅਲ ਪੁਰਾਣੇ, ਪਾਟੇ ਪਰੇਲੇ, ਚਿੱਥੇ ਛੋਲੇ, ਬੜੇ ਲੋਟੇ,
ਬਿੱਜੂ ਦੇ ਘੋਰਣੇ, ਕਾਨੇ ਕੌੜੇ, ਤੌੜੀ ਵਿੱਚ ਪਕਾਏ ਡੋਲੇ,
ਠਿਬ ਖੜਿੱਬੇ ਪੋਲੇ, ਚੈਨੇ ਦੇ ਔਲੇ,

ਅੱਜ ਪੁੱਛਾਂ ਕਿ ਇਹ ਡੋਲੇ, ਛੰਨਾਂ, ਇਹ ਢੋਲਣੇ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਗਲ ਪਾਏ ਗਟ ਅਤੇ ਡਾਹਰੇ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਡਾਕਟਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੱਸੇਗਾ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕਈ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਫੋਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਅਮੀਨ ਇਹ ਹਰਕ ਮੱਦਖ ਜਾਂ ਫੂਹੜੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?’ ਮੈਂ ਸੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੋਈ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਆਖਦੇ ਨੇ, “ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਹੋ ਗਿਐ।” ਮੈਂ ਸ਼ਬਦ ‘ਪੁਰਾਤਨ’ ਸੁਣ ਕੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਬਲਾ ਹੈ? ਹੱਸ ਕੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੋਂ ਆਖਦੇ ਨੇ, “ਓਏ ਯਾਰ ਲਫਜ਼ ‘ਪੁਰਾਣੇ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਤਨ ਆਖਦੇ ਹਾਂ।” ਮੈਨੂੰ ਆਖਰ ਇਹ ਹੀ ਆਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਇਹ ‘ਪੁਰਾਤਨਾਂ’ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਚੁੜੇਲ ਬਣ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੀ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਵਗ ਗਈਆਂ...? ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੜੀ ਬਲੀ ਤਲਖ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਆਖਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਰਸਾ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਹੋਵੇ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਾਠ ਮਾਰੇ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪਿਉ-ਦਾਦੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ 'ਚ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੁਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ

ਉੱਚੇ ਹੋਣ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਡਿੱਗ ਪਏ ਹਾਂ। ਦਰਅਸਲ ਅਸੀਂ ਹੀਣਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਉੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਲਤਾ ਮੰਗੋਸ਼ਕਰ ਨੇ ੫੦ ਸਾਲ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਤਰੀਨ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਭਰਾ ਹਰੀ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦੀ ਧੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭਤੀਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰਹਟੀ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਰਹਟੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਲਤਾ ਖ਼ੁਦ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਰਹਟੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਉੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਰਫ਼।

ਉੱਤੋਂ ਬਲਦੀ ਉੱਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਗਾਇਕ ਗਵੱਈਏ ਆ ਗਏ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਅਜੇ ਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਆਪੇ ਹੀ ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਗਵੱਈਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੁਣ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਗਿੱਲ੍ਹਤ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਬੇਉਸਤਾਦੇ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਲਫ਼-ਬੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਬੇਸੁਰੇ। ਲਤਾ ਨੇ ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਫ਼ੀ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਧਰੇ ਧੱਕੇ ਖਾ ਕੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ। ਅੱਗੋਂ ਗਾਣੇ ਸੁਣ ਲਵੋ, ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕਾਂ ਦੇ—ਅਖੇ ‘ਬਾਈ ਗਾਡ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਲਵ ਹੋ ਗਿਆ’, ‘ਅਸਾਂ ਤੇ ਜਾਣੈ ਬਿੱਲੋ ਦੇ ਘਰ’, ‘ਗੱਡੇ ’ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਗਡੀਰੇ ’ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਛੜਿਆਂ ਦੇ ਟੱਟੂ ਉੱਤੇ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕੰਜਰੀ ਕਲੋਲ ਕਰਦੀ।’ ਵਾਰੇ-ਵਾਰੇ ਜਾਵਾਂ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਅਤੇ ਸੁਰੀਲੇਪਨ ਦੇ। ਹੁਣ ਗਾਣੇ ਸੁਣ ਕੇ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸੱਜਰ ਸੂਈ ਮੱਝ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੱਟੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕੱਟਾ ਵੀ ਮਾਂ ਦੇ ਹਿਜਰ ਅਤੇ ਦਰਦ ਫ਼ਰਾਕ ਵਿੱਚ ਸੁਰ ਨਾਲ ਅਤਿੰਗਦਾ ਹੈ, “ਹਾਏ ਹਾਏ! ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਉਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ?” ਅਖੇ ‘ਉੱਥੇ ਡਾਂਗ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੱਲਦੀ ਨੀ, ਜਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਤੀਰ ਅੱਖ ਦਾ’, ‘ਮੈਨੂੰ ਵਾਂਗ ਸੁਦਾਈਆਂ ਝਾਕੇ ਹਾਏ ਨੀ ਮੁੰਡਾ ਲੰਬੜਾਂ ਦਾ’, ‘ਵਾਲ ਵਾਹੁੰਦੀ ਨੇ ਧਿਆਨ ਜਦੋਂ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ’ਚ ਤਰੇੜ ਪੈ ਗਈ’, ‘ਜਦੋਂ ਹੱਸਦੀ ਭੁਲੇਖਾ ਮੈਨੂੰ ਪੈਂਦਾ ਵੇ ਹਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੂੰ ਹੱਸਦਾ’, ‘ਇਕ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਕਾਸ਼ਨੀ, ਦੂਜਾ ਰਾਤ ਦੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ.....।’ ਮੈਂ ਲਤਾ ਮੰਗੋਸ਼ਕਰ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਕ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਭੱਲੇ ਭਾਲੇ ਜਿਹੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਇੰਝ ਦਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵਜ੍ਹਾ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਅੱਬੂ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।” ਮੈਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਧੀ ਦਾ ਨਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਫ਼ਾਤਮਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰੱਖਿਆ।

ਅੱਗੋਂ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਛੁੱਹਦੇ ਹੋਏ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਚਲੋ, ਮੇਰੀਆਂ ਇਹ ਸਲੂਣੀਆਂ ਜਾਂ ਕੌੜੀਆਂ-ਕੁਸੈਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਛੱਡੋ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਇਹ ਜਿਹਨੀ ਫ਼ਤੂਰ ਜਾਂ ਅੰਦਰਲਾ ਕੋਈ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਐਵੇਂ

ਸੁਦਾਅ ਹੀ ਘੋਲਦਾ ਹੋਵਾਂ। ਪਰ ਆਖਰ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਇਕ ਪੈਮਾਨਾ, ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ, ਨਾਪ-ਤੋਲ ਜਾਂ ਮਾਪਦੰਡ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਬਗ਼ੈਰ ਡੰਡੀ ਮਾਰਿਉਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮੀ ਕੰਡੇ ’ਤੇ ਜੋਖ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਮੇਰਾ ਇਹ ਰੋਣਾ-ਧੋਣਾ, ਖੱਪ-ਖਪਾਈਆ, ਪਿੱਟ-ਪਿਟਾਈਆ ਜਾਂ ਦੁਹਾਈ-ਪਾਹਰਿਆ ਸੱਚਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ?

ਪਹਿਲਾ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੀਹ ਕਰੋੜ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੌਦਾਂ ਕਰੋੜ ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਸੀ ਫ਼ੀਸਦੀ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਰੋਂਦੇ ਵੇਖੋ ਕਿ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਏ ਹੋਏ ਚੰਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ‘ਅਮੀਨ ਇਹ ਤੇਰਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਅੱਜ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਉਹ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਹਰ ਹੈ।’

ਤੀਜਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਯਾਰ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਬਲਕਿ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਉਹ ਸਵਾਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।”

ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੁੱਛਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਣ ਦੀ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਉਰਦੂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਈ; ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿਰਹਾਣੇ ਥੱਲੇ ਰੱਖੀ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਬੜੀ ਉੱਚੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਆਸ਼ਿਕ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ‘ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਮੁੰਜਰਾਂ ’ਚੋਂ ਦੁੱਧ ਸੁੱਕਿਆ’ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੇਗਾ? ਕੌਣ ਜਾਣੇਗਾ ਕਿ ‘ਕੁੰਜ ਮੇਲ ਦੀ’ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ‘ਮੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਛਤੂੜੀਂ ਭਾਵੇਂ ਲੱਗਿਆ ਮਖੀਰ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਮੱਟੀ ਸਦਾ ਆਗ ਦੀ ਹੀ ਚੂਪਣੀ ਪਈ’, ਕੌਣ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ‘ਆਗ ਦੀ ਮੱਟੀ’ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਬੁਰਾਈ ਹੈ? ਸ਼ਿਵ ਆਖਦਾ ਏ ‘ਵੇ ਮੈਂ ਗ਼ਮਾਂ ਦੇ ਦੁਖੀਂਦੇ ਨੈਣੀਂ ਕੁੰਜ ਹੈ ਫ਼ੁਹਾਈ’ ਇਕ ਬੰਨੇ ਉਹ ਮੇਲ ਦੀ ਕੁੰਜ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਦੁਖਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੁੰਜ ਫੁਹਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕੌਣ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਕੁੰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ-ਕੀ ਕਰਦੀ ਏ? ਫਿਰ ਉਹ ਕਮਲਾ ਸ਼ਾਇਰ ਆਖ ਗਿਆ ਕਿ ‘ਮੈਂ ਕੱਚੀਆਂ

ਨਿਮੋਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਡੀਕ ਲਾਂ' ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਅੱਜ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਾਬੂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ 'ਕੂਚਦੀ ਮਰ ਗਈ ਹਿਜਰ ਦੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ, ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਗਈਆਂ ਇਹ ਬਿਆਈਆਂ ਖੋਹਰੀਆਂ'। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਸਮਝ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਬੜਾ ਹੀ ਟਾਵਾਂ-ਟਾਵਾਂ ਕੋਈ ਮਾਈ ਦਾ ਲਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਫਿਰ ਆਖਣਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਡਿਗਰੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਖਾਤਬ ਹੋ ਕੇ ਜੋ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਗਵਾਹ ਮਾਣਯੋਗ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਵੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਬਹੁਤਾ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਵਰਨਾ ਮੈਂ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਣ ਸਕਣਾ। ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਏਡੀ ਮੋਟੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਡਾਕਟਰੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲੱਗੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਕਦਰੋ-ਕੀਮਤ ਬੜੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਲਾਹਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਝੋਨੇ ਵਾਲਾ ਪਿੰਡ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੋਕ ਹੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ ਮੈਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਸਾਰਾ ਜੋਖ-ਤੋਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਖਰ 'ਤੇ ਇਹ ਫਿਰ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਟੇ ਕਿਸ ਨੇ ਪਾਏ? ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਦਵਾਣੇ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਮਿਠਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਓਪਰੀ ਖੰਡ ਕਿਸ ਨੇ ਧੂੜੀ? ਇਹ ਹਦਵਾਣਾ ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਏਨਾ ਫਿੱਕਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੱਜ ਲਾ ਕੇ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ?

ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਏਨਾ ਕੁ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਉ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਅੰਗ ਨਖੇੜਾ' ਆਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ' ਆਖਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਰੂਪ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏਗਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ? ਸ਼ਬਦ 'ਮੁਖ ਵਿਖਾਈ' ਜਾਂ 'ਘੁੰਡ ਚੁਕਾਈ' ਨੂੰ 'ਵਿਮੋਚਨ' ਅਤੇ 'ਬਿਰਾਜਮਾਨ' ਜਿਹੇ ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਉਪਸਥਿਤ' ਆਖ ਕੇ ਕਿਹੜਾ ਜੱਸ ਖੱਟ ਲਵੇਗੇ? ਸ਼ਬਦ 'ਹੋਂਦ' ਨੂੰ 'ਅਸਤਿਤਵ' ਆਖਣ ਨਾਲ ਉਂਵ ਹੀ ਜੀਭ ਨੂੰ ਕੜਵੱਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ

ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਸਵਾਦਲੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਤਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਨ੍ਹ ਕਿਸ ਨੇ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਲਾਈ? ਅੱਜ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਪਿਆਲੀ ਜਾਂ ਕੋਲੀ ਨੂੰ ਰਕਾਬੀ ਆਖਾਂ ਤਾਂ ਅਗਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਲੈਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਅਜਿਹਾ ਆਵਾ ਉੱਤਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠਾਕਣ-ਛੇਕਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਐਮ.ਏ. ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਸ਼ਿਅਰ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਹੀ ਪੁੱਛੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਉਹ ਇੰਝ ਵੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਡੰਗਰ ਚਾਰਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਡਰ ਖੌਫ਼ ਦੀ ਚਾਦਰ ਲਾਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਓਏ ਮੁੰਡਿਓ, ਜਾਉ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬਾਬੇ ਕੋਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹ ਲਵੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਖਰਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਘੱਟਾ ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇਗੀ।" ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਲਾਗ ਮੇਰੇ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਲੈਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਮਰਾਸੀ ਜਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, "ਇਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਜਦੋਂ ਵੀ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ, ਮੈਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਹੀ ਪਈਆਂ।" ਕਿਉਂਕਿ ਕੁੜੀ ਕਿਸੇ ਘਰ ਵੱਸਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਰਾਸੀ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਕਿਸ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਨੇ। ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਬਾਚੀਆਂ ਵਿੰਗੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਸੀ ਮੰਗਵੇਂ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਰੂਪ ਵਿਗਾੜਨ ਦੀ? ਜੇ ਕੱਚ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉੱਚੀ ਅੱਡੀ ਵਾਲੀ ਲਿਫਟੀ ਪਾ ਕੇ ਇੰਝ ਹੀ ਤੁਰਨਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਲਦ ਨੂੰ ਫਾਲਾ ਵੱਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਭੇਡ ਨੂੰ ਪੇਵਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਵਖ਼ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ? ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਧੜਾਧੜ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਨੇ। ਕੀ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਤਰਸਦੇ ਮਰ ਜਾਣਗੇ?

ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਖਰੀ ਸਵਾਹ ਦੇ ਸਾੜ ਨੂੰ ਵੀ ਚਨਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਠੰਢ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਦੋਖੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਉੱਤੇ ਛਿੱਟਾਂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪਾਪ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦਾ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਕਲੇਜਾ ਸੜਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੰਝ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੜਦੀ ਕੁੱਲੀ ਨੂੰ ਛੱਟੇ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇੱਛਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਵੱਢ-ਵੱਢ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੇਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ, ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਾ ਟੁੱਟੇ।

ਇਕੋ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ-ਵੱਸਦੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਗਵਾਂਢੀ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਮੂੰਹ ਕੱਢ ਕੇ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਤਾਂ ਪੁੱਛਣ ਜੋਗੇ ਰਹਿ ਜਾਈਏ। ਮੇਰੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਕੁਸੈਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਿਓ, ਜੀਅ ਮੇਰਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦੇ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਔਖੇ-ਔਖੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਪਰਾਏ ਗਹਿਣੇ ਨਾਲ ਰੂਪ ਵਧਾਵਾਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਔਖਿਆਈ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਅਣਘੜਿਆ, ਅਣਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂ ਅਣਗੁੜ੍ਹਿਆ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਲਿਖਦੇ-ਲਿਖਦੇ ਕੋਈ ਅੜੋਣੀ (ਅੜਾਉਣੀ) ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਉਰਦੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਥਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਰਤਦਾ ਹਾਂ। ਮਸਲਨ ਲਫਜ਼ 'ਮਾਜ਼ੀ' ਨੂੰ 'ਅਤੀਤ', 'ਤਸੱਵਰ' ਨੂੰ 'ਕਲਪਨਾ', 'ਤਫਸੀਲ' ਨੂੰ 'ਵਿਸਥਾਰ' ਅਤੇ 'ਜਬਿਲਤ' ਨੂੰ 'ਪਰਵਿਰਤੀ' ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਰਦੂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਔਖਾ ਕਰਾਂ? ਲਹਿਜਾ ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਹਾਂ। ਏਨਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ ਕਿ ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰੋਣਾ-ਰੋਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪੱਖ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਆਖਦੇ ਨੇ। ਪਿਛਲਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਖਹਿੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਨਾਨੀ ਕਦੀ ਸਹੁਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਵੱਸਦੀ ਵੇਖੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਸਭਾਈਂ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਚ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਧਰੇ ਹਰ ਜਣਾ-ਖਣਾ ਆਪਣੀ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਗੱਲ-ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਮੇਰਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਹੀ ਨਾ ਆਖਦਾ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਣੇ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਹੈ "ਵੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘਾ, ਅੱਗੋਂ ਚੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਭਣੇਵੀਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਏ ਤੇ ਬਣਦਾ ਸਰਦਾ ਕੁੜੀ ਲਈ ਝੱਗਾ, ਚੁੰਨੀ ਤੇ ਦੋ ਟੁੰਬਾਂ ਵੀ ਖੜਨੀਆਂ ਪੈਣੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾ ਵਿੱਸ ਘੋਲੀਂ ਤੇ ਨਾ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰੀਂ।" ਅੱਗੋਂ ਖਾਵੰਦ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਖਣਾ ਹੈ, "ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਨੇ ਸੱਚ ਹੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ।" ਜਨਾਨੀ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ 'ਤੇ ਛਿੱਤਰ ਲਾਹ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤੇ ਆਖਣਾ ਹੈ, "ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ। ਇੰਝ ਦੇ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਕਾਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੰਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ....।" ਉਸ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੌਣ ਦੱਸੇ ਕਿ ਇਹ ਰਾਣੀ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸੱਦ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਕੱਲੀ-ਕੱਲੀ ਧੀ ਲੰਦਨ ਮੌਜ ਲੁੱਟਦੀ ਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਲਾਹੌਰ ਅਸਾਂ ਘਰ ਤੰਦੂਰ ਗੱਡ ਲਿਆ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਚੱਟੂ-ਵੱਟਾ, ਛੱਜ, ਛਾਨਣੀ ਅਤੇ ਚਿਮਟਾ ਫੁਕਣੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਨੇ ਸਤਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਕੇ ਲੰਦਨ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਖਾਵੰਦ ਅੱਗੇ ਮੇਰਾ ਤਰਲਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ

ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਨਾ ਆਖਿਓ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਲੱਤੇ ਲੈਣੇ ਨੇ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਲੀਤ ਕਰਨੀ ਏ। ਮਾਫ਼ ਕਰਿਓ, ਗੰਦੀ ਆਦਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਵਿਸ਼ਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਪਰ ਕਦੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ 'ਪਿੱਛਲਖੁਰੀ' ਜ਼ਰੂਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ।

ਤੇ ਮੈਂ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਰਦੂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰੋਣਾ ਰੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੁੱਜ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਰਦੂ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਜਵਾਬ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ-ਬੱਚੇ ਜੰਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਕੌਮ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੌਮ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਜਾਵਾਂ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛਪੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਤਰੇਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰੇ ਕੌੜੀਆਂ-ਕੜਾਂਘੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਤਅੱਸੁਬ, ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ ਜਾਂ ਵਿਤਕਰਾ ਜਾਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੇਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਆਖੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਆਖਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਔਹਰ ਹੈ ਜਾਂ ਵੇਲਣੇ ਵਿੱਚ ਬਾਂਹ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਲੰਦਨ ਬੈਠਾ ਫਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਲਿਪੀ ਅੰਤਰ ਕਰਵਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵੱਲ ਤੋਰਦਾ ਹਾਂ? ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਚਾਲ੍ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਸਲਾਨਾ ਖਰਚ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਕੁਸੈਲੀ ਜਿਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਦੀਦ ਮੁਹੱਬਤ ਹੀ ਆਖੋਗੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਦੋਸਤੋ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਅਮਾਨਤ ਦਾ ਅਮੀਨ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਆਗੂ, ਚੌਧਰੀ ਜਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਅਖਵਾਣ ਦਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਨਹੀਂ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਹੀ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਅਮੀਨ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਅਮੀਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਈਮਾਨਦਾਰ ਜਾਂ ਅਮਾਨਤ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੀ ਚੌੜੀ ਭੂਮਿਕਾ ਜਾਂ ਤਹਿਮੀਦ ਤੋਂ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਹੀ ਹੁਣ ਇਸ ਧੁਖਦੇ ਲੇਖ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸੱਜਣ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਰਿਹਾਰ ਦੀ ਉਸ ਲਿਖਤ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਵਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਫਿਰ ਇਕ ਧੁਖਣੀ ਲਾਈ ਤੇ ਮੈਂ ਵਖਤ ਵੇਦੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਫ਼ਸਲ, ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ, ਨਖਸਮੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਾੜ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹਰ ਪਸ਼ੂ ਇਸ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਅਖਾਣ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਗਰੀਬ ਦੀ ਬੀਵੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭਾਬੀ'। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਾਬੂ, ਡਾਕਟਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇਸ ਅਖਾਣ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕਰ

ਕੇ ਪਿਛਾੜ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਤੀਲੀ ਲਾਣੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਨਾ ਪਾਇਉ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਬੋਲੀ ਡਾਕਟਰ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਜੇ ਪੰਜ ਸਤਰਾਂ ਹੀ ਸੁਣਾਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ “ਤਿੜਕੇ ਹੋਏ ਬੋੜੇ, ਠਿੱਬ ਖੜਿੱਬੇ ਪੌਲੇ, ਕਾਨੇ ਘੋਘੇ, ਮਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਅੜੇ ਹੋਏ ਪਰੇਲੇ ਅਤੇ ਛੰਨਾਂ ਡਾਹਰੇ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?” ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਫੂਹੜੀ, ਵੇਦਾ, ਕਣਕ ਦਾ ਬੁੱਥਾ, ਚੱਕੀ ਦਾ ਗੰਡ, ਖੂਹ ਦਾ ਚੰਨਾ, ਭੱਠੀ ਦੀ ਲੁੰਬੀ ਅਤੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੀ ਪੋਖੇ ਤਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਡਾਕਟਰ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਬਹੁਤਾ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ, ਬੱਤੀ ਸਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਦਫਤਰੀ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਵਾਲਟਨ ਟਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪਰ ਇਹ ਓਭੜ ਬੋਲੀਆਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰ ਸਕੀਆਂ। ਕੀ ਯਕੀਨ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ‘ਓਭੜ’ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ?

ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਹੀ ਮਦਖ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਵਾਰੇ ਓਪਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਝੋਲੀ ਕਿਉਂ ਅੱਡੀ ਫਿਰਦਾ ਏ? ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕੱਦ ਨਹੀਂ ਵਧਾ ਸਕਦਾ। ਬੇਗਾਨੀ ਪੱਗ ਮੰਗ ਕੇ ਜੰਵ ਵੇਖਣਾ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਚੱਜ ਹੈ? ਪਰਾਏ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜਹਾਨ ਕਿਉਂ ਵੇਖਣਾ? ਜੇ ਆਪਣੀ ਛਾਬੀ ਵਿੱਚ ਰੋਟੀ ਦਾ ਖੰਨਾ ਚੱਪਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੀਜ਼ੇ ਦੀ ਤਾਂਘ ਕਰਨਾ ਅਣਖ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ “ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਹੁਣ ਬਟਨ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬੀੜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ।” ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਇਆ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਲੋਕ ਹੁਣ ‘ਗਲਮਾ’ ਭੁੱਲ ਕੇ ‘ਗਿਰੇਬਾਨ’ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਕਦੀ-ਕਦੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਮਾਰਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਪੱਛ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਸ਼ਦੀਦ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਅਮੀਨ ਜਥੇਦਾਰੀ ਜਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਖਾਈ ਜਾਂ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਦਾ ਲੋਭ-ਲਾਭ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਵਿਖਾਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਹੋਲਾ ਅਤੇ ਹੋਛਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਨੱਸ-ਭੱਜ ਕੇ ਦਸ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਲਮ ਫਾਜ਼ਿਲ ਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਵਾਣ ਦਾ ਕੀ ਹੱਕ ਹੈ? ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਤਾਂ ਭੀਖ ਮੰਗਦੇ ਲੰਘਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਥੇਦਾਰੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਜਾਂ ਦਾਅਵੇ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋਇਆ? ਮੇਰੀ ਇਹ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇਹ ਨਾ ਆਖੇ ਕਿ ਅਮੀਨ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਰਾਂਬਲ ਚਾੜ੍ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਮੇਰੇ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੀ ਮੇਰਾ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵੀ ਮੇਰਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵੀ ਉਸੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹੀ

ਪੜ੍ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਹਿਆਤੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਗੁਰੂ, ਸੁਖਦੇਵ ਅਤੇ ਕਾਕੋਰੀ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਗੋਰਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲ ਉੱਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਅਸ਼ਫਾਕੂਲਾਹ ਅਤੇ ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬਿਸਮਿਲ ਵੀ ਮੇਰੇ। ਮੈਂ ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਖਰਲ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਵੀ ਮੇਰੇ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਮੇਰੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ-ਕਿਹੜਾ ਦੁੱਖ ਖਾਂਦਾ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਡਰਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਕੇ ਮਖੌਲ ਠੱਠਾ ਜਾਂ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰ ਜਾਂ ਢਾਬੇ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ‘ਓਏ ਓਏ’ ਅਖਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪੁੱਠੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸਿਰਫ ਮਖੌਲ ਠੱਠੇ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੀ ਹੈ। ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ ਪਰ ਮੈਂ ਦੂਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇੱਥੇ ਹੁਣ ਜੇ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਕੇ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਜਮਾਨੇ ਦਾ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜਾਂ ਜਾਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਬੰਜਰ ਬਾਰ ਅਤੇ ਜੰਡ ਕਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਇਕ ਬੇਬਹਾ ਵੱਡੀ ਉਜਾੜ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਜਾਂ ਸਰਸਬਜ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਸਨ। ਓਏ-ਓਏ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀ-ਦਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਗਿਣਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁਤਅੱਸਬ ਯਾਂ ਪਾਖੀ ਨਾ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਕੋਈ।

ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੋਖੀ ਪਾਖੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਰਾਹ ਦੇ ਰਾਹੀ ਬੇਰੋਣਕ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਗਾਹਕ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਹੱਕ ਸੱਚ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਏਨੇ ਧੱਕੇ ਨਾ ਖਾਂਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਰਾਹ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਲੱਖਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਵਿਛਾਈਆਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਮਾਇਆ ਉਹ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਕ ਮੈਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਫੋਨ ਕਰ ਕੇ ਕੀ-ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਣ ਰੋ-ਰੋ ਕੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈ? ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬੀ ਸੁਰਮੀਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਤੇ ਰੌਦੀ-ਰੌਦੀ ਇਕ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕੀ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਮੇਰਾ ਰੱਬ ਹੈ।” ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਧੀਏ, ਅਮੀਨ ਤੇਰਾ ਬਾਬੂਲ ਹੈ। ਕੋਈ ਦੱਸੇ ਕਿ ਇਸ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਹੈ ਕਿਧਰੇ? ਇਸ਼ਕ ਮਾਰੂ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਾਰੂ ਵੀ। ਇਹ ਡੋਬੂ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਤਾਰੂ ਵੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਹੋਇਆ ਉਹ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹਿਆਤੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਅਮਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ਼ਕ ਇਕ ਬੇਵੱਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਿਕ ਨੂੰ

ਨਾਮਤਾ ਜਾਂ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ ਜਾਂਦੀ; ਪਰ ਕਈ ਮਾਰੂ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਕੁਰਸੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਗ਼ਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪਏ, ਬਲੱਡ-ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਵਧ ਗਏ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਨੀਂਦਰ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਮਰ ਗਏ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਨਿਕਾਲਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕਈ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਕਰ ਕੇ ਦੌਲਤ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਜਾਨ ਗਵਾ ਲਈ। ਇਹ ਮਾਰੂ ਇਸ਼ਕ ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪਾਵੇ।

ਇਹ ਇਸ਼ਕ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਕਰ ਗਿਆਂ ਹਾਂ....ਅਸਲ ਗੱਲ ਵੱਲ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਨੰਤਰ, ਕਾਹਿਨ, ਨਾਢੇ ਸਰਾਫ਼ ਅਤੇ ਫੰਨੇ ਖ਼ਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਆਖਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ 'ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ' ਅਤੇ 'ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਫੱਟੇ ਚੁੱਕ 'ਤੇ'। ਅਸੀਂ ਫੱਟੇ ਚੁੱਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਹਿੱਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ। ਬੜੇ ਚਤਰ ਚਾਲਾਕ ਅਤੇ ਚਾਤਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਚਾਤਰ ਕਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਕੋਇਲ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਆਂਡੇ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਮਲਾ ਕਾਂ ਕੋਇਲ ਦੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਪਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਇਲ ਨਾ ਆਪਣਾ ਆਲ੍ਹਣਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਂਡੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਲਕੜੇ ਹੀ ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਕਾਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਂ ਦਾ ਆਂਡਾ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਅਡੋਲ ਹੀ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਂਡਾ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਚਾਤਰ ਕਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਂਡੇ ਸਮਝ ਕੇ ਕੋਇਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੱਢਦਾ ਤੇ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਤਖ਼ ਦੇ ਆਂਡੇ ਲੋਕ ਪਾੜੇ ਬੈਠੀ ਕੁੱਕੜੀ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਬਤਖ਼ ਫਿਰ ਮਾਲਕ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਟੱਬਰ ਪਾਲ ਲੈਂਦੀ ਏ। ਸੋ, ਅਸੀਂ ਫੱਟੇ ਚੁੱਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਹੀ ਜੰਮੇ ਹਾਂ। ਚੌਧਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸੀ.ਪੀ. ਬਣਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਹੀ ਵੇਖ ਲਵੋ। ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਫ਼ੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਉਹੀ ਬੱਚੇ ਕੱਢਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੋਗਾ ਚਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੀ ਬੇੜੀ ਵੱਟੇ ਨਹੀਂ ਪਏ, ਸਗੋਂ ਹਰਦੇ ਲਾਹਨਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਸੋਗ ਦੀ ਫੂਹੜੀ ਲਪੇਟਦੇ ਹੋਏ ਆਖਰੀ ਵੈਣ ਇੰਝ ਹੀ ਪਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਚੌਂਕਾ ਸਾਡਾ ਪਰ ਰੋਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਕਦੇ, ਕੱਪੜਾ ਸਾਡਾ ਤੇ ਕੋਟ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਦੇ ਸੀਪਦੇ ਅਤੇ ਆਲ੍ਹਣਾ ਸਾਡਾ ਤੇ ਵਿੱਚ ਬੋਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਲਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੀ ਜੁਲਮ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸੱਤਰ ਫ਼ੀਸਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜੁਰਅਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹਲਫ਼ ਚੁੱਕ ਸਕੇ। ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ

ਵਿੱਚ ਹਲਫ਼ ਚੁੱਕਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਸਿਆਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੋਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸ਼ੁਦਾਈ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਮੀਲ ਪਾਲ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਫੂਕ ਕੇ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਅਲੀ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਆਗੂ ਇਲਿਆਸ ਘੁੰਮਣ ਅਤੇ ਫ਼ਖ਼ਰ ਜਮਾਨ ਵਰਗੇ ਮੌਸਮੀ ਖੁੰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਉੱਗੇ ਪਰ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਨਜ਼ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦੇਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਬੂਹਾ ਢੋਹ ਲਿਆ। ਤਸਵੀਰਾਂ ਲੁਹਾਉਣ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੜ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, “ਅਸਾਂ ਕੀ ਲੈਣੈ ਇਸ ਸੂਰ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ।” ਦੋਸਤੋ! ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਪੰਦਰਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸਿੰਧੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਧੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉਰਦੂ ਨਹੀਂ? ਪਰ ਉਹੀ ਗੱਲ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਜੰਮੇ, ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਲੀਆਂ ਭੁੰਨ-ਭੁੰਨ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਮੈਂ ਦੱਸ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਬਹਾਦਰ, ਜੀ-ਦਾਰ, ਦਲੇਰ, ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਯਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਲੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਕਲ ਕੱਢ ਲਈਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪੇ ਹੀ ਸੋਚ ਲਵੋ ਕਿ ਬਾਕੀ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਬਦਾਮ ਬੜੀ ਤਾਕਤਵਰ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਰੀ ਕੱਢ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਿਰਫ਼ ਛਿੱਲੜ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ ਫਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਰੁੱਖ ਫੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਡਾਂਗ ਫੜ ਕੇ ਹੱਥੀਂ ਝਾੜ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਦਾਸਤਾਨਾਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲਾਠੀ ਫੜਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਜੀ ਕਰੇ ਉਹ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਖੁੰਨੇ ਪਾੜੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਤਾਲੂ ਹੀ ਸੇਕੀ ਜਾਵੇ। ੧੯੪੭ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਜੇ ਬਹਾਦਰੀ ਹੂੜਮੱਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਤੁਸਾਂ ਵੇਖ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਕੁਖਾਂ ਮੂਤਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੰਡ ਤਾਂ ਸਿੰਧ, ਯੂ.ਪੀ., ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਂਗਲੀ ਨਹੀਂ ਲਾਈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਾ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਹਯਾ ਨੂੰ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੇਗਾਨੇ ਨੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਜਾੜਿਆ, ਇਹ ਅਸਾਂ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ! ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੋਤੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਗੜੇ ਕਿਵੇਂ ਸਿੰਧੇ ਹੋਈਏ? ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ਸਲਤਾਂ ਅਖ਼ੀਰ ਤਕ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਬਸ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇਹ ਹੀ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ

‘ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਨਾ ਰੱਜੇ ਅੰਗਾਰਿਆਂ ’ਤੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਰੱਜੇ ਨਾ ਮਾਂ।

ਮਰਦ ਨਾ ਰੱਜੇ ਜਨਾਨੀਆਂ ’ਤੇ, ਰੋਟੀਓਂ ਰਜੇ ਨਾ ਕਾਂ।

ਇਹ ਖ਼ਸਲਤ ਅਤੇ ਫਿਤਰਤ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਅਤੇ ਖ਼ਰਾਬੀਆਂ

ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਤਰਾਸ਼ੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਪੱਲੜੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੱਧਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੰਦੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਕੇ ਕੌਠਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਅਸੀਲ ਕੁੱਕੜ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਪਿੜ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਗੱਲ-ਗੱਲ 'ਤੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਬਹਾਦਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਸੋਚਿਆ, ਪਰ ਕੋਈ ਨਤੀਜਾ ਜਾਂ ਸਿੱਟਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾਵਾਂ ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ ਆਖਾਂ ਕਿ ਲਉ ਹੁਣ ਚੁੱਕਦੇ ਰਹੋ ਫੱਟੋ।

ਗੱਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵੀ ਅਲਕ (ਅੜਕ) ਵਹਿੜਕੇ ਅਤੇ ਅੱਥਰੇ ਵਢੇਰੇ ਵਰਗੇ ਹਨ ਜੋ ਵੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਆਦਤ ਆਖ ਲਵੇ ਕਿ ਗੱਲ ਨੂੰ ਲੱਸੀ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਾਂਗ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਸਿਰਲੇਖ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਗੱਲ ਮੈਂ ਢਾਕੇ ਬੰਗਾਲੇ ਦੀ ਕਰ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਵੇਰਵਾ ਵਿਆਖਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮਾੜੇ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭਾਬੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੇ ਕੋਲ ਬੁਝਾ ਭੰਨਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਪਿੱਛਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਸ਼ਹੂਦੇ ਫੁਰਲੇ ਕੋਲੋਂ ਭਾਬੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰੀਫ ਜ਼ਨਾਨੀ ਕਿਹੜੇ ਆਸਰੇ 'ਤੇ ਛਿੱਤਰ ਲਾਹ ਲਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਾਧੂ ਵੱਡੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਕਰਾਰਾ, ਦਿਲ ਪਿਸ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਸਲੂਣੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਭਾਬੀ ਆਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਦੀ ਉੱਲੀ ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਅਖੇ 'ਸੁਣਾ ਭਾਬੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ ਏਂ? ਅੱਜ ਤੇ ਬੜੀ ਟੱਸ ਕੱਢੀ ਊ।' ਬਸ ਏਨੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਹੀ ਰੂਹ ਸਰਸਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੰਝ ਦੇ ਨਾਕਾਮ ਹਸਰਤਾਂ, ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਅਰਮਾਨ ਅਤੇ ਠਰੇ ਹੋਏ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮੁਸ਼ਟੰਡੇ ਬਗੈਰ ਪੀਂਘ ਤੋਂ ਹੂਟਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਧੇਕਲ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਭੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਭਾਬੀ ਦਾ ਸਾਕ ਬਣਾ ਕੇ ਦੋ ਮਿੱਠੀਆਂ ਫਿੱਕੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਸ਼ੋਹਦੇ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਗੰਨਾ ਨਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਆਗ ਦੀ ਗੁੱਲੀ ਚੂਪ ਕੇ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਲੱਪ ਨਾ ਲੱਭੇ ਤਾਂ ਕਾੜੂਨੀ ਚੱਟ ਕੇ ਹੀ ਝੱਟ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਇੰਝ ਦੇ ਬੇਕਦਰੇ, ਥੋੜਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਘਾਟਿਆਂ ਦੇ ਫੰਡੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਭਾਬੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਗਾ ਕੇ ਦਿਲ ਦੇ ਬੁੱਝੇ ਹੋਏ ਦੀਵੇ ਦੀ ਵੱਟੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਅਖੇ ਨਾਲੇ ਮਾਸੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਚੁੰਢੀਆਂ। ਜੇ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਬੀਵੀ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਕਦੀ ਝੱਗਾ ਚੁੰਨੀ ਫੁਲਕ ਕੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਨੇ, "ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੜੀ ਨਿੱਖਰੀ ਏਂ ਭਾਬੀ, ਕਿਧਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਨਹੀਂ?" ਅਗਲੇ ਹੀ ਮੋੜ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕਾਮੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਰਮੰਡਲ ਚੁਕਵਾਈ ਆਉਂਦੀ ਫ਼ਰੀਦ ਦੋਲਤਾਨੇ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਟੱਕਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਮੱਥੇ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, "ਸਲਾਮ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਭੈਣ ਜੀ।" ਇਹ ਬੇਜ਼ਮੀਰੇ ਮਰਦਾਂ ਉੱਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਫਿਟਕਾਰ ਅਤੇ

ਬੇਵੱਸੀ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਬੀਵੀ ਵੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਂਗ ਇਕ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਰਗੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਜਿਹੜਾ ਮਰਜ਼ੀ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟ ਲਵੇ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮਰਜ਼ੀ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਡੰਗਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਜਗਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਉੱਪਰ ਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਅਖੇ, ਨਾ ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ ਤੇ ਮੈਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਤਾਈ। ਇਹ ਲਾਵਾਰਸ ਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਰੂੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਅਜਿਹੀ ਬੇਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਆਖ ਕੇ ਬੇਰਾਂ ਲਈ ਰੋੜੇ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਵੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲ ਕਦੋਂ ਮੁਹਾਰ ਮੋੜੇਗਾ? ਆਖਰ ਇੱਧਰ ਉੱਪਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਟੰਟਾ ਕਦੋਂ ਮੁੱਕੇਗਾ? ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ ਮੱਝ ਨੇ ਬੜੇ ਚਿਰ ਦੇ ਪੁੜੇ ਤੋੜੇ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਕੱਟੀ ਕੱਟਾ ਕਦੋਂ ਨਿਕਲੇਗਾ? ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਘੁਰਦੇ ਘੁਰਕਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਤਾਣਾ ਤਣਨ ਦੀ ਕਿਸ ਜੁਲਾਹੇ ਕੋਲੋਂ ਪੋਖੇ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਕੀ ਕਰਾਂ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਵੀ ਇਕ ਐਸੀ ਚੁਕੰਦਰ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਘੇਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਗਿਲਾ ਸਿਰ ਅੱਖਾਂ ਉੱਤੇ। ਮੈਂ ਬੜੀ ਆਜ਼ਜ਼ੀ, ਇੰਕਸਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਖੁੱਤ ਵੱਲ ਪੈਰ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਛੇੜੀ ਤੇ ਮੈਂ ਛਿੜ ਗਿਆ...ਖੱਖਰ ਵਾਂਗ...। ਹੋਇਆ ਇੰਝ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਇਕ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜਿਹੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਸਾਲਾ ਘੱਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਰਿਹਾਰ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਬੈਠਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ, "ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ"। ਮੈਂ ਇਹ ਲੇਖ ਕਾਹਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਇੰਝ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਹੀ ਸੜ ਗਏ। ਸਬਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਦੰਦਾਂ ਥੱਲੇ ਜੀਭ ਦਿੱਤੀ ਰੱਖੀ ਪਰ ਮੇਰੀ ਕਾਲੀ ਆਦਤ ਦਾ ਨਗੋਰੀ ਸਾਹਨ ਬਦੋਬਦੀ ਰੱਸਾ ਤੁੜਾ ਗਿਆ। ਵੀਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਕਸਦ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:

ਸਵਰਗੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ 'ਜੋਸ਼' ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ 'ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਓਪਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾੜ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।' ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ 'ਜੋਸ਼' ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਰਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੰਗਣ ਕਿਉਂ ਗਿਆ ਹੈ? ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜੇ ਹੈ।

ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਅੱਗੋਂ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ।

ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਵੀ ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਵਾਰੇ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਅੱਗੋਂ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਲਵੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਵੀ ਮੋਢੇ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਦਾ ਤੇ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵਰਗੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡੇ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੱਗਣ ਦੇਂਦੇ। ਪਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦੇ ਕੇ ਡਿਗਰੀ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਡਿਗਰੀ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ‘ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ।’ ਉੱਤੋਂ ਇਸ ਵੀਰ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੜਦਾ ਬਲਦਾ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ‘ਜਥੇਦਾਰ ਟਾਈਪ ਲੋਕ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।’ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਗਾਵਾਂਗਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਲਵਾਂ ਕਿ ‘ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ।’ ਕੀ ਇਹ ਅਸੂਲ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ? ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਅੱਜ ਅਸਾਂ ਚਿਕਨ ਜਾਂ ਮੁਰਗੀ ਪਕਾਈ ਹੈ।” ਪਰ ਕਿਸੇ ਉਰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਦੀ ਇਹ ਆਖਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ “ਆਜ ਹਮਨੇ ਕੁਕੜੀ ਕੀ ਹਾਂਡੀ ਪਕਾਈ ਹੈ?” ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਆਜ ਮੇਰੇ ਗੋਡੇ ਮੇਂ ਬੜੀ ਪੀੜ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ?” ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੀ ਆਖਿਆ ਕਿ “ਮਾਰ ਇਸ ਕੀ ਪੌਣ ਮੇ ਮੁੱਕੀ।” ਮਿਹਰਬਾਨੋ! ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਇੰਝ ਦਾ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਵਾੜ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਜੇ ਅਗਲਿਆਂ ਜੁੱਤੀ ਨਾ ਲਾਹ ਲਈ ਤਾਂ। ਕਿੰਨੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਨੂੰ ਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈਣ ’ਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਸੜ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਮੇਰੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੀ ਸਰਾਹਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫਰੀਦਕੋਟ ਤੋਂ ਹਵਾਲਦਾਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਆ ਗਿਆ। ‘ਪੁੱਠੇ ਪੈਰੀਂ ਟੁਰੀ ਪੰਜਾਬੀ’ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮਲਿਕ ਜੀ, ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਜਨਾਜ਼ੇ ’ਤੇ ਖਲੋਣਾ ਪਿਆ।” ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਵੇਖ ਲਵੋ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਪੁਛਿਉਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਓਪਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਛਾਬੀ ’ਤੇ ਆਣ ਬਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਿਰਫ਼ ਧੁਤਕਾਰੀ ਹੋਈ, ਠੁਕਰਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਵਿਸਾਰੀ ਹੋਈ ਗਰੀਬ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਅਛੂਤ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਰਾਈ ਬੋਲੀ ਦੇ ਚੌਤਰੇ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ।

ਅਮਰਜੀਤ ਨੇ ਜਦੋਂ ‘ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ’ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਇਕ

ਹੋਰ ਹਾਹ ਨਿਕਲੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਾਮਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਹ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਖ਼ਸ ‘ਵਾਹੀ ਬੀਜੀ ਮੰਤਰੀ’ ਆਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉੱਤੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਗਿਲਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਥੇਦਾਰ ਟਾਈਪ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਸੁਲੱਖਣਾ ਨਾਂ ਹੈ (ਵਾਹੀ ਬੀਜੀ ਮੰਤਰੀ) ਪਰ ਵਾਹੀ ਬੀਜੀ ਆਖਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਓਪਰੀ ਭੈਣ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਹੱਤਕ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣਿਆਂ ਅਸੂਲ ਜਾਂ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ੈਲੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ, ਪਾਣੀ, ਦਹੀਂ, ਘਿਉ, ਸ਼ਹਿਦ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦਵਾਈ। ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਿ ਮਿਲਾਵਟ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕਾਬਲੇ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ! ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਵਰਜੀ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਮਸਲਨ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਜ਼ਮੇ ਦੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਪਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਹੀ ਅਸੀਂ ਰੋਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਸਾਈਕਲ, ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਅਤੇ ਇੰਝ ਵਗੈਰਾ ਆਖਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ‘ਪੁਰਾਣੇ’ ਨੂੰ ‘ਪੁਰਾਤਨ’ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਜਾਂ ਲੋੜ ਨੂੰ ‘ਆਵਸ਼ਕਤਾ’ ਆਖਣ ਦਾ ਪੰਗਾ ਲਵਾਂ? ਅਜੇ ਤਾਂ ਦੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਵਰਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਤਾਂ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਚੌਂਕਾ ਹੀ ਬੇਗ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਓਪਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਮੱਲ ਲਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹਲਫ਼ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਰੁਤਬਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਇਹ ਬੜੀਆਂ ਨਫੀਸ, ਉਮਦਾ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਭੈਣ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਇਸ ਨੂੰ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖੇ। ਬਲਕਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਂ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਪਰ ਯਾਰੋ! ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸੌਂਕਣ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਜੁਲਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਰ ਲਈਏ? ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵੀ ਵਿਲਕ-ਵਿਲਕ ਕੇ ਫਾਵਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਕੰਮੀ ਕਮੀਨ ਨਾ ਬਣਾਉ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਹਦੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਝ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ। ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸੁਣੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਡਰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਓਪਰੀਆਂ ਸੱਕੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਪੰਜ ਜਲ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਮੀਨ ਪੰਜ ਜਲਾ ਹੀ ਨਾ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪੈਣ। ਪਰ ਚਲੋ! ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਾਅਨੇ-ਮਿਹਣੇ ਦੇ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਛੱਡੋ ਪਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਮਰਦੀ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਮਰ-ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਰੱਜਵੇਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਨੇ, “ਅਖੌਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਈ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਾ-ਸਿਖਾ ਰਹੇ

ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਈ ਹਿੰਦੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।” ਮਿਸਿਜ਼ ਵਿਜੇ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਕੂਕ ਹੈ ਕਿ “ਮੇਰੇ ਗਵਾਂਢ ਇਕ ਜਗਰਾਤੇ ਵਿੱਚ ਪੰਡਤ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ‘ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਦਰਸ਼ਕਗਣ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੋ।’ ਆਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਫੱਟ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ।” ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਮੇਰੀ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਈ ਤੇ ਹਿੰਦਿਆਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਧੰਦਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢਵਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾੜ ਰਹੇ ਹਨ।” ਜੇ ਇਹ ਕੀਰਨੇ ਅਤੇ ਤਰਲੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਲੱਗਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੀਕ ਸੁਣ ਲਵੋ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਕੋਲੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਸਾਅਦੀ ਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਹੈ ਕਿ “ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਬੇਰੋਣਕ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਗਾਹਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।” ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ “ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੀ ਵੀਰਾਨ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ।” ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਲ ਪਰਤ ਆਏ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ੧੯੯੪ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ (ਮੌਲਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੁਸ਼ਤਾ, ਸਫ਼ਾ ੩੨੫)।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਬੜੇ ਅਦਬ ਅਹਿਤਰਾਮ ਨਾਲ ਵੀਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਤਾਅਨੇ ਮਿਹਣੇ ਉੱਪਰ ਕਾਇਮ ਹਨ ਕਿ “ਕੁਝ ਜਥੇਦਾਰ ਟਾਈਪ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ।” ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ! ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਰੌਲਾ ਰੋਣਾ ਜਥੇਦਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਗਿਲਿਆਜ਼ਾਰੀ, ਆਹੋਜ਼ਾਰੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਚਾਂਦਮਾਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਦੁਹਾਈ ਪਾਹਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੀਮਾਰ ਪਈ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤੀਮਾਰਦਾਰੀ ਹੈ।

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਮੁਬਾਰਕ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਬਚਾਉਣ ’ਤੇ ਵੀ ਤਾਅਨੇ ਤਾਂ ਨਾ ਦਿਉ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨਾ ਆਖ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣਨ ਜੋਗਾ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋਇਆ, ਅਖੇ ਲੱਤੋਂ ਲੰਗੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਦਾਇਆ। ਮੈਂ ਜਥੇਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਬੇਵੱਸ ਜਿਹਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਖਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ ‘ਜਾਗਦੇ ਰਹੋ ਪਈ ਜਾਗਦੇ ਰਹੋ।’

ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ‘ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੈਣ ਦੇਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।’ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਵੇਖਿਐ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਹੀ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜੰਢ ਨੇ ਬਰੂਹਾਂ ਪੁੱਟ ਮਾਰੀਆਂ ਨੇ। ਕਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੱਦੋ, ਕਦੀ ਇਸ ਦੀ ਵੀ ਰੋਟੀ ਵਰਜੋ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ

ਡੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਢਾ ਦਿਉ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਘਰੋਂ ਹੀ ਕੱਢ ਕੇ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਉੱਤੇ ਮੱਲ ਮਾਰ ਲੈਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉੱਥੇ ਉਦਰਣ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਈ, ਹਿੰਦੀ ਜਿਹੀਆਂ ਪਰਭਾਣੀਆਂ ਹੀ ਲੁੱਡਣ ਪਾਣਗੀਆਂ। ਉਠ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੌਣ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਅੰਦਰ ਵਾੜ ਲਈ ਏ, ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਾਰਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਉਠ ਅੰਦਰ ਆਣ ਵੜੇ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦੇ ਜੇ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਅਤੀਤ ਏਨਾ ਹਨੇਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਕਾਬੂਲ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀਏ ਨਾ ਲੁੱਟਦੇ ਅਤੇ ਡੋਗਰੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਥੇਹ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾ ਉਜਾੜਦੇ। ਚਲੋ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਮਾੜੇ ਮਰੀੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਮੋਹਤਬਰ ਨਾ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਮੈਂ ਸਵਰਗੀ ਮੌਲਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੁਸ਼ਤਾ ਜਿਹੇ ਥੰਮ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨਾਖਾ (Blind) ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਸਾਵਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰ ਸੁੱਟਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਹਿਮਦ ਰਾਹੀਂ ਤਕ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਭੋਇੰ ਅਤੇ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ। ੨੪੮ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਲ ਪਾ ਦੇਣਾ ਕਿੰਨਾ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੪੮ ਮਾਣਯੋਗ ਬੇਮਿਸਾਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਉਂਗਲੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਹੈ, ਨਾ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਰਿਹਾਰ ਜਾਂ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਵਰਗੇ ਐਰੇ-ਗੈਰੇ। ਕੁਸ਼ਤਾ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਸੋਗਾਤ ਵਰਗੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਜਾਣ ਕੇ ਘੁੱਟ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਨਹੀਂ ਮਿਥਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੀ ਘੋੜੀ ਗਾ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਖਿਟਪਿਟ ਜਾਂ ਕੋਈ ਤੂੰ-ਤੂੰ ਮੈਂ-ਮੈਂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਾਂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਧੀ-ਭੈਣ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ? ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਡੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ ਤੇ ਕੌਣ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ? ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੁਣ ਸੁਭਾਸ਼ ਵੀਰ ਜੀ ਦੱਸ ਦੇਣ। ਨਾਲੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਜੋ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢ ਕੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਹੈ ਤਾਂ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਏਨੇ ਹੀ ਨਿਲੱਜੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਭੈਣ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਪਛਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ? ਹੈਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਸਾਂ। ਇਕ ਲਕੀਰ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬੋਲੀ ਦਾ ਏਨਾ ਫ਼ਰਕ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਿਆ? ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਅੱਜ ਵੀ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦੇ ਨੇ? ਕੀ ਇਹ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਸੰਤਾਲੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜੰਮੀ ਸੀ? ਵੰਡ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ

ਕਿਉਂ ਵੰਡੀ ਗਈ? ਅਵਲ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੰਡ ਵੀ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਜੰਗ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਜੜਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਹੈ। ਜਲੰਧਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਡਾ ਫਿਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਲਾਇਲਪੁਰ, ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ, ਝੰਗ, ਮੀਆਂਵਾਲੀ, ਪਿੰਡੀ, ਮੁਲਤਾਨ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਹੀ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਵੇਖ ਸਕਿਆ। ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਂਗਲੀ ਨਾ ਲਾਈ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਡਿੱਗੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗੀ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਰਨੀ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਦਿਲ ਸਾੜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹੀ ਗੱਲ ਕਿ ਲੋਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਰ ਕੇ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਖੋਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਗੱਲ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਪੱਚੀ ਜਾਂ ਲਾਜਵਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਬੜੀ ਦੂਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਲਿਆਂਦੀ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ 'ਚਲੋ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਨਾਲ 'ਜੋਸ਼' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਈਰਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮੰਗਣ ਕਿਉਂ ਗਏ ਹੋ?' ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਚਾਈ-ਚਾਈ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਬਹੁਤਾਨ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡਾ ਘਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਰੱਚ-ਮਿੱਚ ਗਏ ਸ਼ਬਦ 'ਜੋਸ਼' ਨੂੰ ਹੁਣ ਈਰਾਨ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਭੀਖ ਮਿਥਣਾ ਕੋਈ ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਜਨਾਨੀ ਵੀ ਆਖ ਰਹੀ ਹੈ 'ਨੀ ਦੋਸ਼ਾਂ, ਵੇਸਣ ਦੀ ਕੜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਜੋਸ਼ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਥੱਲੇ ਲਾਹ ਲਵੀਂ।' ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ 'ਉਏ ਤੈਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਜੋਸ਼ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।' ਇੰਝ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਰ ਥਾਂ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਪ-ਨਾਂ ਜਾਂ ਤਖੱਲਸ 'ਜੋਸ਼' 'ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆਇਆ ਹੈ? ਹੁਣ ਸਾਈਕਲ, ਸਟੇਸ਼ਨ, ਇੰਵਣ ਅਤੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਨੂੰ ਆਖੋਗੇ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਭੀਖ ਕਿਉਂ ਮੰਗੀ ਹੈ? ਇੰਝ ਹੀ ਐਸਪਰੋ, ਜੀ.ਟੀ.ਰੋਡ ਜਾਂ ਆਈਸਕ੍ਰੀਮ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਚਲੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਜਾਣ ਦਿਉ। ਸ਼ਬਦ ਪਾਪ, ਪਜਾਮਾ, ਪੁਰਬਾਸ਼, ਪਰਚਾ, ਮਾਲਿਸ਼ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦਾਤਰੀ ਦਾ ਦਸਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਹਨ। ਦੱਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿੱਧਰ ਜਾਈਏ? ਅੱਗੋਂ ਰਜਾਈ, ਪਰਾਇਆ, ਮੌਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਰਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਆਣ ਵੜੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਖੋਗੇ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ? ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਘਾਟੇ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਉਹ ਭੈਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਬੜੇ ਘਾਟੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਸੁਣ ਕੇ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਸਮਝ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇੱਥੋਂ

ਤਕ ਕਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੌਂ ਲਫਜ਼ ਐਸੇ ਆਏ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ। ਗੱਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦੀ। ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਭੀਖ ਆਖ ਕੇ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਲੂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲੱਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—ਮਸਲਨ, ਪਤੀਲਾ, ਪਰਸੋਂ, ਪਰਨਾਲਾ, ਪਿੰਜਰਾ, ਪਸੂ, ਪਰਾਤ, ਪੰਛੀ, ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ, ਬਿਰਾਜਮਾਨ, ਮਾਸੀ। ਇਹ ਲਫਜ਼ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਸਮਝ ਕੇ ਅਛੂਤ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਸਾਦਾ ਲਫਜ਼ 'ਪੁਰਾਣਾ' ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੁਰਾਤਨ' ਆਖ ਕੇ ਕਿਹੜਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਰਹੇ ਹੋ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ? ਲਫਜ਼ 'ਬਿਰਾਜਮਾਨ' ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਉਪਸਥਿਤ' ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਇੰਝ ਹੀ ਮੁਖ ਵਿਖਾਈ ਜਾਂ ਘੁੰਡ ਚੁਕਾਈ ਨਾ ਅਸਾਂ ਈਰਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮੰਗੇ, ਨਾ ਅਰਬ ਵਿੱਚੋਂ, ਨਾ ਹੀ ਉਰਦੂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਹੀ ਸੋਗਾਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਵਿਮੋਚਨ' ਆਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨੀਤ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬੀ ਬੀਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਭਾਸ਼ ਜੀ! ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹਾਂ ਤੇ ਸਵਰਗੀ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਜਿਹੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕੋਠੀ ਕੱਢ ਲਿਆਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਤੁਸੀਂ ਤਬਾਕਥਿਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬੋਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਮੈਂ ਘੱਟਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸਿੱਖੀ, ਪਰ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋਇਆ? ਤੇਲੀ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਹੀ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ 'ਪਰਸਤੁਤ' ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਰਥ ਪੁੱਛਣ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵਾਂ?

ਮੈਂ ਹੱਥ ਰੱਸਾ ਤੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਗੰਢ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇੰਝ ਹੈ ਕਿ ਕਪਾਹ ਵੇਲੀ, ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਪੂਣੀਆਂ ਵੱਟੀਆਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਚਰਖੇ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਤਿਆ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਤਾਣਾ ਤਣ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਖੱਡੀ ਉੱਤੇ ਬੁਣ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਥਾਨ ਲਾਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਵੈਰ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਸੋਹਦੀ ਪੰਜਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਜਾਈ ਧੀ-ਭੈਣ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਤੇ ਇਸ ਹੱਸਦੇ-ਵੱਸਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੱਕਣ ਬਣਾ ਕੇ ਨਾ ਲਿਆਉ। ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਸਕੂਨ ਨਾਲ ਵੱਸਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕੁਪੱਤ ਸਹੇਤ ਕੇ? ਅਰਜੋਈ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ

ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜੜੇ ਹੋਏ ਨੇ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮਾਣ ਹਨ। ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿੰਗਾਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਅਲੋਕਾਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨਾ ਹੀ ਕਰਨ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾ ਹੱਲਾ ਮਾਰਿਆ।’ ਮੈਂ ਐਸੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸਿੰਗਾਰਨ ਲਈ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਜਾਂ ਬਦਨੀਅਤੀ ਦਾ ਕਫ਼ਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇੰਝ ਲਿਖਾਂ ਕਿ ‘ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰਬ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਬਤਦਾਈ ਕਾਰਨਾਮਾ ਸਰਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ।’ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਬੋਲੀ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਗਾਰਾ ਖਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਾਕ ਵਾਰਾ ਖਾਏਗਾ?

ਤੇ ਜੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੁੱਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਹੀ ਆਖ ਦਿਉ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਪਹਿਲਾ ਸੂਫੀ ਸ਼ਾਇਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਘਾਟੇ ਪਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਉਹ ਪੂਰੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਆਖ ਦਿਉ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਟਖੀ ਰਾਮ, ਪੰਡਤ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਅਮਰਨਾਥ ਜਜ ਮੁਨਸਿਫ਼, ਬੁੱਲ੍ਹਾ, ਵਾਰਿਸ਼, ਬਾਹੂ, ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ ਹਾਂ।

ਚਲੋ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਮੂਜਬ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੇਲੇ ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਸ਼ਬਦ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਹਰਜ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਨੇ? ਜ਼ਰੂਰਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਪਰ ਹਾਂਡੀ ਲਈ ਹਲਦੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਫੜ ਲਵੋ। ਪਰ ਜੇ ਇਕ ਬੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਯਾਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰੱਸਾ ਤਾਂ ਹੈ ਬਸ ਇਕ ਮੱਝ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗਣ ਚਲਿਆ ਹਾਂ, ਬੋਝੇ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਕੁੜਤੇ ਲਈ ਕਿਧਰੋਂ ਫੜਨ ਚਲਿਆ ਹਾਂ, ਚੇਨ ਕੋਲ ਹੈ ਬਸ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮਿਸਿਜ਼ ਵਿਜੇ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕ ਪੰਡਤ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ‘ਦਰਸ਼ਕੋ ਆਪਣਾ ਅਸਥਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਵੋ।’ ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਇਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਤੇ ਮੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜਾ ਹੈ? ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਰੱਸਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਹੈ, ਮੱਝ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖੁਰਲੀ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ ਇਹ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਧੱਕਾ, ਧੌਂਸ ਜਾਂ ਧਾਂਦਲੀ ਹੀ ਹੋਵਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਡਾਕਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੁਭਾਸ਼ ਵੀਰ ਦਾ ਜੋ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਫਿਰ ਇਹ ਹੀ ਆਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੈਸਾ ਭਰਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਸੱਕੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ। ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਇਹ ਭੈਣ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜੰਮੀ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਸੁਦਾਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰ ਪਰਾਇਆ ਤੂੜੀ ਦਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਓਪਰੇ ਟੇਟਣੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਿੱਲੇ ਉੱਤੇ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਪਰਾਈ ਮੱਝ ਲਿਆ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਵੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਚੋਪੜਨ ਨਾਲੋਂ ਸੁੱਕੀ ਖਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤਯੋਗ ਆਲਮਾਂ ਫ਼ਾਜ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੋਲੀ ਜਾਏ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਮੀਆਂ ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਾਂ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਦਾ ਤਲਬਗਾਰ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਮੂੰਹਜ਼ੋਰ ਜਜ਼ਬੇ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰਕ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਗੁਸਤਾਖੀ ਜਾਂ ਖਨਾਮੀ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੀ ਜਾਣਿਉ। ਕੀ ਕਰਾਂ, ਬੇਵੱਸੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਕੁੱਝ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਦੁੱਖ ਨਾ ਕੱਢ ਸਕਿਆ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਤਾਂ ਦੋ ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਧਰੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਇਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੰਧ ਨਾ ਵੱਜ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬ ਕਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਸੁੱਕੇ। ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸਮਾਨੀ ਜੁਦਾਈ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਤੇ ਭਰੱਪਾ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਮੁੱਕੇ। ਸੰਤਾਲੀ ਦੇ ਲੱਗੇ ਫੱਟ ਹੀ ਬਥੇਰੇ ਨੇ। ਜੇ ਬੋਲੀ ਨੇ ਨਖੇੜੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਕੂਣ ਸਹਿਣ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ। ਕਿਵੇਂ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਵੀਜੇ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਚਾਅ ਦੁਗਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਅ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਫ਼ਿਲਮੀ ਅਦਾਕਾਰ ਘੁੱਗੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੇਰੇ ਲਾਰੰਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਅੱਪੜਿਆ ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਨੇ ਆਖਿਐ ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ ਨਾਲ ਨਾ ਮਿਲਾਇਆ ਤਾਂ ਮਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣਾ ਨਹੀਂ।” ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੀ ਹੱਥਕੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਕਿਵੇਂ ਖਿੱਚ ਲਵਾਂ? ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਇਕ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਉਸੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਅਮੀਨ ਜੀ, ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੌੜ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਪਿੱਛੋਂ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਰੱਬ ਵਾਰਿਸ਼।” ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਤਾਂ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਪਿਆਰ ਦਾ ਉਧਾਰ ਲਾਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚੋਂ ਕਦੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਾਂਗਾ। ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੀ ਦੀ ਜੁਦਾਈ ਦੀ ਫੂਹੜੀ ‘ਤੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀਰਨੇ ਮੁਕਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਹਿਸਾਸ ਭਰਿਆ ਦਿਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਸੱਲ ਸਾਰੀ ਹਿਆਤੀ (life) ਰਿਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੀ ਕਰਾਂ! ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ। ਬਚਪਨ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਸੋਕਾ ਲੱਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਮਿਹਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੀ ਮੇਰਾ ਨਫ਼ਸਿਆਤੀ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਮਸਲਾ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲੱਖ ਵਿਛੋੜੇ ਜਾਂ ਜੁਦਾਈਆਂ ਪੈ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮੁਬਾਰਕ ਗੁੰਥ ਦਾ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਅੱਜ ਵੀ ਰਲ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਨੇ? ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸ਼ਰਾਰਤ ਲਈ ਵਿਛੋੜੇ ਪਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਵਰਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵੀ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ 'ਸਾਂਝ, ਤਾਪ, ਤੱਤ, ਸੁਰਤ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਬ' ਵਰਗੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਅਸੀਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹੀ ਤੰਦ ਹੈ ਪਰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੋ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ। ਇਸ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸੌਂਕਣ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ-ਦੂਜੀ ਦੀ ਗੁੱਤ ਅਤੇ ਗਲਮਾ ਨਾ ਫੜਾਉ। ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਜੰਪਪਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦੇਵਾਂ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਧਮਿਆਲ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼ ਰਾਜੇਸਾਂਸੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੋਲਾ ਨੰਗਲ ਜੰਮੇ ਪਲੇ? ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਭੋਇੰ ਦੀ ਲਕੀਰ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਹੀ ਬਦਲੀ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲੀ। ਦੇਸ਼ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ, ਸਾਡੇ ਵੇਸ ਤਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹੀ ਨੇ। ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲਾਤ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਨ।

ਚਲੋ, ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਹੀਰੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਦਾਮਨ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਅੰਗੂਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜੜ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵਟਾ ਲਈਏ। ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਖਰੇ ਕਰਕੇ? ਸਵਰਗੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੰਨ ਲਈਏ ਜੋ ਆਖ ਗਿਆ ਏ:

ਜੇ ਰਾਂਝਾ ਏਂ ਤੇ ਝੰਗ ਵਿਆਹ,
ਜੇ ਹੀਰ ਏਂ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਗਾਹ
ਇੱਥੇ ਨਾ ਸੋਭੇ ਕੈਦੋਆਂ ਦਾ,
ਇਹ ਥਾਂ ਨਾ ਰੰਗ ਪੂਰ ਖੇੜੇ ਦੀ
ਵਾਹ ਰਲ ਵੱਸਣਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ,
ਉਹ ਝਗੜਾ ਦੇਵਰਾਂ ਭਾਬੀਆਂ ਦਾ
ਜੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਵਣ,
ਉਹ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਵਿਹੜੇ ਦੀ

ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਆਖਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ:

ਤੇਰੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰ, ਤੇਰੇ ਸਾਗਰਾਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰ,
ਮੇਰੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੇ,
ਓਏ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਦੇ।

ਤੁਹਾਡਾ ਅਮੀਨ ਮਲਿਕ।

ਸੰਪਰਕ: 0208 5192139

(ਸਪੇਕਸਮੈਨ 18 ਜੂਨ 2018 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

-ਪ੍ਰੋ. ਅੱਫ਼ਰੂ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣ ਇਹ ਭੰਬਲਭੂਸਾ ਘਟਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦ ਅਕਸਰ ਗ਼ਲਤ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਅੱਜ਼ਬ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕੇਵਲ ਸਧਾਰਣ ਲੋਕ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉੱਚ-ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਥਾਪਿਤ ਲੇਖਕ, ਕਾਲਮ-ਨਵੀਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਮੀ-ਗਰਾਮੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ; ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਗਿਆਪਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪੇ ਆਰਟੀਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜੇ ਗਏ ਮਸਾਲੇ ਵਿੱਚ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਸਾਡੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਅਤੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ। ਸਾਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਓਨੇ ਸੰਜੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਜਿੰਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਤਕ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਿਆਰੀਕਰਨ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ 'ਤੇ ਓਨਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿੰਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਇਹ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬੋਲ ਕੇ ਜਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ? ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣ/ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦੇ ਹਰ

ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੋਕੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਕਾਸ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਕਦਾਚਿਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹਾਂ; ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖਣ-ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ? ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਦਸ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ੁੱਧ ਲਿਖ ਦੇਣ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਵਾਰ ਦਸ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਠੀਕ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਧੁਨੀਆਤਮਿਕ (Phonetic) ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖਾਮੋਸ਼ (Silent) ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਾਧੂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹ, ਘ, ਢ, ਧ, ਭ ਅਤੇ ਯ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਂ ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਖਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਚਾਹ ਅਤੇ ਹਾਰ, ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘ, ਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੰਝ, ਢੋਲਕ ਅਤੇ ਵਾਦੀ, ਧੋਬੀ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ, ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਆਯਾ ਆਦਿ ਜੋੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਇਹ ਅੱਖਰ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਲਿਖਦੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲਦੇ ਭੜਾਈ ਹਾਂ, ਲਿਖਦੇ ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲਦੇ ਭਰਭੂਰ ਹਾਂ, ਲਿਖਦੇ ਠੰਢ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲਦੇ ਠੰਡ ਹਾਂ ਆਦਿ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਮਾ, ਸਿਨੇਮਾ, ਲੰਮਾ, ਨਾਨਾ, ਕਾਨਾ, ਗਾਨਾ, ਖਿਮਾ, ਕਹਿਣਾ, ਸਹਿਣਾ, ਗਾਣਾ ਆਦਿ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਪਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧੁਨੀਆਤਮਿਕ ਚਰਿੱਤਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਾ-ਸਿਖਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਯੂਰਪੀਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਧੁਨੀਆਤਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵੀ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁੰਝਲਾਂ; ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਅਸਾਨ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋਣ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਠਿਨਾਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਝ, ਵ, ਣ, ਤ ਅਤੇ ਤਾਲਵੀ 'ਲ' ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲਿਪੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੇਵਲ ਛੱਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪੈਂਤੀ ਮੂਲ ਅੱਖਰ, ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ 'ਲ' ਸਮੇਤ ਛੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ 'ਨਵੀਨ ਟੋਲੀ' ਦੇ ਅੱਖਰ ਅਤੇ 'ਅ' ਮੁਕਤੇ ਦੀ ਧੁਨੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਰਾਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ: ਕੰਨਾ (ᳵ), ਸਿਹਾਰੀ (ᳶ), ਬਿਹਾਰੀ (᳷), ਔਕੜ (᳸), ਦੁਲੈਂਕੜ (᳹), ਲਾਂ (ᳺ), ਦੁਲਾਵਾਂ (᳻), ਹੋੜਾ (᳼), ਕਨੌੜਾ (᳽), ਟਿੱਪੀ (᳾), ਬਿੰਦੀ (᳿), ਅੱਧਕ (ᳺ), ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਲਤੀਆਂ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ, ਮੁਕਤੇ ਅੱਖਰਾਂ, ਅੱਧਕ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਨ, ਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਖਸ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਦੂਜੇ 'ਸ' ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੋਨੋਂ ਸੱਸਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਗ਼ਲਤ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਸਨ, ਸ਼ਾਸਕ, ਸ਼ਸਤਰ (ਹਥਿਆਰ), ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸੁਸ਼ੀਲ, ਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਸ਼ੋਸ਼ਟ, ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ, ਸ਼ੋਣੀ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ, ਸਾਜ਼ਸ਼, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪਸ਼ੂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਿਸ਼ਤੀ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼, ਨਿਸ਼ਚਾ, ਰਿਸ਼ਤਾ, ਮਾਲਸ਼, ਆਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇਕਰ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ

ਹੋਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਜ਼ਾਹਰ, ਜ਼ਾਬਤਾ, ਜ਼ਬਾਨ, ਜ਼ੋਰ, ਜ਼ਿੱਦ, ਜ਼ਾਇਜ਼, ਜ਼ਿੰਦਾ, ਜ਼ਮੀਨ, ਜ਼ਹਾਜ਼, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਜ਼ੁਰਮ, ਜ਼ਮਾਨਤ, ਤਾਜ਼ਾ, ਤਮੀਜ਼, ਬਾਜ਼ੀ, ਰਜ਼ਾ, ਰੋਜ਼, ਸਬਜ਼ੀ, ਨਾਜ਼, ਲਾਜ਼, ਨਜ਼ਰ, ਗ਼ਜ਼ਲ, ਗ਼ਜ਼ਾਰਾ, ਗ਼ੁਰੇਜ਼, ਬਜ਼ੁਰਗ, ਚੀਜ਼, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮਜ਼ਬੂਤ, ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ, ਮੁਜ਼ਰਿਮ, ਮੁਜ਼ਾਰਾ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਆਵਾਜ਼, ਹਾਜ਼ਰ, ਹਜ਼ਾਰ, ਫ਼ਜ਼ੂਲ, ਇਤਰਾਜ਼, ਇਜਾਜ਼ਤ, ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜ' ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗੇਗੀ। ਰਾਜ ਦਾ ਭਾਵ ਸੂਬਾ ਜਾਂ ਸਟੇਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਇਸ ਵਿਚਲੇ 'ਜ' ਦੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਜ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਭੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਘਰ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇਵੋ' ਅਤੇ 'ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇਵੋ' ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ ਦੇ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਜਾਂ ਹਟਾਉਣ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਦਹੇਜ਼, ਸਿਆਹੀ, ਸੰਜਮ, ਸਰੀਰ, ਬੀਜ, ਮਜ਼ਬੂਰ, ਅਜਿਹਾ, ਤਜਰਬਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਾਂਗੇ : ਸਾਨੂੰ ਜਾਤੀ-ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਇਹ ਸਾਡਾ ਜਾਤੀ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਵ ਵਰਣ (Caste) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਜਾਤ ਤੋਂ ਨਿੱਜ (Person) ਦਾ ਭਾਵ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੇਵਲ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਕੇਵਲ ਇਕ ਬਿੰਦੀ ਹੀ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕੋਲਨ ਵਾਂਗ ਦੋ ਬਿੰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ.ਗਿ.ਵਿ.ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਆਦਿ ਵਿੱਚ।

ਸ਼੍ਰੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਆਦਰ-ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰੂਆਂ-ਪੀਰਾਂ, ਸੰਤਾਂ-ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ, ਤੀਰਥ-ਅਸਥਾਨਾਂ, ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅਰਥ ਲੱਛਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਤਲਵਾਰ ਜਾਂ ਖੜਗ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਅਰਥਾਤ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਸ਼ੋਭਾ ਵਾਲਾ, ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਧਨ ਵਾਲਾ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਆਦਰ-ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਆਦਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਹਾਨਤਾ ਵੱਲ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਆਦਰਯੋਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀ

ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਮਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀ, ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ, ਭਰਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਅਤੇ ਭਾਬੀ ਸ਼੍ਰੀ ਆਦਿ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਅੱਗੇ ਸ਼੍ਰੀ ੧੦੮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਅੱਗੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ੧੦੮ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ-ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜੁੜਵੇਂ ਲਿਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ 'ਨ' ਅਤੇ 'ਣ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਅਕਸਰ ਹੀ ਪਹਿਚਾਨਣਾ, ਪਛਾਨਣਾ, ਸਿਆਨਣਾ, ਅਪਨਾਉਣਾ, ਗਿਨਣਾ, ਮਿਨਣਾ, ਸੁਨਣਾ, ਸੁਨਾਉਣਾ, ਬੁਨਣਾ, ਜਾਨਣਾ, ਮਾਨਣਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਪਹਿਚਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਚਾਣਨਾ, ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਪਛਾਣਨਾ, ਸਿਆਣ ਤੋਂ ਸਿਆਣਨਾ, ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਅਪਣਾਉਣਾ, ਗਿਣਨ ਤੋਂ ਗਿਣਨਾ, ਮਿਣਨ ਤੋਂ ਮਿਣਨਾ, ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਸੁਣਾਉਣਾ, ਬੁਣਨ ਤੋਂ ਬੁਣਨਾ, ਜਾਣ ਤੋਂ ਜਾਣਨਾ, ਮਾਣ ਤੋਂ ਮਾਣਨਾ ਆਦਿ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਭਾਸ਼ਣ, ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਪੋਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਪੋਸ਼ਣ, ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲੋਂ ਉਦਾਹਰਣ, ਸਾਧਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਸਧਾਰਣ, ਅਨਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਨਾਲੋਂ ਅਣਪੜ੍ਹ, ਰੈਨ ਨਾਲੋਂ ਰੈਣ, ਘੋਸ਼ਨਾ ਨਾਲੋਂ ਘੋਸ਼ਣਾ, ਉਚਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਉਚਾਰਣ, ਅਰਪਨ ਨਾਲੋਂ ਅਰਪਣ, ਸਮਰਪਨ ਨਾਲੋਂ ਸਮਰਪਣ, ਸਿਰਜਨਾ ਨਾਲੋਂ ਸਿਰਜਣਾ, ਸੱਜਨ ਨਾਲੋਂ ਸੱਜਣ, ਵਿਆਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵਿਆਕਰਣ, ਚਾਸ਼ਨੀ ਨਾਲੋਂ ਚਾਸ਼ਣੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਾਰਣ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਵਰਤੇ ਅਤੇ ਸਵੀਕਾਰੇ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ 'ਨ' ਅਤੇ 'ਣ' ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਘਿਰਨਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਘਿਰ ਜਾਣਾ ਜਦ ਕਿ ਘ੍ਰਿਣਾ ਜਾਂ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਫ਼ਰਤ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਰਚਣਾ, ਨਿਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰਣਾ, ਦਰਜਨ ਅਤੇ ਦਰਜਣ ਆਦਿ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਸੋ ਵਰਨਣ, ਜਨਣ, ਚੁਨਣ, ਸੁਨਣ, ਗਿਨਣ, ਅਤੇ ਨਨਾਣ ਗ਼ਲਤ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ 'ਣ' ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ 'ਨ' ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਾਨਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨ (ਸਤਿਕਾਰ, ਸਨਮਾਨ) ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਾਣਯੋਗ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰ ਸਕੀਏ) ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਸੀਂ ਮਾਨ-ਤਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ

ਹਾਂ। ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਪਚਾਰਕਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਮਾਨ-ਤਾਨ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਣਉਪਚਾਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਹੀ ਜਨਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਘਰੇਲੂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਮਾਨ-ਤਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਨ ਸ਼ਬਦ ਤਾਣ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਬਲ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਮਾਨ-ਤਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਣ-ਤਾਣ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।

ਅਭਾਵ ਜਾਂ ਨਿਖੇਧੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਲਈ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ‘ਅਨ’ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ‘ਅਣ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ, ਅਣਪੜ੍ਹ, ਅਣਜਾਣ, ਅਣਮੋਲ ਅਣਬਣ ਅਤੇ ਅਣਭੱਜ ਆਦਿ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰ, ਲ, ਝ ਅਤੇ ਞ ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇਕਰ ਨਾਸਿਕੀ ਧੁਨੀ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਵੇਗੀ ਞ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਞ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਤ ਅਤੇ ਸੱਤ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਸਤ ਦਾ ਭਾਵ ਰਸ, ਸਾਰ, ਤਾਕਤ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਤੀਬਰਤਾ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸੱਤ ਛੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੰਖਿਆ ਅੰਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਜੱਗ ਅਤੇ ਜਗ, ਤੱਕ ਅਤੇ ਤਕ, ਹੱਲ ਅਤੇ ਹਲ, ਚੱਲ ਅਤੇ ਚਲ, ਗੱਲ ਅਤੇ ਗਲ, ਮੱਲ ਅਤੇ ਮਲ, ਮੱਤ ਅਤੇ ਮਤ, ਪੱਗ ਅਤੇ ਪਗ, ਪੱਤ ਅਤੇ ਪਤ, ਮੱਦ ਅਤੇ ਮਦ, ਦੱਬ ਅਤੇ ਦਬ ਤੇ ਕੱਦ ਅਤੇ ਕਦ ਆਦਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੱਜਣਾ-ਭਜਦਾ, ਹੱਸਣਾ-ਹਸਦਾ, ਰੱਜਣਾ-ਰਜਦਾ, ਗੱਜਣਾ-ਗਜਦਾ, ਲੱਗਣਾ-ਲਗਦਾ, ਡਿੱਗਣਾ-ਡਿਗਦਾ, ਭਿੱਜਣਾ-ਭਿਜਦਾ, ਲੱਭਣਾ-ਲਭਦਾ ਅਤੇ ਚੱਲਣਾ-ਚਲਦਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ। ‘ਇੱਕ’ ਅਤੇ ‘ਵਿੱਚ’ ਭਾਵੇਂ ਅੱਧਕ ਨਾਲ ਵੀ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅੱਧਕ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇੱਧਰ, ਉੱਧਰ, ਜਿੱਧਰ, ਕਿੱਧਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਅੱਧਕ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਲਗਪਗ, ਲਥਪਥ, ਤਟਫਟ, ਝਟਪਟ, ਕਰਵਟ, ਹਰਦਮ, ਰਲਗਡ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਿਨਾਂ ਅੱਧਕ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਰਾਰੇ (ˊ) ਅਤੇ ਹਾਰੇ (ˋ) ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਪੈਰ ਵਾਲੇ ‘ਰ’ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ: ਪ੍ਰਭੂ, ਪ੍ਰਣਾਮ, ਪ੍ਰਣ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ, ਪ੍ਰੋਢ, ਪ੍ਰੰਪਰਾ, ਪ੍ਰਗਤੀ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਪ੍ਰਕਾਰ, ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਸਤਾਵ, ਪ੍ਰਯੋਗ, ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ, ਪ੍ਰੈੱਸ, ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ, ਗ੍ਰਹਿ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਆਦਿ। ਪਰ ਚਰਿੱਤਰ, ਬਚਿੱਤਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਧਰਮਾਤਮਾ, ਕਿਰਿਆ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰੇ ‘ਰ’ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ‘ਰ’ ਨਾਲ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲਾਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਅਸੀਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ, ਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਕਿਰਤ, ਤੇ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਠੀਕ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਭਾਵ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਕਾਮਾ ਜਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਭਾਵ ਲੜੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ=ਲੜੀ ਨੰਬਰ) ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਭਾਵ ਕੰਮ, ਕਿਸਮਤ ਭਾਗ ਜਾਂ ਨਸੀਬ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਵਾਲੇ ‘ਹ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: ਖੜ੍ਹਨਾ, ਹੜ੍ਹਨਾ, ਕੜ੍ਹਨਾ, ਚੜ੍ਹਨਾ, ਰੜ੍ਹਨਾ, ਕੁੜ੍ਹਨਾ, ਰੁੜ੍ਹਨਾ, ਰਿੰਨ੍ਹਣਾ, ਗੰਨ੍ਹਣਾ, ਪੜ੍ਹਾਈ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਵਿੰਨ੍ਹ, ਮੜ੍ਹੀ, ਕੜ੍ਹੀ, ਮੁੜ੍ਹਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ, ਖੁੱਲ੍ਹ, ਪੈਰ੍ਹਾ ਆਦਿ। ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਫੜ ਅਤੇ ਫੜ੍ਹ ਤੇ ਫੜੀ ਅਤੇ ਫੜ੍ਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਲੱਗ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ, ਉਹਨਾਂ, ਕਿਹਨਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਨ, ਸੰਨ ਅਤੇ ਸੰਨ੍ਹ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ‘ਚ ਹਾਹਾ ਪੈਣ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਵਰਤਾਓ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਵਰਤਾ ਦੇਵੇ, ਜਦ ਕਿ ਵਰਤਾਉ ਦਾ ਭਾਵ ਵਰਤਾਵ ਜਾਂ ਵਿਵਹਾਰ, ਦਿਉ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਦੈਂਤ ਜਾਂ ਦੈਂਤ ਵਰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਜਦ ਕਿ ਦਿਓ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਭਉ ਦਾ ਅਰਥ ਡਰ ਜਾਂ ਭੈਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਭਾਉ ਨੂੰ ਮੁੱਲ, ਨਿਰਖ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ, ਪੜੋਸੀ ਹੈ ਪੜੋਸੀ ਨਹੀਂ; ਭਾਵੇਂ ਵਰਤੇ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਰੂਪ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਪੌੜੀ ਨੂੰ ਪੌੜੀ, ਕੌਲੀ ਨੂੰ ਕੋਲੀ, ਚੌਲ ਨੂੰ ਚੋਲ, ਲੋਕ ਨੂੰ ਲੋਕ, ਤੌਲੀਏ ਨੂੰ ਤੌਲੀਆ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਓਰਤ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋੜੇ ਅਤੇ ਕਨੌੜੇ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਮੁਕਤੇ 'ਅ' ਦਾ ਲੱਗਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਝਾਅ, ਸੁਭਾਅ, ਉਤਰਾਅ, ਚੜ੍ਹਾਅ, ਫੈਲਾਅ, ਦਬਾਅ, ਨਿਭਾਅ, ਟਕਰਾਅ, ਚਾਅ, ਬਦਲਾਅ, ਹਲਕਾਅ, ਭੈਅ ਅਤੇ ਸ਼ੈਅ ਆਦਿ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ Rama, Ravana, Krishna, Gautama, Buddha, Ashoka, Ramayana, Mahabhartar Yoga ਨੂੰ ਰਾਮਾ, ਰਾਵਨਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਗੌਤਮਾ, ਬੁੱਧਾ, ਅਸ਼ੋਕਾ, ਰਾਮਾਇਣਾ, ਮਹਾਭਾਰਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ 'a' ਮੁਕਤੇ 'ਅ' ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਰਾਮ, ਰਾਵਣ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗੌਤਮ, ਬੁੱਧ, ਅਸ਼ੋਕ, ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਤੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਯੋਗ+ਅ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਲੋਕ ਯੋਗਾ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿੱਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੋਕ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ ਲਿਖਦੇ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਜਾਚ ਦਾ ਭਾਵ ਢੰਗ ਜਾਂ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਜਾਂਚ ਦਾ ਅਰਥ ਪੜਤਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾ ਦਾ ਭਾਵ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਗੈਰ ਕਹਿਣ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਮਾਨਾ, ਖਜ਼ਾਨਾ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ, ਪੈਮਾਨਾ, ਯੋਜਨਾ, ਬੀਮਾ, ਹਮੇਸ਼ਾ, ਹੌਸਲਾ, ਫੈਸਲਾ, ਭੇਟ, ਹਉਮੈ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਅਤੇ ਐਤਵਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਟਿੱਪੀ ਲਾਉਣ ਜਾਂ ਨਾ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦਾ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸੋਚਦਾ, ਵਿਚਾਰਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਆਦਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਮੰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਮੰਨ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਨ ਦਾ ਭਾਵ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਦੁਲਹਨ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਧੰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਪਵਿੱਤਰ, ਸੁਭ, ਮਹਾਨ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ, ਸਨਮਾਨਯੋਗ, ਪੂਜਨੀਕ ਅਤੇ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਟਿੱਪੀ ਕੇਵਲ ਮੁਕਤੇ ਅੱਖਰ (ਓ

ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ), ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ, ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਦਾ ਮੁਦੱਈ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਬਣੀ ਰਹਿਣ ਲਈ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਸਮਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਲਿਖੀਏ ਉਹ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਠੀਕ ਉਚਾਰਣ ਜਾਣਦੇ ਹੋਈਏ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਵਰਤੀਏ ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੈਸੇ ਹੀ ਨਾ ਘਸੋੜੀ ਜਾਈਏ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪਟਿਆਲਾ ਅਤੇ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੜਕਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਬੱਸਾਂ ਅਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਦੀ ਅਸਥਾਈ ਠਹਿਰ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ 'ਬੱਸ ਲੇ ਬਾਈ' ਅਤੇ 'ਟਰੱਕ ਲੇ ਬਾਈ' ਹਨ। ਵੈਸੇ ਇੱਥੇ ਲੇ ਬਾਈ ਵਿੱਚ ਬਾਈ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗ 'ਬੀ ਵਾਈ ਈ' (Bye) ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਗ਼ਲਤ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਹੀ ਸਪੈਲਿੰਗ 'ਬੀ ਵਾਈ' (By) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰੀਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਸਹੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹਾਣੀ ਬਣਨ ਲਈ ਇਹ ਉਪਰਾਲਾ ਜਿੰਨਾ ਜਲਦੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਓਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਬਹੁਤ ਹੀ

ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਜਿੰਨੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਰਸਾਈ ਅਖਬਾਰਾਂ-ਰਸਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਓਨੀ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸੁਹਿਰਦ ਯਤਨ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਗ਼ਲਤ ਨਾ ਹੋਵੇ; ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭੁਲੇਖਾ-ਪਾਊ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ-ਗ਼ੁਸਤ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ? ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਵੀ ਔਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਾਡਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਜਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਅਖਬਾਰ ਇਕ ਸਥਾਈ ਕਾਲਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਮਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ।

M: 098155-01381

(ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ 12-08-2018 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹਿਲੂ

-ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਕਾਂਗ

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਵੇ, ਜਿੰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਵਰਗ, ਗਰੁੱਪ ਜਾਂ ਅਲਪ ਸੰਖਿਅਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਜਗ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਾਬਤ ਸਾਨੂੰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ? ਅੱਜ ਤੋਂ ਡੇਢ-ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਵੱਕੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਉਦੋਂ ਪਈ ਜਦੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਭਰਿਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਇਆ। ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਜਦ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਬਣ ਕੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੇ ਧਿਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਰਵਹਾਰਾ, ਕਿਰਤੀ ਧਿਰ ਜਿਹੜੀ ਨਪੀੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਲੁੱਟ-ਖੋਹ ਵਾਲੀ! ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਲੁੱਟ-ਖੋਹ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਾਰੂ ਧਿਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਭਾਰੂ ਧਿਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਤੇ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਹੀ ਭਾਰੂ ਧਿਰ ਛੋਟੀਆਂ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੜੱਪਣ ਲਈ ਹਰ ਹੀਲਾ, ਢੰਗ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਰਾ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਕੇਰਲਾ ਦੇ ਤੱਟ 'ਤੇ ਉੱਭਰਦਿਆਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੇਰਲਾਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਿਆਲਮ ਭੁੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੋਆ, ਦਮਨ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਾਂਝੀ ਕੜੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਅੰਗਰੇਜ਼, ਨਾ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਣਾ ਸਕੀ। ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਗਏ ਲੰਮੀ ਦਾਸਤਾਂ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜਿਹਨੀਅਤ ਦਾ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਨ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਚਿਰਾਗ ਬਲਦੇ ਹਨ। ਬੰਗਾਲੀ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੱਡੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਗੱਲ, ਹਰ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ

ਬੰਗਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣ, ਸਮਝਣ ਤੇ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਹਨ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਹ ਲੋਕ, ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ 2003 ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ-ਮੇਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੜ ਕੇ ਸਵਾਹ ਹੋਈਆਂ ਬੰਗਲਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ, ਬੁੱਢਿਆਂ, ਔਰਤਾਂ, ਜਵਾਨਾਂ ਸਮੇਤ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਏ ਸਨ।

ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲ ਪੰਛੀ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ! ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ? ਪੰਜਾਬੀ, ਜੋ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨੰਬਰ ਇਕ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਨੱਬੇ ਫੀਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਵੇਸਲੇ ਹਨ। ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਜਾਗਦੇ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਧਿਆਪਕ, ਲੇਖਕ, ਰੰਗਕਰਮੀ ਜਾਂ ਸਿਨੇਮਾ, ਟੀ.ਵੀ. ਤੇ ਹੋਰ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਜਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਲੱਖ ਅਸੀਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਈਏ, ਯਤਨ ਕਰੀਏ, ਲੇਖਕ-ਸਭਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਰਨੇ ਦਈਏ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਮੰਚ ਬਣਾ ਕੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢੀਏ, ਅੰਤ ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਮਾਡਲ ਤੇ ਕਾਨਵੈਂਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉੱਤੋਂ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਹੈ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਦੇ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਗਦੀ ਆਤਮਾ ਵਾਲਾ ਕਹੇ ਵੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ? ਕਿਉਂ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ, ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਾਸਪੋਰਟਾਂ ਲਈ, ਰੇਲਵੇ ਲਈ, ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਹਿੰਦੀ ਵਰਤਾਂ? ਜਿੱਥੇ ਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ 'ਤੇ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਹਿੰਦੀ 'ਚ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਉਸ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਖਾਂ? ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਕਹੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਦੇਸ਼-ਧਰੋਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ? ਮੈਂ ਅੱਜ ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਕੇਰਲਾਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਕਦੀ ਮਲਿਆਲਮ ਨੂੰ ਮਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਬੰਗਾਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੰਗਲਾ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਹੀ ਉਰਦੂ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਤੇ ਬੰਗਲਾਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਲਈ ਸੀ।

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦਰਾਵੜ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ ਜੋ ਹਰ ਹੀਲੇ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਲੋੜ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਬਤੌਰ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਤੇ ਬਤੌਰ ਅਧਿਆਪਕਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪਸਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹ ਆਪ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਰਲ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਚਾਹੇ ਇਕਨਾਮਿਕਸ, ਚਾਹੇ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ, ਚਾਹੇ ਕਮਿਸਟਰੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸਮਝਾਏ, ਉਹ ਝੱਟ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਲਈ ਔਖਾ ਹੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸੈਂਕੜੇ ਕਾਨਵੈਂਟ ਪੜ੍ਹੇ ਬੱਚੇ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬਸ ਉਹ ਬੋਲੋੜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲ-ਬੋਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹਾਂ, ਵੇਖ-ਵੇਖ ਡਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ! ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਦ ਕਮਿਸਟਰੀ, ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਜਾਂ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਮੈਂ ਹੋਰ ਸੌਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਸਵਾਲ ਪਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਘੋਟਾ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸੌਖੀ ਗਰਾਮਰ ਦੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨਾਹਠ ਜਾਂ ਅੱਠਤਰ ਨੂੰ ਜਦ ਫਿਫਟੀ ਨਾਈਨ ਜਾਂ ਸੈਵੰਟੀਏਟ ਨਾ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਘਾਬਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਵੇਖੀਏ! ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਕਿਉਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ? ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬੋਲਣਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ। ਪਿਆਰ, ਨਫ਼ਰਤ, ਮੁਹੱਬਤ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਲਈ ਲੋਚਾ ਸਾਨੂੰ ਵਾਕ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੋਚਾ ਨੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਾਇਆ। ਇਸੇ ਲੋਚਾ ਨੇ ਇਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। ਉਹੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਣੀ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਜੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਚ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮਾਂ-ਬਾਪ, ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚਲਾ ਪਿਆਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਾਂਝ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਗੱਲ ਕੀ ਕੁਛ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਸਾਡੇ ਅਵਚੇਤਨ ਤੋਂ ਚੇਤਨ ਵੱਲ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ। ਯਾਦ ਕਰੀਏ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ! ਢਾਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਸੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜੱਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼, ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ-ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਕੀਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤਿੰਨ ਲੜਾਈਆਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਲਈ ਲੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਪੋਲੈਂਡ ਨੂੰ ਲਵੇ। ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਪੋਲਿਸ਼ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਪੋਲਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿਟਾਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਪੋਲ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਇੰਨੀ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਪੋਲੈਂਡ ਇਕ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਮੁਲਕ ਹੈ। ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਖੈਰ ਬਣਿਆ ਹੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੱਖਾਂ ਸਿੰਧੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਇੱਕੋ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁਕਮਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਰੂ ਹਨ, ਜੋ ਉਰਦੂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿੰਧੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਸਿੰਧੀ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕਨ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੇ ਰੈੱਡ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਨੇਟਿਵ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀਆਂ ਨਾ ਸਾਂਭੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਅਮਰੀਕਨ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਸਟਰੇਲੀਆ

ਵਿੱਚ ਹਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਕੈਨਬਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਐਬੋਰਿਜਨਲ, ਮੂਲ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਹੀ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਥਾਂ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਅਪੂਰੇ ਹਾਂ। ਗਰੀਨਲੈਂਡ ਇਕ ਛੋਟਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਗਰੀਨਲੈਂਡ ਮੁਕਤੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਗਰੀਨਲੈਂਡ ਦੇ ਵਾਸੀ ਮੁਕਤੀ ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੈਨਿਸ਼ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਅੰਤ ਗਰੀਨਲੈਂਡ ਵਾਲਿਆਂ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿਖਸੂ ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗਰੀਨਲੈਂਡੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਅਕਾਊ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਰਾਜਾ ਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਇੰਨੇ ਅੱਕ ਗਏ ਕਿ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਨਲੈਂਡ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਖੱਟਿਆ। ਗਵਾਇਆ ਹੀ ਗਵਾਇਆ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਪੰਚ ਹੀ ਪਖੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਪਰਪੰਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਪਵੇ? ਅਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਭੁੱਲੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਇਹ ਸੱਚੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ, ਲਹੂ ਤੇ ਆਤਮਾ 'ਚ ਘੁਲੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਿਵਸ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਇਹਦਾ ਕੀ ਮਹਾਤਮ ਹੈ ਤਦ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੱਚੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਪੰਚ ਤਿਆਗਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਜਨਰਲ ਸਾਇੰਸ, ਗਣਿਤ, ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕੱਸਣੀ ਪਏਗੀ। ਕਾਲਜਾਂ-ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਬਲਿਕ, ਕਾਨਵੈਂਟ ਤੇ ਮਾਡਰਨ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਚੋਥੀ ਤਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਿਵਸ ਸਾਰਥਕ ਤਦ ਹੀ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਸਿਨੇਮਾ, ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਸੁਚਾਰੂ ਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਿਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਦਈਏ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਖਾ ਪੀ ਕੇ, ਪੈਸੇ ਤੇ ਸੁਰਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਗਲਤਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਦੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਣ! ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਟੇ 'ਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ, ਚੰਦ ਜਾਗਦੇ ਸਿਰ ਇਸ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪੁਰਾਣੀ, ਸ਼ਾਨਮਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਜੂਝ ਤਾਂ ਰਹੇ ਹੀ ਹਨ।

ਮੋਬਾਇਲ: 82888-54536

(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ 09-12-2018 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ

-ਡਾ. ਜਲੌਰ ਸਿੰਘ ਖੀਵਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਹਾਵਾਕ 'ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭ ਕੋਇ॥' ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜੀਵ-ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਪਾਣੀ ਨੂੰ 'ਪਿਤਾ' ਦੀ ਉੱਚਤਮ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੋਬੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਜਾਬ (ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ) ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਹਿੰਦੇ ਸੱਤ ਦਰਿਆਵਾਂ ਸਿੰਧ, ਜਿਹਲਮ, ਚਨਾਬ, ਰਾਵੀ, ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਲਾਗੇ ਭਰਪੂਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੋਬੇ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵ, ਜੰਤੂ ਤੇ ਪੌਦੇ-ਪੌਦੇ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਵੱਸਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਸੱਭਿਅਤਾ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਮਾਰ (ਗਿਣਤੀ) ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਅਤਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਭਿਅਤਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਭਿਅਤਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੰਝੂੜਾ ਸੀ।

ਖੈਰ....ਈਸਵੀ ਸੰਨ ਤੋਂ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਆਰੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਬੋਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵੇਗ, ਸੰਗੀਤ 'ਤੇ ਸੁੱਧਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਸਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਰਹੱਸ, ਪਾਣੀਆਂ ਅੰਦਰ-ਉੱਠਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਤੂਫਾਨਾਂ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਅਦਭੁੱਤ ਲੀਲਾ ਤੋਂ ਅਚੰਭਤ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ (ਕਬੀਲਿਆਂ) ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਜੋ ਬੋਲ ਫੁੱਟੇ, ਉਹ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਰੂਪ 'ਤੇ ਅਧਾਰ ਬਣੇ। ਇਹ ਬੋਲ ਸਿਰਫ ਆਪਸੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਬਿੰਬ ਵੀ ਬਣੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਿੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਠਖੇਲੀਆਂ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਟੁੱਭੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਜੀਵ-ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਂਝਾਂ ਪਾਈਆਂ

ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਤਰਲਤਾ, ਵੇਗ, ਲੈਅ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਵ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਤੇ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਵੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਵਿ-ਮਈ (ਲੈਅਬੱਧ) ਕਥਨ ਬਣ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਰਿਚਾਵਾਂ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਚਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਚਿਤਵ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲੈਅਬੱਧ ਤੇ ਵਾਕਬੱਧ ਅਰਾਧਨਾ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਤਪ ਤੇ ਭ੍ਰਮ ਕਰਦੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ-ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਚਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ, ਚੁਣਿਆ, ਸੰਵਾਰਿਆ, ਸਿੰਗਾਰਿਆ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰ ਕੇ 'ਰਿਗਵੇਦ' ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਲੈਅਬੱਧ ਬੋਲੀ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਰਿਗਵੇਦ ਹੀ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਅਤਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਰੂਪ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੇਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤਸਦੀਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਆਚਾਰੀਆ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਇਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੂਤਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ 'ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਇ' ਵਿੱਚ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ, ਵੇਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ' ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰੀ ਹੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਈ।

ਪਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਵੇਗ ਵਰਗੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਵਿਆਕਰਣਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਫਲਸਰੂਪ, ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਰੂਪ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਪਦਰਾਂ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਹੱਦਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡੇ ਤਹਿ ਕਰਨੇ ਪਏ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਰੰਗ ਵਟਾਉਣੇ ਪਏ, ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਤੋਂ ਪੰਚਨਦ ਵਿੱਚ ਵਟ ਗਈ ਆਦਿ ਇਕ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇੱਥੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਸੋ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ

ਸਿਰਫ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹੋਣੀ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵੇਗ ਵਾਂਗ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਵਗਣ ਅਥਵਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਛਾਣ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਲੋਕ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਭਗਤੀ-ਕਾਵਿ, ਗੁਰਮਤਿ-ਕਾਵਿ ਤੇ ਸੂਫੀ-ਕਾਵਿ ਉੱਚਤਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਲੌਕਿਕ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਤੇ ਵਾਰ-ਕਾਵਿ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਲੋਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਕਸ। ਸਮਰੱਥ ਤੇ ਸੁਝਵਾਨ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਕਸ ਦੇ ਸੱਤ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਖੇਰਨ ਤੇ ਨਿਖਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖੈਰ, ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪਾਣੀਆਂ ਵਰਗੀ ਤਾਸੀਰ ਦੇ ਅਕਸ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ, ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵੇਗ ਵਾਂਗ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ। ਦੂਜਾ, ਸਮੇਂ ਸਥਾਨ ਦੇ ਵਕਫੇ ਤੇ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸੁਭਾਵਕ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਇਕੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੂਪਤਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਇਕੋ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਨਮੀਆਂ ਸਕੀਆਂ ਤੇ ਜੁੜਵੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀਆਂ ਵਰਗੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਹੈ। ਅਥਾਹ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ-ਨਾਲਿਆਂ ਦਾ ਗੰਧਲਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁਲ ਕੇ ਸੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੀ ਓਪਰੇ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਘੁਲ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਵੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵੇਗ ਪੱਥਰਾਂ, ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਘਸਾ-ਘਸਾ ਕੇ ਮੁਲਾਇਮ ਤੋਂ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ (ਰੁੜ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ) ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਇਕੋ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਅਲੰਕਾਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਵੀ ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ ਦੀ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਪੰਗਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ:

“ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ,
ਜਿੰਨੇ ਵਾਰ ਕਰਨੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ।”

ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੱਥਰ ਨਹੀਂ। ਪੱਥਰ ਘਸ ਕੇ ਮੁਲਾਇਮ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਭਿੱਜਦੇ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤਕ ਕਿਸੇ ਭਾਵ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇੰਤਹਾ ਤਕ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੀ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਿਰਾਰਥਕ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਧੇਰੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਤੇ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਇਕ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਰੋਟੀ-ਰਾਟੀ’ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ‘ਰਾਟੀ’ ਨਿਰਾਰਥਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ‘ਰੋਟੀ’ ਦਾ ਬਹੁਪਰਤੀ ਬਦਲ ਹੈ।

ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤਕ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਚਰਚਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜ-ਆਬਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਡ ਕੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੋ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਖਾਂਤਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ-ਆਬਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜ ਪਾਣੀਆਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਦੀ ਜਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਤਕ ਫੈਲ ਕੇ ਸੱਤ-ਪੱਤਣਾਂ ਦੀ ਤਾਰੂ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਡੁੱਬ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ’ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਹੈ। ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਗਦੇ ਰਹਿਣ। ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਸੁੱਧ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਪਰਕ: 98723-83236

(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੇਕਸਮੈਨ 16-02-2019 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ!)

ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ

ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਧਰਤੀ,
ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਏ।
ਵਗ ਰਹੇ ਨੇ ਰਾਵੀ ਬਿਆਸ ਜਿੱਥੇ,
ਬੋਲੀ ਸਤਿਲੁਜ ਤੇ ਜਿਹਲਮ ਚਨਾਬ ਦੀ ਏ।
ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ,
ਮਿਸ਼ਰੀ ਘੋਲੀ ਕੋਈ ਬੇਹਿਸਾਬ ਦੀ ਏ।
ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡ ਰਹੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ,
ਮਹਿਕ ਏਸ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਏ ।
ਗੁਰੂਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕਰ ਕੱਠਿਆਂ,
ਪੰਚਮ ਪਿਤਾ ਕੀਤੀ ਨੂਰੇ ਨੂਰ ਬੋਲੀ ।
‘ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ’ ਨੂੰ ਏਸ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪੜ੍ਹਦੇ,
ਸਾਨੂੰ ਦੇਂਦੀ ਅਗੰਮੀ ਸਰੂਰ ਬੋਲੀ।
ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ,
ਸੋਹਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਭਰਪੂਰ ਬੋਲੀ ।
ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ, ਵਾਰਸ, ਹਾਸ਼ਮ ਵਰਗਿਆਂ ਨੇ,
ਕੀਤੀ ਜੱਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਮਸਹੂਰ ਬੋਲੀ ।
ਵਾਰਾਂ ਤਾਈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਚ ਕੇ,
ਇਹਦਾ ਮੁੱਖ ਚਮਕਾਇਆ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ।
ਅਲੰਕਾਰਾਂ, ਤਸਬੀਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੜ ਕੇ,
ਇਹਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ।
ਹਰ ਇਕ ਵਾਰ ਅੰਦਰ ਹੈਸੀ ਭਰ ਦਿੱਤਾ,
ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲਾ ਸਰਮਾਇਆ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ।
ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਜੱਗ ਅੰਦਰ,
ਸਿਖਰਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ,
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹਰ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ,
ਕਿਸਮਤ ਆਪਣੀ ਦੇ ਵਰਕੇ ਫੇਲਦੇ ਨੇ।

ਕਰਦੇ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਭਾਵੇਂ,
 ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬਿਜਨਸ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਨੇ।
 ਇੰਗਲਿਸ਼, ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ,
 ਬੋਲ ਬੋਲ ਅੰਦਰ ਰਸ ਘੋਲਦੇ ਨੇ।
 ਪਰ ਹਰ ਬੋਲ ਦਾ ਓਦੋਂ ਹੀ ਮਜ਼ਾ ਆਉਂਦੈ,
 ਜਦ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੇ ਨੇ।
 ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕੋਈ ਏਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਾ ਲਏ,
 ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੋਕਿਆਂ ਰੁਕ ਸਕਣੀ।
 ਰਹੂ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਵਗਦੀ,
 ਕਿਸੇ ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੁੱਕ ਸਕਣੀ।
 ਮਹਾਰਾਣੀ ਇਹ ਰਹੂਗੀ ਮਹਾਰਾਣੀ,
 ਕਿਸੇ ਰਾਣੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕ ਸਕਣੀ।
 ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਤਿਕਾਰ ਇਸਦਾ,
 ਨਾ ਇਹ ਮਰ ਸਕਣੀ ਨਾ ਇਹ ਮੁਕ ਸਕਣੀ।
 ਮਾਵਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਠੰਡੀਆਂ ਦੇਣ ਛਾਵਾਂ,
 ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਤਿਕਾਰ ਰੱਖੀਏ।
 ਇਹਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ,
 ਗਲੇ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਹਾਰ ਰੱਖੀਏ।
 ਮਿਲੇ ਮਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਜੱਗ ਅੰਦਰ,
 ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਧਾਰ ਰੱਖੀਏ ।
 ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ,
 ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ 'ਜਾਚਕ' ਪਿਆਰ ਰੱਖੀਏ ।

ਡਾ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਚਕ
 M: 099883-21245
 078374-88547

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ

ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ,
 ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਮਾਵਾਂ ।
 ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਇੱਕ, ਰਿਜਕ ਦਿੰਦੀ ਇੱਕ,
 ਇੱਕ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਅਖਵਾਵਾਂ ।
 ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚੋਂ,
 ਇੱਕ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ,
 ਉਹ ਅਣਖੀਲਾ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
 ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਅਖਵਾਵੇ।
 ਬਦ ਅਸੀਸ ਕੋਈ ਪਿਛਲੇ ਵਕਤੀਂ
 ਜੇ ਸੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ,
 ਜਾਹ ਤੈਨੂੰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲਜੇ,
 ਮੂੰਹੋਂ ਆਖ ਸੁਣਾਉਂਦਾ।
 ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਬੋਲੀ,
 ਨਾ ਤਹਿਜੀਬ ਸਿਖਾਵੇ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਏ
 ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਅਖਵਾਵੇ।
 ਇੱਕ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ,
 ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੀ ਬੋਲਣ।
 ਕਿਉਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ,
 ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੋਲਣ ।
 ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ,
 ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਕਿਉਂ ਆਵੇ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਏ
 ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਅਖਵਾਵੇ।
 ਆਪਣਿਆਂ ਹੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ,

ਦਿੱਤਾ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ।
 ਖਾਲਸ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ,
 ਹੋ ਗਿਆ ਘਾਲਾ-ਮਾਲਾ।
 ਅਣਖੀ ਕੌਮ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਖਾਤਰ
 ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਪਾਵੇ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਏ
 ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਅਖਵਾਵੇ।
 ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲੇ,
 ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਪੜ੍ਹਾਕੂ।
 ਜੋ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੇ,
 ਕਹਿਣ ਗੰਵਾਰ ਲੜਾਕੂ ।
 ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ,
 ਫੁਕਰੇ ਆਖ ਬੁਲਾਵੇ ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਏ
 ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਅਖਵਾਵੇ ।
 ਕਸਮਾਂ ਖਾਉ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ,
 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦੂਰ ਕਰਾਂਗੇ।
 ਚਿਟਰ-ਪਿਟਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ
 ਖਾਤਰ ਨਾ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਾਂਗੇ।
 ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਫਿਰ 'ਜੱਸਿਆ' ਸਾਥੋਂ
 ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਦਕੇ ਜਾਵੇ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬੋਲੇ,
 ਮਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਚੁਕਾਵੇ ।
 ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬੋਲੇ,
 ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਕਹਾਵੇ ।

ਜੈ ਸਿੰਘ 'ਜੱਸਾ' ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ,
 ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

M: 9781401142, 99150-38294

ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ, ਅਤੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਸੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ, ਨੀਲੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਨਲੂਏ ਜਿਹੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਧਾਂਕ ਪਈ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ, ਜਮਰੌਦ ਦੇ ਤੁਕ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਜਿਹੇ, ਵਤਨ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ, ਦਮੋਦਰ ਦੀ, ਅਤੇ ਪੀਲੂ ਕਾਦਰਯਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ, ਹਾਸ਼ਮ ਸ਼ਾਹ, ਅਤੇ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਲੇਖਕ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਕਈ ਚਿਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਸ਼ਿਵ, ਚਾਤ੍ਰਕ ਦੀ ਨੂਰ ਪੁਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਂਗ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਕਰਤਾਰ ਸਰਾਭੇ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦਿਲਦਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਕਮਾਲ ਜਿਹੇ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਡਾਕਟਰ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਦਰਦ ਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ।
 ਇਹ ਰਾਣੀ ਹੈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ, ਇਹਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਛਤਰ ਝੁਲਾਵਾਂਗੇ।
 ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਵਾਂਗੇ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ "ਦਲੇਰ"

ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮੋਬਾਇਲ 97803-53624

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ

ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਡੁੱਬਾ, ਸਮਝ ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੇ।
ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਕੀ ਬਣੂਗਾ, ਫਿਕਰ ਇਹ ਖਾਈ ਜਾਵੇ।
ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਭੁੱਲੀ ਜਾਂਦੇ, ਕੀਤਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ।
ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇਹ ਰਾਣੀ, ਹਾਲੋਂ ਹੋਈ ਬੇਹਾਲ।
ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਹੈ ਪਰਦੇਸ਼ਣ ਹੋਈ।
ਬੇਸਮਝ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖਕੇ, ਫੁੱਟ-ਫੁੱਟ ਜਾਵੇ ਰੋਈ।
ਵੱਡੇ ਬਣਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਂਦੇ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲੀ।
ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਵਿਰਸਾ ਭੁੱਲ ਗਏ, ਅਜਬ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ।
ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਗਲ ਘੁੱਟਣ ਦੇ, ਹਮਲੇ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ।
ਹੱਕ ਜਿਹੜਾ ਸੰਵਿਧਾਨ 'ਚ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਖੋਹੀ ਜਾਂਦੇ।
ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਜਦ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ, ਟੁੱਟ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈ।
ਆਖਣ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਆ ਗਿਆ, ਵੱਖਵਾਦੀ ਇਹ ਹੈ।
ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਮੂੰਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਬੰਦ।
ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਣ ਲਈ, ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਸੰਦ।
ਆਖਣ ਇਹ ਬੋਲੀ ਹੈ ਦੇਸੀ, ਪੜ੍ਹਕੇ ਕੀ ਹੈ ਲੈਣਾ।
ਪੜ੍ਹ ਵੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਜੇਕਰ, ਲੋਕਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕਹਿਣਾ।
ਹੈ ਕੋਈ ਦਰਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ, ਇਸਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾਵੇ।
ਰੁਲ ਰਹੀ ਵਿੱਚ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੀ, ਇਸਨੂੰ ਤਾਜ ਪਹਿਨਾਵੇ।
ਉੱਠੋ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਅਪਣਾਓ, ਛੱਡੋ ਝੂਠੀ ਸ਼ਾਨ।
ਨਾਨਕ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਰਿਸਸ਼ਾਹ ਦੀ, ਇਹ ਬੋਲੀ ਹੈ ਮਹਾਨ।

ਬਣੋ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੜ੍ਹੋ ਪੰਜਾਬੀ, ਬੋਲੋ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ।
ਰਾਣੀ ਬਣ ਜਾਏਗੀ ਫਿਰ ਇਹ, ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ਗੋਲੀ।
ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬੋਲੀ, ਨੂੰ ਨਾ ਕਰੋ ਬਰਬਾਦ।
ਪੂਜਾ ਕਰੋ ਸਭ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ, ਰਹਿਣਾ ਅਗਰ ਆਬਾਦ।
ਪੰਜ ਆਬਾਂ ਦੇ ਅਸੀਂ ਬਸਿੰਦੇ, ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਪੰਜਾਬੀ।
ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ।
ਯਮਲੇ ਜੱਟ ਦੇ ਗੀਤ ਪਿਆਰੇ, ਦਿੰਦੇ ਪਏ ਆਵਾਜ਼।
ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਮੇਰੀ ਯੁੱਗ-ਯੁੱਗ ਜੀਵੇ, ਵੱਸਦਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬ।
ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰੋ ਮੈਂ ਜੀਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ, ਮਰਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ।
ਮੜ੍ਹੀ ਮੇਰੀ 'ਤੇ ਲਿਖ ਦੇਣਾ ਨਾਂ, ਮੇਰਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ।

ਲੈ: ਕਰਨਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ

811 ਗਾਰਡਨ ਇਨਕਲੇਵ

ਡਾ: ਖਾਨਕੋਟ, ਜੀ.ਟੀ.ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਮੋਬਾਇਲ 94642-96210

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਰਜ

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਦੁਰਕਾਰੇ/ਤਿੜਕਾਰੇ, ਅਪੰਗ, ਲੂਲੇ-ਲੰਗੜੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ ਅਤੇ ਲਾਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਹਾਨ ਕਰਮਯੋਗੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ 1947 ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕੋਲ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਹੀ ਇਮਾਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਦਵਾਈ ਬੂਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਹੀ ਸੀ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਠਨ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲ ਪਏ, ਲੋਕ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਂ ਬਣਦਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਟਰਸਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਧੀਨ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਗੌਰਵਪੂਰਣ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ...

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :- 1807 ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ।

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :- *ਦਵਾਈਆਂ, *ਮੈਡੀਕਲ ਲੈਬਰਟਰੀ, *ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ, *ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ ਕੇਂਦਰ, *ਐਂਬੂਲੈਂਸ, *ਮਸਨੂਈ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ, *ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰਪੀ ਸੈਂਟਰ, *ਡੈਂਟਲ ਕਲੀਨਿਕ, *ਅਲਟਰਾ-ਸਾਊਂਡ ਸੈਂਟਰ, *ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ, *ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦੀ-ਕੇਂਦਰ, *ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਨ ਸੁਣਵਾਈ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਰਨਵਾਸ ਕੇਂਦਰ, *ਕੰਨਾਂ ਦੇ Cochlear Implant ਵਾਸਤੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ *ਆਪਣਾ ਘਰ, * ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ।

ਜਾਗਰੂਕਤਾ :- * ਪਿੰਨਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, * ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, * ਕਿਤਾਬਚੇ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, * ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ।

ਵਾਤਾਵਰਨ :- *ਨਰਸਰੀ, *ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਲਾਂਟ, *ਦਰੱਖਤ ਲਗਾਉਣਾ, *ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, *ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ।

ਮੁਫਤ ਵਿਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ:

- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀ. ਸੈਕੰ: ਸਕੂਲ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਨੀਡਜ਼, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਅਟਾਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ ਕਾਦੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ ਕਾਦੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਕਟੌਰਾ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਸਰਹਾਲੀ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, (ਪਲਸੋਰਾ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਪਿੰਡ ਕੱਕੋਂ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ।

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ 7 ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿਖੇ *1807 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ :

ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ	ਗਿਣਤੀ	ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ	ਗਿਣਤੀ
ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ	-365	ਏਡਜ਼ ਵਾਲੇ	-19
ਅਧਰੰਗ/ ਪੌਲੀਏ ਵਾਲੇ	-159	ਮਿਰਗੀ ਵਾਲੇ	-198
ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ	-454	ਸ਼ੂਗਰ ਵਾਲੇ	-85
ਗੁੰਗੇ ਬੋਲੇ	-168	ਕੈਂਸਰ ਵਾਲੇ	-01
ਬਜ਼ੁਰਗ	-143	ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ	-88
ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਾਲੇ	-30	ਲਾਵਾਰਸ ਬੱਚੇ	-03
ਟੀ.ਬੀ. ਵਾਲੇ	-20	ਠੀਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਰੋਗੀ	-31
ਨੇਤਰਹੀਣ	-43		

31 ਮਾਰਚ 2019 ਤਕ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 1807

*ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਉਪਰੰਤ ਠੀਕ ਹੋਏ ਮਰੀਜ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ/ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ :

ਬ੍ਰਾਂਚ	ਮਰੀਜ਼
1. ਮੁੱਖ ਬ੍ਰਾਂਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਬੱਚਾ ਵਾਰਡ, ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਵਾਰਡ, ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਰਡ)	343
2. ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ	881
3. ਪੰਡੋਰੀ ਵੜੈਚ ਸ਼ਾਖਾ	109
4. ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸ਼ਾਖਾ	97
5. ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਾਖਾ	41
6. ਸੰਗਰੂਰ ਸ਼ਾਖਾ	217
7. ਪਲਸੋਰਾ ਸ਼ਾਖਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	119
ਕੁੱਲ ਮਰੀਜ਼	1807

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :

(ੳ) ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ:- ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮੈਡੀਕਲ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਅਤੇ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖਰਚ 90 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸਹਾਇਕ ਸਟਾਫ਼ :- ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਨਰਸਾਂ, ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਟੈਕਨੀਸ਼ਨ, ਅਤੇ ਫਾਰਮਾਸਿਸਟ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

(ੲ) ਅਲਟਰਾ ਸਾਊਂਡ ਕੇਂਦਰ:- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਸੰਨ 2009 ਵਿੱਚ ਅਲਟਰਾ ਸਾਊਂਡ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

(ਸ) ਖੂਨਦਾਨ ਕੈਂਪ :- ਦੁਰਘਟਨਾ ਗ੍ਰਸਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖੂਨ ਦੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਖੂਨਦਾਨ ਕੈਂਪ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੂਨ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਹ) ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ :- ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਲਈ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਇਕ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ

ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ (ਜਿਵੇਂ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਹਵਾਂ) ਮੁਫਤ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਵੰਬਰ 2003 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ 12411 ਲੋੜਵੰਦ ਲਾਭ ਉੱਠਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ।

(ਕ) ਐਂਬੂਲੈਂਸਾਂ :- ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਐਂਬੂਲੈਂਸਾਂ ਸੜਕ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਪਲਬਧ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਐਂਬੂਲੈਂਸਾਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

(ਖ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁੱਢਲਾ ਬਹਿਰਾਪਣ ਜਾਂਚ ਕੇਂਦਰ :- ਨਵ-ਜਨਮੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਬਹਿਰਾਪਣ ਜਾਂਚ ਕਲੀਨਿਕ ਕੇਂਦਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੁਣਨ ਦਾ ਟੈਸਟ (Bera Test) ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਫੀਸ ਦੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਗ) ਸਪੈਸ਼ਲ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ :- ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਜਨਰਲ ਸਰਜਰੀ, ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਜਰੀ ਅਤੇ Cochlear Implant ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੂੰਗਾਪਣ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ।

(ਘ) ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ :- ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਙ) ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰੇਪੀ ਕੇਂਦਰ :- ਸੰਨ 2005 ਤੋਂ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰੇਪੀ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਮੁਫਤ ਲਾਭ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤਕਰੀਬਨ 80 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰੇਪੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਚ) ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦੀ-ਕੇਂਦਰ (Sensory Room) :- ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ Sensory Room ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਛ) ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਜਾਂਚ ਕੇਂਦਰ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ ਨੇਤਰਹੀਣ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦ

ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਜਾਂਚ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਜ) ਪੁਨਰਵਾਸ ਕੇਂਦਰ :- ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ (Rehabilitation) ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

(ੜ) ਯੋਗ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵਿਖੇ ਪਲ ਕੇ ਜੁਆਨ ਹੋਏ ਲਾਵਾਰਸ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਜੋਗੇ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਜੇ ਉਹ ਆਮ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਤਾਂ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਣ।

ਮੁਫਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ :-

(ੳ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ :- ਇੱਥੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋੜਵੰਦ ਅਤੇ ਝੁੱਗੀ-ਝੌਂਪੜੀ ਵਾਲੇ 768 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਰਦੀ ਆਦਿ ਮੁਫਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਇਹ ਸੁਹਿਰਦ ਸੋਚ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀਣੇ ਨਾ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਕ ਅੱਛਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 92 ਬੱਚੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਲੇ ਹਨ।

(ਅ) ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ :- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸਿਲਾਈ ਕੇਂਦਰ, ਕਢਾਈ ਕੇਂਦਰ, ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ, ਕੁਰਸੀਆਂ ਬਣਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਗਰੀਬ ਬੱਚੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

(ੲ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ :- ਇਹ ਸਕੂਲ 2005 ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 185 ਬੱਚੇ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਸ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਕੂਲ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ 225 ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਇਸ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਪੈਸ਼ਲ ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਹ) RCI ਦੇ ਅਧੀਨ

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਨੀਡਜ਼:

(i) Diploma Special Education (Hearing Impairment) 25 ਸੀਟਾਂ।

(ii) Diploma Special Education (Mental Retardation) 25 ਸੀਟਾਂ।

(ਕ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਟਾਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ:- ਇਸ ਵਿੱਚ 13 ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਖ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰਕਲਾਂ, (ਕਾਦੀਆਂ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ :- ਇਹ ਸਕੂਲ ਵੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਸੁਯੋਗ, ਸਮਰਪਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ 437 ਬੱਚੇ ਮੁਫਤ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਗ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ ਕਾਦੀਆਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ:- ਇਸ ਵਿੱਚ 11 ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਘ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ, ਕਟੌਰਾ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ :- ਇਹ ਸਕੂਲ ਸਾਲ 2016 ਤੋਂ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 17 ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਙ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਸਰਹਾਲੀ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ:- ਇਸ ਵਿੱਚ 11 ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਚ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਪਲਸੋਰਾ, (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ) :- ਇੱਥੇ 35 ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਛ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ ਬਹਿਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਪਿੰਡ ਕੱਕੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ:- ਇਸ ਵਿੱਚ 9 ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਜ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ :- ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਝ) ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਲਗਭਗ 176 ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹੋਸਟਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਾਗਰੂਕਤਾ :-

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰੂਥਲ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਖੁਰਨ (Soil Erosion) ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ (5 ਅਗਸਤ) ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੁੱਖ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਘਾਟਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਨਰਸਰੀ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਨਰਸਰੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਪਗ 60,000 ਪੌਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ :- ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਫਸਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵੱਲੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਫਾਰਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਣਕ, ਛੋਲੇ, ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

(ੲ) ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮ :- ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਅਧੀਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਲਈ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਸ) ਪਾਣੀ ਸੁੱਧੀਕਰਣ ਪਲਾਂਟ:- ਇਸ ਉਪਕਰਣ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪਲਾਂਟ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਹੈ।

(ਹ) ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣਾ (Water Harvesting)

(ਕ) ਸੋਲਰ ਪਾਵਰ ਊਰਜਾ

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ :- ਇਹ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਜੋ ਕਿ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਜਨਸਾਧਾਰਣ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਤਾਬਚੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਜੀਵਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰੈਸ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੀ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਤੇ ਪਬਲਿਸਿਟੀ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਖਰਚਾ 1 ਕਰੋੜ 50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸਮਾਜ ਕਲਿਆਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਜ:-

(ੳ) ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ :- ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ, ਭੂਚਾਲ, ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ, ਸੁਨਾਮੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 2008 ਵਿੱਚ ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ-ਪੀੜਤ 800 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ, ਘਰੇਲੂ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕੰਬਲ ਵੰਡੇ। ਅਗਸਤ 2010 ਵਿੱਚ ਬੱਦਲ ਫੱਟਣ ਨਾਲ ਲੇਹ-ਲਦਾਖ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਲਈ ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਦੋ ਟਰੱਕ ਰਾਹਤ ਸਮੱਗਰੀ-ਰਾਸ਼ਨ, ਕੰਬਲ ਅਤੇ ਉਨੀ ਕੱਪੜੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਲੇਹ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਗਏ।

(ਅ) ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ:- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵੱਲੋਂ ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਸਕਾਰ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਬਿਰਧਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ:- ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੀ ਸੰਗਰੂਰ ਸਾਖਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਿਰਧ ਘਰ 2002 ਤੋਂ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਬਿਰਧ ਘਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬੁੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 92 ਬਿਰਧ ਰੱਖਣ ਦਾ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਸ) ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ:-ਕਠਿਨ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਮੁੱਖ-ਬ੍ਰਾਂਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ:

- (i) ਇਕ ਮਿਸਾਲ (Pingalwara Presentation)
- (ii) Pingalwara-Home for Homeless
- (iii) Pingalwara-A selfless Home (Documentry by Gurmeet Sodhi a famous American Media personality)
- (iv) ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮ 'ਸੁਭ ਕਰਮਨ' ।
- (v) Pingalwara Educational Endeavours
- (vi) ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ (Natural Farming)
- (vii) ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ
- (viii) ਦਰਖਤ
- (ix) ਏਹੁ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ (ਫਿਲਮ):-ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਫੀਚਰ ਫਿਲਮ “ਏਹੁ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ” ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜੋ 30 ਜਨਵਰੀ, 2015 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦੁਖੀ ਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਸਰੋਤ ਬਣ ਸਕੇ।
- (x) ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ:-ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਦੀ DVD-Video ਡਾ. ਓਮ ਗੌਰੀ ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ, ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਲੰਧਰ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਮਿਤੀ 09-07-2016 ਨੂੰ ਰਿਲੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

(xi) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ:- ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਪਿੰਡ ਰਾਜੇਵਾਲ ਰੋਹਣੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ “ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ”

ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ 4 ਜੂਨ 2004 ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

(xii) ਗਊਸ਼ਾਲਾ :- ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਲਗਪਗ 165 ਦੁਧਾਊ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਊਆਂ ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਦੁੱਧ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

1. ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਆਫ ਕੰਪਨੀਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 130 ਆਫ 1956-57 ਅਤੇ ਸੋਧ ਨੰ. A 28/4540 ਮਿਤੀ 07-07-1998 ਦੁਆਰਾ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹੈ।
2. ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਦੀ ਧਾਰਾ 80 ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ II ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੱਤਰ ਨੰ. CIT-II/ASR/ITO (Tech.) 2011-12/4730 ਮਿਤੀ 11/12 ਜਨਵਰੀ, 2012 ਅਧੀਨ ਟੈਕਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
3. ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦਾ PAN ਨੰਬਰ AAATA 2237R ਹੈ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦਾ FCRA (Foreign contribution Regulation Act) ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੰ. 115210002 ਹੈ।
4. ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖਰਚ ਸਾਢੇ ਛੇ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ, ਜੋ ਦਾਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤਹਿ ॥

ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ,
ਪ੍ਰਧਾਨ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

**Details of Banks for sending Donation through Online/ Cheque/Draft may be sent
in favour of: All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar' (PAN No.: AAATA 2237R)**
(The donations made to Pingalwara are exempt from Income Tax under Section 80G of I.T. Act. 1961)

S.No.	Name of Account	Name of the Bank	Account No.	Swift/IFS Code
(FOR FOREIGN CONTRIBUTORS)				
	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sharihpura, Amritsar.	01562010002890	ORBCINBBASR
(FOR INLAND CONTRIBUTORS)				
1.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sharihpura, Amritsar.	01562010003720	ORBC 0100156
2.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	State Bank of India, Town Hall, Amritsar.	10978255668	SBIN0000609
3.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Bank of India, City Centre, Amritsar.	630510100026147	BKID0006305
4.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Axis Bank Ltd., City Centre Amritsar.	685010100009799	UTIB0000685
5.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab National Bank, Hall Bazar, Amritsar.	0018002100097336	PUNB0001800
6.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	ICICI Bank Ltd., Lawrence Road, Amritsar.	006601012522	ICIC0000066
7.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	HDFC Bank Ltd., Mall Road, Amritsar.	01151000246510	HDFC0000115
8.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	HDFC Bank Ltd., Ghanta Ghar, Golden Temple, Amritsar.	13131000082013	HDFC0001313

9.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Hall Bazar, Amritsar.	00011000096048	PSIB000A001	
10.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Bank of Baroda, Town Hall, Amritsar.	01010100015572	BARBOAMRITS	
11.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sec-47 C, Chandigarh.	12332011000560	ORBC0101233	
12.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Sangrur.	00671000012150	PSIB0000067	
13.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	State Bank of India, Patiala Gate, Sangrur.	33530846863	SBIN0001759	
14.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Gole Market, New Delhi.	07621000007388	PSIB0000762	
Pingalwara Charitable Society UK (UK Charity No. 1178004) 756 Bath Road, Cranford, Hounslow, Middlesex TW5 9TY UK Ph. (+44) 203 439 4440 Email: info@pingalwara.org.uk S. GURBAKSH SINGH 63 PEACOCK STREET, GRAVESEND, KENT, DA12 1EG U.K. (PH. 01474-568574)		(IN CANADA) BIBI ABNASH KAUR KANG (Pingalwara Society of Ontario (Regd.)) 124 Blackmere Cir, Brampton, ONT., L6W 4C1, Canada Ph: 905-450-9664, 416-674-3341 Email-abnash6@yahoo.com		(IN USA) JASWANT SAWHNEY CHARITABLE TRUST In Association with All India Pingawara Charitable Society (Regd.) 7713 Toburk CT, HANOVER, MD 21076-1643 U.S.A. BIBI JATINDER KAUR DUSAJ Ph. 410-551-8010 E-mail-kaurg 2004@yahoo.com	

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

- * ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ ।
- * ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ ।
- * ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ ।
- * ਖਾਦੀ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੋ ।
- * ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ, ਸਾਦਾ ਪਾਉਣਾ ਤੇ ਸਾਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ।
- * ਡੀਜ਼ਲ ਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੰਜਮ-ਮਈ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ ।
- * ਰੋ ਰਹੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੋ । ਰੁੱਖ ਲਾਉਣੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ, ਰੁੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ ।
- * ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਾ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ।
- * ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਇਆਮਈ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਦਾਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ‘ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ’ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਦਾ ਦਸਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਵੇ । ਸਾਂਸ-ਸਾਂਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਵੇ । ”

—ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸੰਸਥਾਪਕ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ